บันทึกพระยาทรงสุรเดช

"ป. แก้วมาหย์"

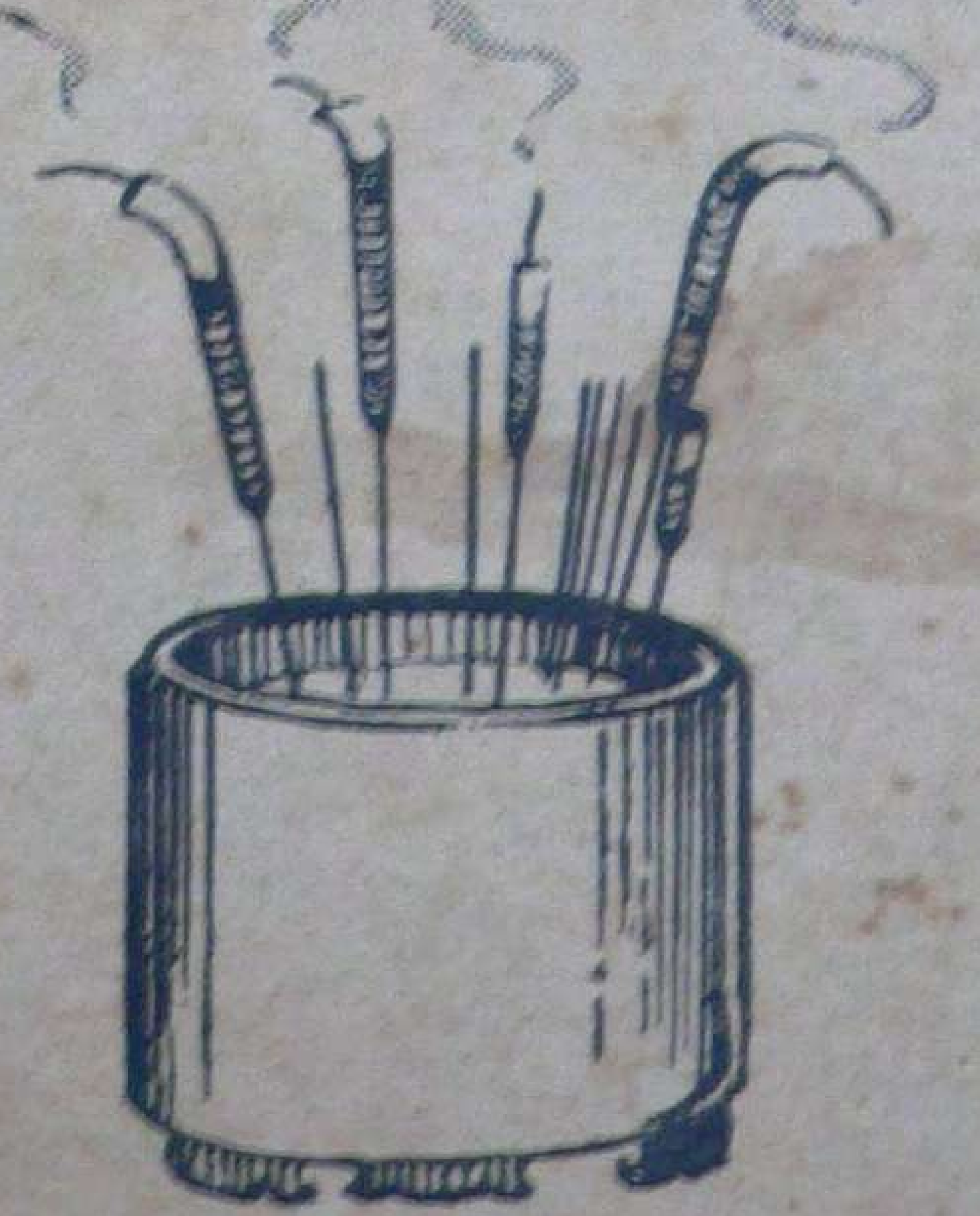

ห้องสมุดส่วนตัว
ของ
นายแพทย์สมทรง กาญจนะหุต

บันทึก
พระยาทรงสุรเดช

●

ปื้น แก้วมาตย์

ประยูร พิศนาคะ ผู้พิมพ์ และผู้โฆษณา
พ์ที่การพิมพ์กรุงเทพ ฯ 315 ถนนบำรุงเมือง โทร. 20848
2490

สารบาญ

1 บทนำ
2 หัวหน้าก่อการ
3 ชาติหรือตัว
4 มักใหญ่ใฝ่สูง
5 ยอดนักรบ
6 นายทหารนอกประจำการ
7 กลับพระนคร
8 ลาก่อนพระนคร
9 เปนหรือตาย
10 แดนปลอดภัย
11 พนมเปญ
12 คนที่ไม่มีใครเหลียวแล

13 กรรมที่ 2
14 เข้าสู่ที่กักกัน
15 ความเศร้าสลด
16 ปัญหาการครองชีพ
17 หมดตัว
18 ถูกต้ม
19 คำตอบจาก Paris
20 ผลแห่งการพลีเพื่อชาติ
21 เบื่อโลก
22 วิญญาณนักรบ
23 รับบาปอีก
24 พ่อค้าขนมกถ้วย
25 ญังเคอกูซ์ขอพบ
26 "ยำใบ้"
27 ความคิดเรื่องไทยอิสสระ
28 หาเช้ากินค่ำ

29 สยามเปนกลาง ?
30 งานอดิเรก
31 ผู้แทนจากโตกิโอ
32 ข่าวสำคัญจากบ้านเกิด
33 ทูตแห่งความมรณะ
34 ความป่วย
35 ความตาย
36 ศพคนยาก
37 เหลืออะไร
38 คำกล่าวหา
39 การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75

คำนำ

ในการที่ข้าพเจ้าจัดพิมพ์บันทึกนายพันเอกพระยาสุรเดชขึ้นนี้ ก็ด้วยความคิดเห็นในหลักธรรม ซึ่งปรารถนาจะยกย่องเทอดทูนบุคคลซึ่งได้กระทำความดีไว้ในประวัติของการปฏิวัติ และได้เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยแท้ ข้าพเจ้าเป็นคนเทอดประชาธิปไตย และยึดมั่นในอุดมคติที่จะส่งเสริมความดีของคนที่มีดีจริงให้ชาวโลกเห็น มิใช่เทอดทูนคนชั่วคนโกงชาติ และทำลายประชาธิปไตยหรือคนดีแต่พูด ท่านนายพันเอกเป็นมันสมองการปฏิวัติในเช้าตรู่วันที่๒๔มิถุนายน ๒๔๗๕ ซึ่งชาวคณะผู้ก่อการทุกคนที่รักความเป็นจริงคงจะไม่มีใครกล้าปฏิเสธในเรื่องนี้ ความดีของพระยาสุรเดชเป็นความดีที่ปิดทองหลังพระ ไม่มี

ใครมองเห็น ซ้ำร้ายยังถูกป้ายเหม็นว่าเป็นกบถซึ่งผู้รักความจริงคงจะมองเห็นอกของคนซื่อ คนเสียสละเช่นพระยาทรงสุรเดช ว่าท่านเป็นกบถต่อมิตรสหายต่อประชาชน และต่อประเทศชาติหรือ อีกสิบปีข้างหน้าข้าพเจ้าเชื่อว่าคงมีคนรู้จักพระยาทรงสุรเดชดีกว่านี้ เพราะในประวัติศาสตร์ของโลกที่เราได้อ่านพบคนที่กระทำความดีต่อประ เทศชาติมัก จะมี ชื่อเสียงเมื่อตายไปแล้ว แม้กระทั่งหลุมฝังศพไม่รู้ว่าอยู่ณะที่ใด เหมือนกับพระยาทรงสุรเดชท่านต้องพาวิญญาณอันบริสุทธิ์ และเปี่ยมไปด้วยความเสียสละรักชาติไปนอนบริสุทธิ์อยู่ในดินแดนเขมรเพื่อน ร่วมชาติที่รักเราพร้อมแล้วหรือสังคมมนุษย์ ของ เรา ควร ร่วม มือกันเทอดทูน และให้เกียรติแก่ผู้ทำคุณต่อชาติ และควรรังเกียจต่อมวลมนุษย์ ที่โกงชาติทำนาบนหลังคนใช้ตำแหน่งหน้าที่กอบโกยเพื่อ ญาติมิตรและวงษ์วานแล้วหรือยัง ทำไมเราจึงยกมือไหว้คนที่สังคมเรารัง

เกียจเพราะความมีเงินของเขา ทำไมเราไม่กราบไหว้วิญญาณของคนซื่อและคนเสียสละเพื่อส่วนรวม

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ด้วยความกตัญญูต่อบุคคลซึ่งมีคุณค่าต่อการได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ และเพราะเจ้าคุณทรงสุรเดชเป็นบุคคลมักน้อยไม่มีความทะเยอทะยานและใฝ่สูง จนเกินศักดิ์ ในบั้นปลายแห่งชีวิตของท่าน เหลือไว้เป็นมรดกของตระกูลพันธุ์เส้นและของชาติไทยก็คือ คุณธรรมความดีและเป็นยอดของคุณธรรม แต่อีกด้านหนึ่งท่านทิ้งความจนไว้แต่ครอบครัว และสิ่งอันมีค่าในประวัติศาสตร์ก็คือ บันทึกของท่านนี้เอง แต่เป็นบันทึกที่แถลงความจริงเพียงหนึ่งในร้อยเท่านั้น ฉะนั้นโดยที่ผู้รวบรวมเป็นคนจน ได้หยิบยืมบรรดาเพื่อนฝูงที่เคารพมารวบรวมพิมพ์ขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้ทราบถึงความเป็นมาอันแท้จริง ของการปฏิวัติในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ว่าใครแน่เป็นผู้ทำใคร และใครตามใคร

แต่ทั้งผู้นำและผู้ตามต่างก็มุ่งผลดีด้วยกันและทำความดีเพื่อส่วนรวมแล้ว ชาวไทยขอสดุดีและขอเคารพในผลกรรมดีที่ผู้ก่อการได้เสียสละ จนได้รัฐธรรมนูญและเป็นผลอันหนึ่งที่ ข้าพเจ้าได้เป็นผู้แทนราษฎรตามสิทธิ และหน้าที่อันสมบูรณ์ตามหลักประชาธิปไตย

หนังสือเล่มนี้อยู่ในมือของท่าน ถ้าดูจำนวนยกของหนังสือ หน้าปกของหนังสือแล้วท่านต้องบอกว่าแพง แต่ท่านที่เคารพ ท่านเจ้าคุณทุกข์จน ความจนของท่านแต่ท่านใจสูง ข้าพเจ้าจึงจัดพิมพ์อย่างจน ๆ จำนวนเงินและกำไรที่ได้นั้นจะปรากฏเป็นการกุศล ในการบำรุงกิจการทหาร ผู้รวบรวมและบรรดาผู้เสียสละทุกคนหวัง กุศล และ หวังเทอดทูนความดี ของ คนที่เขา เหยียบ ย่ำ ให้ มัว หมอง เหมือนเพชรที่ตกลงจมโคลน บุคคลซึ่งมีความดี แต่มีโจรใจร้ายมาฆ่า และในที่สุดก็ต้องตายด้วยยาพิษตามบันทึกวันนั้น

ในที่สุดผู้รวบรวมขอน้อมจิตรอธิฐาน ขอให้วิญญาณของผู้คุณทรง บุคคลที่ชาวไทยเปนหนี้วิญญาณอันบริสุทธิ์ ของท่านที่เสียสละเพื่อชาวไทย ขอให้เข้าสิงสถิตย์ ในหัวใจ ของ คน ไทยทั้ง ชาติเป็นอย่างท่าน ทำความดีอย่างท่าน และวิญญาณอันบริสุทธิ์ของเจ้าคุณทรงสุรเดช จะค้ำครองรักษาท่าน ที่เสีย สละเพื่อ ซื้อหน้าหนัง สือเล่มนี้จง ทั่วทุกคนเทอญ.

บุ๋น แก้วมาตย์

ส.ส. นครพนม

บทนำ

ความเจริญของชาติย่อมขึ้นอยู่แก่บุคคลในชาติร่วมจิตร่วมใจและร่วมงาน ทำความดี ความงาม ความมั่นคง ให้แก่ประเทศชาติแห่งตน ชาติต้องการคนดีไม่เพียงคนหนึ่งหรือสองคน แต่จะต้องมากกว่านั้น และไม่เพียงยุคหนึ่งสมัยใด ต้องเปนทุก ๆ สมัย ต้องมีคนดีหลาย ๆ คนเสมอ และทุกรายมิฉะนั้นความมั่นคงของประเทศชาติจะลดเปอร์เซ็นลงตามลำดับ

ทุกชาติย่อมจะสนับสนุนการสร้างเกียรติประวัติของวีระบุรุษ หรืออย่างน้อยบุคคลผู้ใดกระทำความดี เป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อชาติของตนไว้

ด้วยความมุ่งหวังที่จะให้ชนรุ่นหลังได้ระลึก ถึงคุณความดีซึ่งวีระบุรุษได้ประกอบมา ได้เอาชีวิตเลือดเนื้อเข้าแลก เพื่อประโยชน์–ไม่ใช่ของตนเอง–แต่สำหรับประเทศชาติ ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ เร้าใจให้บุคคลในชาตินั้นได้มีการเสียสละ ดำเนินตามรอยและเยี่ยงอย่างอันประเสริฐนั้น ๆ เป็นการเพิ่มกำลังน้ำใจของผู้รักชาติทั้งหลาย

ผู้ที่มีความหวังดีต่อประเทศชาติ บางคราวจะไม่ได้รับผลดีเป็นเครื่องตอบแทนเสมอไป อาจจะได้รับความทุกข์ยาก อาจจะได้รับโทษถึงประหารชีวิต หรือบางทีท่านผู้นั้นจะได้ประสพความเสื่อมโทรม และภัย ทั้ง ๆ ที่หัวใจแสนจะบริสุทธิ์เต็มไปด้วยความมุ่งดี ในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ เขาอาจเป็นเช่นนั้น แต่เมื่อชีวิตดับสูญไปแล้ว มาอีกในสมัยหนึ่ง เป็นสมัยที่จะเปิดเผยการงานของเขาได้ด้วยเหตุผลและความจริง ก็มักจะมีนักเขียนสร้างหนังสือ

หรือบทความเกี่ยวกับงานและชีวิตชิ้น เพื่อยกย่องความดีของบุคคลนั้นๆ ให้ทรงอยู่ในรูปความเป็นจริงอันควรสรรเสริญ แทนที่จะอยู่ในลักษณะเงียบหายหรือถูกเหยียดย่ำซึ่งไม่ตรงกับความเป็นจริง เราควรจะให้เกียรติแก่บุคคลพวกนี้ เพราะเขาได้ลงทุนทั้งทางกาย ทางใจ และทรัพย์ เอาความสุขและชีวิตเป็นเดิมพัน ถ้าพลาดพลั้งก็ตาย หรือไม่ก็อย่าไปมองถึงอนาคตอีกเลย บุตรภรรยา ญาติพี่น้องก็จะพลอยรับบาปถูกเหยียดหยาม ถูกทอดทิ้ง เขากล้าเสี่ยงถึงเพียงนี้ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชาติ ฉะนั้นเราจะไม่นิยมชมชื่นใน ความ กล้าเสีย สละ ของของเขาหรือ? เราต้องตอบแทนความดีงาม ต้องเผยแพร่เกียรติประวัติให้ทราบกันทั่วไป และซึมเข้าไปในความรู้สึกนึกคิดของชนรุ่นหลัง ด้วยการกระทำดังกล่าวนี้จนทำให้บุคคลอื่น ๆ มีกำลังใจในการ ที่จะยอมเสี่ยงภัยโดดเข้ามาในวงแห่งการเสียสละเพื่อชาติ

เพิ่มจำนวนขึ้น เพราะย่อมรู้สึกว่าหากได้กระทำความดีแล้วก็จะได้รับเกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องการเป็นการตอบแทน คนดีจะตายก็ไม่เสียดายชีวิต

ในสมัยใดก็ตามถ้าปรากฏว่า การทำความดีแก่ชาติได้รับผลตอบแทนคือความตาย และความเสื่อมศักดิ์แล้ว ในสมัยนั้นเราจะหาคนดีพบก็แต่ในถิ่นที่ห่างจากสังคม แอบไปหลบตัวอยู่ตามที่เงียบสงัดหาความสุขส่วนตัวไปวันหนึ่ง ๆ ด้วยการถือสันโดษ เพราะถ้าขึ้นไปแสดงความดีเข้าก็จะต้องมีผลรับแต่ทางเดียวคือภัย หรือถ้างานนั้นสำเร็จเป็นอย่างดีที่จะได้ก็คือ เท่าทุนหรือรอดตัว เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วใครจะมีกำลังใจยอมเสี่ยง

เราต้องฟื้นฟูฐานะของการทำความดีแล้วกลับได้รับผลเสื่อมให้เจริญขึ้น ต้องยกย่องผู้ทำความดีด้วยการมีธรรมประจำใจ ไม่กด ไม่บัง ไม่เปลี่ยนรูปไป

จากความจริง และในทางเดียวกันเราคงจะประนามผู้กระทำชั่วให้ได้รับความเสื่อมโทรมหรือโทษตามควรแก่การกระทำ

ด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจึงเขียนบทความนี้ขึ้นด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อเผยแพร่คุณงามความดีของคนๆหนึ่ง ซึ่งในสายตาคนหลายพันย่อมจะต้องเข้าใจและให้เชื่อว่าเป็นวีระบุรุษผู้หนึ่งเมื่อ ๒๔ มิย. ๗๕

การเรียบเรียงงานนี้ ข้าพเจ้าเกรงเป็นอย่างมากว่า อาจจะเกิดมีปัญหาขึ้นได้ในแง่ของการเห็นแก่ตัวหรือหมู่คณะ หากท่านผู้ใดเล็งเจตนาของข้าพเจ้าไปในรูปนั้นก็ย่อมเป็นที่สลดใจ, ด้วยเกียรติยศของลูกผู้ชายคนหนึ่ง ข้าพเจ้าไม่มีความลำเอียงพอที่จะกีดกั้นความดีงามของท่านผู้อื่นซึ่งข้าพเจ้าเองก็มองเห็นแต่มิได้หยิบขึ้นมาเขียนเพราะรู้ไม่มากพอไม่ละเอียด เมื่อใดข้าพเจ้าติดตามชีวิตและงานของวีระ

บุรุษอื่น ๆ ได้อย่างใกล้ชิด ข้าพเจ้าก็จะไม่เว้นกระทำ ข้าพเจ้าหวาดหวั่นเหลือเกินเมื่อนึกถึงหลักแห่งความเป็นไปของมนุษย์ ในข้อที่ว่า การยกย่องบุคคลผู้หนึ่ง อาจเป็นการทับถมอีกผู้หนึ่ง ซึ่งอยู่ใน ฐานะและระดับใกล้เคียงกัน ข้าพเจ้ามีแต่ความบริสุทธิ์ใจและความกตัญญูรู้คุณเท่านั้นที่เป็นทุนทำให้กล้าเขียน ในบทบาทต่อไปอาจจะมีข้อความที่แสดงหู่ แก่ บุคคลบางคนซึ่งเกี่ยวข้องในวงชีวิตท่าน พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ข้าพเจ้าจำเป็นต้องเขียนโดยยึดถือหลักความจริงข้อเดียว

ข้าพเจ้าหยิบเอางานและชีวิตของท่านผู้นี้มาเขียน เพราะรู้สึกว่าท่านพ.อ.เป็นบุคคลที่อาภัพอย่างที่สุด ทั้ง ๆ ที่ ได้ประกอบกรรมดีมีคุณประโยชน์แก่ชาติอย่างเหลือล้น เป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการนำปวงชนชาวสยาม ๑๕ ล้านคนไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย, เป็นบุคคลที่มีชีวิตงดงามที่สุดคนหนึ่ง

ในจำนวนรัฐบุรุษไทยไม่กี่ท่านในสมัยนั้น แต่ท่านเป็นผู้มีกรรมไม่ได้รับ ความดี ตอบแทน และ ต้อง สิ้นชีวิตอยู่ในดินแดนต่าง ประเทศ อย่าง ยาก จน ค่น แค้น ขะบวนแห่ศพสั้น ๆ มีคนเดินตามเพียง ๓-๔ ร้อย และเป็นคนไทยไม่เกิน ๑๕ คน

ชีวิตของท่านผู้ นี้ควรจะได้ รับ ความ เห็นอก เห็นใจจากชาวไทยเท่าที่ความจริงจะแสดง ออกมาได้

ข้าพเจ้า เชื่อว่า หนังสือ เล่ม นี้ คง จะ เป็น บทความที่จะได้รับความเห็น ใจ จากประชาชน เพราะเป็นชีวิตของคนที่รักชาติที่สุดคนหนึ่งของเมืองไทย

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ บรรดา ท่านที่ ได้ ให้ความแจ่มกระจ่างในชีวิตบางตอนของท่าน พ.อ. พระยาทรงสุรเดชซึ่งข้าพเจ้าไม่มีโอกาสเห็น และทราบจนสามารถนำมาเขียน

กำไรส่วนหนึ่งจากการพิมพ์ หนังสือ นี้ จะ ได้ นำไปทำบุญบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ท่าน พ.อ. พระยา ทรง

สูงแด่ผู้กตัญญูต่อชาติ ฉะนั้นท่านผู้บริจาคทรัพย์ซื้อหนังสือย่อมมีส่วนร่วมในการกุศลและขอได้รับความขอบพระคุณจากข้าพเจ้าทุกท่าน ที่ได้ช่วยให้ความปรารถนาดีบรรลุผล.

ผู้เขียน

๑๕ พ.ย. ๘๙

๑. หัวหน้าก่อการ

อันที่จริงเรา... คนไทย จะไม่ได้ระลึก ถึง ความ สำคัญ ของ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๗๕ เลย หากปราศจากบุคคลคณะหนึ่ง วันที่ ๒๔ มิถุนา ๗๕ มีชีวิตจิตใจขึ้นเพราะการ กระทำ ของ คน ยอมตายคณะนี้ ถ้าไม่ใช่เพราะการเสียสละ อย่างใหญ่หลวงแล้ว ประชาชนชาวไทยทั้งมวลก็จะผ่านวันสำคัญไปอย่างเงียบเชียบ โดย ธรรมดาเหมือนอย่าง ผ่าน วัน อื่น ๆ ตาม ปกติ เดี๋ยวนี้เราได้ มี อิสสระ ภาพ เท่าเทียม อารยชน ทั้งหลาย เราปกครองกันเอง เราพูดได้ตาม ขอบเขตต์และสิทธิ เรามีสภาผู้แทนราษฎร มีรัฐธรรมนูญ และเราเป็นไทยจริง ๆ !

สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้เพราะสมองของ ผู้นำ คณะยอม ตาย และ การ กระทำ อย่าง กล้าหาญ เด็ดเดี่ยวของผู้ก่อการทั้งหลาย

จากสมองอันเฉียบแหลม ลึกซึ้ง และว่องไว ของคนๆหนึ่ง เราจึงสามารถได้สิทธิตามรัฐธรรมนูญดังเช่นที่เป็นอยู่ ฉะนั้นวันที่ ๒๔ มิถุนา ๗๕ จึงเกิดเป็นวันสำคัญประดุจชีวิตจิตต์ใจของชาวไทย

ใครจะนึกบ้างว่า การยึดอำนาจการปกครองในวันนั้น จะสำเร็จได้โดยราบรื่น ปราศจากชีวิตมนุสส์เป็นเครื่องเซ่นสังเวย และในที่สุดคนไหนได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ การกระทำเหล่านั้นดุจประหนึ่งไม่ใช่เกิดจากหัวคิดมนุสส์ หากแต่เปนเทพนฤมิตร์!

แต่ ในขณะยอมตาย ทุกท่านทราบดีโดยไม่ปฏิเสธว่า ความสำเร็จในการยึดอำนาจการปกครองนั้น มาจากมันสมองของมนุสส์ธรรมดาเรานี่เอง

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช!

ในคืนวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๔๗๕ ก่อนตงมิยึดอำนาจการปกครอง ได้มีการประชุมกันที่บ้านท่านผู้

นี้ คนหนึ่งในคณะถามว่า ได้กำลังพร้อมแล้วหรือยัง? พ.อ. ผู้นำตอบว่าเวลานี้ยังไม่มีกำลังทหารเลย นอกจากท่านที่มาประชุมซึ่งมีจำนวนไม่เกิน ๒๐ นายเท่านั้น แต่พรุ่งนี้เวลา ๐๕.๐๐ น. เราจะมีกำลังพร้อมและลงมือได้

เป็นความจริงเหลือเกิน เวลานั้นคณะยอมตายไม่มีกำลังทหารที่แน่นอนเลย แต่ด้วยความมั่นใจและจากมันสมองอันเฉียบกล้า ท่านได้ตอบดังนั้น

เวลา ๐๕.๐๐ น. กำลังจะพร้อมและลงมือได้!

กำลังจากไหน? จำนวนเท่าไร? พอเพียงที่จะทำความอุ่นใจให้แก่คณะยอมตายหรือไม่? เหล่านี้เป็นปัญหาซึ่งอยู่ในสมองของทุกท่านในคณะ มีผู้รู้อยู่คนเดียว หัวหน้า!

ทุกคนในคณะยอมตาย ได้มอบชีวิตไว้ในกำมือหัวหน้า ท่านเหล่านั้นตาม ทำงานทุกอย่างที่จะถูกบัญชา งานเหล่านั้นเป็นงานสำคัญเกลือกกลั้วกับ

ความตาย ย่างเท้าเข้าไปในเขตต์ที่จะถูกกะสุนปืนได้ทุกนาฑี แต่ท่านก็ทำ เพราะความเชื่อมั่นว่าหัวหน้าจะนำไปสู่ความสำเร็จ เชื่อมั่นในสมองอันเฉียบแหลม และความองอาจกล้าหาญ

แล้วก็เป็นความจริง ในเช้าตรู่วันที่ ๒๔ นั้นเอง เราได้เห็นทหารหลายเหล่า หลายพันคน เดินบ้าง ขึ้นรถยนต์บันทุกบ้าง มุ่งตรงไปลานพระบรมรูปทรงม้า ไปโดยไม่ทราบเลยว่าจะทำอะไร แม้แต่ท่านนายทหารผู้บังคับบัญชาชั้นสูง ๆ ก็ตาม ทุกคนทำตามคำสั่ง และตามกันไป – รวมกัน แล้วก็ถูกใช้ให้เป็นกำลังทำการยึดอำนาจการปกครอง ทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบว่าได้ทำอะไรลงไป

จากปากท่านหัวหน้า เราจะได้ยินคำสั่งต่าง ๆ ยึดคลังแสง ๆ ขนกะสุน วางกำลังป้องกัน และสิ้นคำสั่งจะได้เห็นท่านนายทหารผู้ใหญ่ไปอำนวยการให้เป็นไปตามคำสั่งโดยรวดเร็ว รถยนต์วิ่ง ทหาร

บรรจุกระสุน ติดดาบปลายปืน ยามเดินตรวจหน้าที่อย่างเข้มงวดที่สุดในชีวิตของเขา

การวางกำลังรักษาพระนคร การจัดการคุ้มครองผู้ทรงอำนาจว่าควรจะทำอย่างไร ก็เกิดจากสมองท่านอีก

งานสำคัญอีกหลายชิ้นได้ผ่านไปด้วยดี โดยความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมกำลังของคณะยอมตาย คนไทยจึ่งโผล่จากใต้ลัทธิการปกครองชนิดหนึ่ง ไปสู่แสงอารยธรรม

การยึดอำนาจการปกครองสำเร็จโดยมันสมองของ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช และความกล้าหาญของผู้ก่อการทั้งหลาย และต่อจากนั้นก็เป็นการสะดวกที่เราได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ในระยะเวลาแห่งการยึดอำนาจนั้น วงการทหารย่อมทราบดีว่าคำสั่งของ พ.อ. พระยาทรงสุรเดชเป็นคำสั่งที่เฉียบขาดเพียงไร ! มีอำนาจเพียงไร ! ชีวิต

ความเป็นอยู่ของบุคคลสำคัญ ๆ หลายสิบท่านรวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์มากพระองค์ ตลอดจนความเป็นอยู่ของประเทศก็ได้อยู่ภายใต้ความอำนวยการของผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารซึ่งมี

๑. พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

๒. พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

๓. พ.อ. พระยาฤทธิอาคเณย์

ท่านได้ปฏิบัติไปอย่างเฉียบขาดจริง แต่ละมุนละม่อมนุ่มนวล มิได้เป็นที่บาดหมางใจท่านผู้ทรงศักดิ์นั้น ๆ แม้จะมีการกระทบกระเทือนทางจิตต์ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่บ้างก็ตาม แต่ท่านได้เล็งถึงผลงานของชาติเป็นสำคัญ

๒. ความเสียสละ

พ.อ. พระยาทรงสุเดช เป็นบุคคลผู้หนึ่งที่นับว่ามีความเสียสละอย่างยอดเยี่ยม ยอมสละความสุข บุตร ภรรยา และแม้ชีวิตของ

ท่านเอง ท่านยอมจนกระทั่งยื่นคอให้เพ็ชฆาต
ฟัน ในเมื่อทำการยึดอำนาจไม่สำเร็จ

ชีวิตในหน้าที่ราชการของท่านก่อนการยึดอำนาจ หรือในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๖ และที่ ๗ ก็นับว่ารุ่งเรืองที่สุดผู้หนึ่ง ด้วยความมานะอดทน ด้วยความรู้และปฏิภาณอันสูง เจ้านายและผู้บังคับบัญชามีความพอใจเป็นอย่างมาก

งานสำคัญที่ท่านได้ปฏิบัติมาอย่างดี คือ การวางรางรถไฟจากถ้ำขุนตาลถึงเชียงใหม่และจากพระนครถึงอรัญญประเทศ โดยใช้ทหารในกองพันของท่านเองฝึกฝนจนใช้งานในราชการได้เป็นผลสำเร็จจริงๆ จากงานนี้ ท่านเหน็ดเหนื่อยและผ่ายผอมมากเพราะต้องกรำแดดอันแสนร้อน และกรำฝนเป็นเวลาร่วม ๒ ปี

จากผลของงาน ย่อมเห็นได้ว่าท่านไม่ได้สำเร็จวิชาช่างรถไฟ ทหารโดยฉะเพาะและได้รับปริญญามาเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติ ก็ทำได้ผลดี

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็ทรงมีพระประสงค์ ขอตัวไปเป็นนายทหารประจำพระองค์ แต่เนื่องจากท่านมีนิสสัยไม่ชอบทำงานที่ไม่ใช้หัวคิด จึงบ่ายเบี่ยงจากตำแหน่งอันมีเกียรตินั้นเสีย แล้วขอไปเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร ณ กรมยุทธศึกษาทหารบก อันเป็นตำแหน่งใหม่ที่ท่านเสนอขึ้น นับว่าเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารอันแท้จริงคนแรก

ทำไมจึงไม่ยอมรับตำแหน่ง นายทหารประจำพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ ซึ่งในขณะนั้นใคร ๆ ก็พยายามวิ่งจนสุดความสามารถเพื่อเข้าหา ยินดีกราบมือกราบเท้าให้คนช่วยกราบทูล ขอแต่ให้ได้ตำแหน่งโก้ ๆ เช่นนั้น เป็นสิ่งที่น่าประหลาด ! ปฏิเสธไม่ยอมรับตำแหน่งนายทหารประจำพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ ที่ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุด

ท่านเคยพูดครั้งหนึ่ง ว่าต้องการทำงานให้แก่ชาติ งานใดที่เป็นประโยชน์แก่ชาติมากที่สุด ท่านต้องการงานนั้น ตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ ฝ่ายวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก เป็นตำแหน่งที่จะเผยแพร่ความคิด ความรู้ของท่านแก่เพื่อนนายทหารได้อย่างดีในเวลานั้น วิชาการทหารของเรายังไม่เข้าขีดดำเนินการตามต่างประเทศที่เจริญแล้ว โดยมากสอนตามตำรา ให้ท่องไปบ่นไปเป็นมนต์คาถา ใครจำได้มากเป็นเก่ง ท่านได้เปลี่ยนความเข้าใจนี้อย่างจริงจังเป็นบุคคลแรก สอนตามเหตุและผลในเหตุการณ์รบ ไม่มีเวลาที่จะนึกคำนึงถึงตำรา ไม่มีโอกาส สถานที่เหมือนกัน เหตุการณ์ต่าง ๆ ประดังขึ้นมาได้รอบด้าน และผิดแผกแตกต่างกันทุกครั้ง ดังนั้นการสอนท่องจำ จึงนำไปใช้ในการรบมิได้ผลตรงกันข้าม เมื่อทหารเข้าใจเหตุและผลของการรบแล้ว เท่ากับทราบซึ้งถึงรากเง่า และจะเข้าใจถึง

วิธีปฏิบัติการต่อไปโดยสะดวก เป็นหนทางที่จะนำไปให้คิดถูกต้อง และปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็น การสมควร ท่านสอนให้ใช้หัวคิด ไม่ใช่สอนให้จดจำ ต้องคิดทุก ๆ ระยะ จากผลความคิดนี้เอง จะทำความเคยชินให้ประสาทสั่งการอย่าง รวดเร็ว แทนจะไม่ต้องใช้เวลานึก

การที่ท่านเลือกตำแหน่งที่จะทำประโยชน์แก่ชาติได้มากโดยมิคำนึงถึง ความ รุ่งเรืองใน ส่วน ตัวเช่นนี้ นับว่ามีความเสียสละเป็นทุนเดิมใน สายเลือดอยู่แล้ว

ท่านได้ลงมือแต่งตำราวิชาทหาร เช่นแนวสอนวิชายุทธวิธีเล่ม ๑ และ ๒ แนวสอน วิชาทหารช่าง แนวสอนวิชาศาสตราวุธวิทยา แนวสอนวิชาแผนที่ และตำราสำคัญทั้งหมดในกรมยุทธศึกษา สมัย นั้นได้สำเร็จโดยน้ำมือท่าน และมีพลตรีพระประศาสน์พิทยายุทธเป็นผู้ช่วยคนเดียว ได้ใช้เวลาว่างราชการไม่ต่ำกว่าวันละ ๖ ชั่วโมงทุกวัน คร่ำเคร่งอยู่บนโต๊ะ

หนังสือ รวมเวลาที่ท่านทำงานทั้งงานในหน้าที่อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร และงานแต่งตำราในวันหนึ่งไม่น้อยกว่า ๑๒ ชั่วโมง รับประทานอาหารผิดเวลาบ่อย ๆ เพราะรักงานเกินไป และเนื่องจากต้องอบรมอาจารย์และครู ใน กรมยุทธศึกษา ทหารบกทั้งหมด เพื่อให้มีความรู้ไปในแนวเดียวกัน เพื่อนำไป ถ่าย ทอด ให้แก่ ผู้ ที่ จะ เป็น นาย ทหารต่อไปด้วยสมองจึงถูกใช้งานอย่างหนัก นับเป็นเวลาร้อย ๆ วันการทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำ มิได้คำนึงถึงสุขภาพแห่งร่างกาย ทำให้ท่านทรุดโทรมมาก และเส้นประสาทเสีย นัยตาเริ่มพร่า หูเริ่มตึง แต่บัดนั้นมา นี่เป็นการเสียสละเพียงไร ! ท่านยอมทรมานร่างกายเพื่อทำงานให้แก่ชนชั้นหลัง เป็นประโยชน์แก่ราชการทหารมาก.

ทั้ง ๆ ที่รู้ตัวดีว่า การแต่งและเรียบเรียงตำราชั้นนั้น เป็นการทรมานชีวิต ทอนชีวิตให้สั้น แต่

แต่ท่านก็ยังคงทำอยู่ตลอดมา ใน สมัยที่ดำรงตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร.

เพียงเท่านี้ยังไม่พอ ไม่อิ่มใจที่จะสนองคุณชาติบ้านเมือง เพียงการไม่ยอมรับตำแหน่งโก้ ๆ เพียงการแต่งตำราให้หูตึง ตาพร่า ยังไม่เป็นการจุใจ ท่านต้องการงานอีกชิ้นหนึ่ง งานชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ไม่เพียงแต่ในวงราชการทหาร แต่จะต้องเป็นประโยชน์แก่คนไทยทั้งชาติ หลายครั้งที่ท่านปรับทุกข์กับเพื่อนสนิทมี พลโทพระยาพหล ฯ เชษฐบุรุษ และพลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธ ถึงระบอบ การ และ ความ เป็น ไป ของ การ ปก ครอง ชาติไทย.

นี่เป็นบ่อเกิด ของ การ ยึด อำนาจ การ ปกครอง เป็นขั้นที่หนึ่งที่นำคนไทยไปสู่ระบอบประชาธิปตัย.

การหาพรรคได้ เริ่มฟักตัว ใน สังคม ต่าง ๆ อยู่ก่อนแล้ว เป็นพวกพลเรือน และนายทหารที่หูตา

กว้าง จากผลแห่งการสนทนาปราศัย และสืบสวนคณะย่อมตายซึ่งเดิมมีเพียง ๓ ก็โผล่จากซอกมุมต่าง ๆ มารวมกันเป็น ๔ ๕ ๖ และ---เพิ่มตามลำดับเวลา การเสียสละอะไรจะเป็นการใหญ่หลวงเท่ากับการสละชีวิตอันเป็นสุดที่รักของมนุษย์ เป็นไม่มีอีกแล้ว.

ในภาวะเช่นนี้ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช กำลังดำรงตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร ณ กรมยุทธศึกษาทหารบก อันเป็นตำแหน่งที่ท่านมีหวังจะก้าวหน้าไปสู่ชีวิตที่รุ่งเรืองโดยมิต้องเสี่ยงภัย ในวงราชการทหาร ชื่อเสียงของท่านหอมหวล เป็นที่คาดหมายกันว่า จะถูกแต่งตั้งให้ได้รับหน้าที่สำคัญ ๆ ในวันข้างหน้า.

ชีวิตของท่านกำลังรุ่งเรืองสุกใส กำลังอยู่ในระหว่างความชื่นชม ความสุขสบาย และความรื่นเริงทุกระยะเวลา แต่ก็ยินยอมสละสิ่งเหล่านั้น แล้ว

มุ่งเข้าหางานอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งเป็นงานที่ผ่าอันตราย พลาดแล้ว หัวจะต้องหลุดจากบ่า!

มันสมองอันเฉียบแหลม ต้องทำงานหนักอีกวาระหนึ่ง พิจารณาหาหนทางที่จะนำคนไทยทั้งชาติ ไปสู่ระบอบการปกครองประชาธิปไตย ตลอดเวลาหลายปี วันผ่านไป เป็นเดือน เป็นปี ท่านคอยจ้องหาโอกาสที่จะลงมือ ด้วยความมานะพยายาม มิได้ท้อถอย หวาดหวั่นต่ออุปสรรคใด ๆ.

ในที่สุดคณะยอมตาย อันมีทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ร่วมกันภายใต้อำนวยการของท่านก็ได้กระทำดังกล่าวแล้วข้างต้น.

ความเสียสละของท่าน เราจึงเป็นไทยอันแท้จริง

ดวงใจของทุกท่าน ในคณะยอมตาย ได้ต่อร้อยกันเป็นพวงยาว แล้วมัดด้วยเส้นโลหิต ดึงไปโดยสมองของหัวหน้า กำลังใจของทุกท่านเป็นเท้า

กระโดดข้ามเหวลึกไปจนสุดหล้า แขวนไว้ชีวิตไว้ข้างตะฟาก เสร็จแล้ว เราคนไทยจึงพากันไต่ตามสะพานนั้นไป – ข้ามไปสู่ดินแดนใหม่แห่งระบอบประชาธิปตัย.

๓. ชาติหรือตัว

ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งผู้รักษาพระนครอยู่นั้น ท่านเป็นบุคคลที่สำคัญ ท่านเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด มีอำนาจมากที่สุดผู้หนึ่ง ฉะนั้น หากว่าจะมีความละโมภในลาภยศแม้เพียงเล็กน้อย โฉมหน้าการปกครองประเทศจะเปลี่ยนไปทันที ท่านมิได้ถือโอกาสที่ตนมีอำนาจสูงสุดประกอบกรรมชั่ว กอบโกยเงินทอง ยศศักดิ์แต่อย่างใด. ก่อนยึดอำนาจการปกครอง ก่อนยึดอำนาจการปกครองเป็นนายพันเอก ยึดอำนาจการปกครองแล้วก็ยังคงมียศเป็นนายพันเอก เงินเดือนก็มิได้

ขึ้นเลย เพราะไม่ยอมรับ แม้พระยามโนปกรณ์ ๆ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีขณะนั้นจะเป็นผู้เสนอให้ก็ตาม แต่ท่านก็คงยืนคำไม่ยอมรับและเป็นนายพันเอกจนกระทั่งตาย.

มีผู้ไม่ยอมรับเงินเดือนขึ้นพร้อมกับ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช เท่าที่ทราบเพียง ๒ คน คือ พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา และ พลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธ.

ในส่วนตำแหน่งหน้าที่ ก็มิได้ตั้งตนเป็นหัวหน้าทำความดีแบบปิดทองหลังพระ ใครจะทราบในความดีหรือไม่มิได้เอาใจใส่ ถือว่าไม่เป็นสิ่งสำคัญต้องการทำแต่งานบำรุงประเทศ นำชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองเท่านั้นเองที่เป็นยอดปรารถนา ในขณะนั้นจะตั้งตัวเองเป็นนายพลได้อย่างสบาย แต่บุรุษผู้หวังดีแก่ชาติผู้นี้มิได้กระทำ ตรงข้ามกับตัดยศนายพลเสียอีก เพราะเห็นว่ากองทัพไทยในขณะนั้นเป็นกองทัพขนาดเล็ก ไม่สมควรมียศนายพล

เนื่องจากต้องการปลูกความนิยมให้ราษฎรเห็นว่าคณะยอมตายได้ทำงานเพื่อชาติจริง ๆ มิได้มุ่งหวังในการตอบแทนที่ได้เสียสละทำการยึดอำนาจ แต่อย่างใด ท่านจึงไม่ยอมให้ทุกคนในคณะยอมตายได้ดำรงตำแหน่งสูง ส่วนมากจะได้แต่ตำแหน่งที่ไม่สมควร ไม่มีความสำคัญอะไร นอกจากการควบคุมกำลัง ซึ่งเวลานั้นจำเป็นยิ่งที่จะต้องกระทำ

ท่านเล็งเห็นหัวอกผู้น้อย จึงได้กำหนดการเลื่อนชั้นเงินเดือนเป็นขั้นละ ๑๐ บาท สำหรับยศชั้นนายร้อย และ ๒๐ บาทสำหรับยศนายพัน ทั้งนี้เพื่อให้นายทหารได้ครองฐานะความเป็นอยู่ตามสมควรแก่เกียรติ

การเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ หลายท่านเข้าร่วมคณะรัฐบาลบริหาร กิจการ ของ ชาติ นั้น เป็นเครื่องหมายแสดงอย่างเด่นชัดอยู่แล้วถึงน้ำใจ

ชาติ หรือ ตัว!

ถ้าเพื่อตน คงจะได้แต่งตั้ง ตัวเอง พรรคพวก ขึ้นเป็นใหญ่เป็นโต คุมอำนาจบริหารไว้ ทุก ๆ คน ก็จะได้รับเงินเดือนจำนวนมาก ทุก ๆ คนก็จะรักท่าน อย่างไม่เคยได้รับ คนสอพลอประจบเก่งก็จะจับท่าน มัดไว้กับเก้าอี้แห่งอำนาจเพื่อจะได้ เป็น สุขฉะเพาะตัว กันเต็มที่และยืดยาว จน กระทั่ง ลูกหลาน ก็ นอนกินไม่ หมด แล้วชาติจะเดือดร้อน แต่จะเป็นอะไรไป ไม่ ใช่ตัวเดือดร้อน สบาย ก็แล้วกัน ใครด่าก็นิ่งเสีย หรือรวบเข้ามาเป็นพรรคพวก หรือหาวิธีกำจัดเสีย

เราเข้าใจกันแล้ว ชาติหรือตัว!

แม้เพื่อนฝูงหรือแม้เกี่ยวดองเป็นญาติของ พ.อ. พระยา ทรงสุรเดชเอง ถ้า ขาด ความ สามารถใน ราชการ ก็ จะ ต้อง ถูกเชิญให้รับพระราชทานเบี้ย บำนาญ นี่เป็นความจริงเหนือความจริงทั้งหลาย ผู้แทนราษฎรประเภท ๑ สมัย พ.ศ. ๒๔๗๙ นายหนึ่งได้

พูดว่า พ.อ. ผู้นี้สามารถจะฆ่าบุตรในไส้ของท่านได้ ถ้าหากเขาทำผิด ไม่ใช่เป็นคำพูดโก้ ๆ สำหรับเรื่องลคร แต่มันเป็นความจริงที่ไม่มีวันตาย !

คนที่รักเป็นส่วนตัว คนที่เคยสนิทชิดชอบกันเป็นเวลานานตั้ง ๒๐ ปี เมื่อบกพร่องในหน้าที่ แม้จะมีการอภัยได้ แต่เปล่า! ท่านไม่เคยอภัย ไม่เคยยินดีฟังคำแก้ตัวนั้น ๆ เลย ใครผิดต้องได้รับโทษ ใครดีต้องได้บำเหน็จ จะเป็นผู้ใดก็ตาม เพื่อนหรือ ? ญาติหรือ ? ท่านไม่หวาดหวั่นที่จะได้ยินเสียงให้ร้ายตามหลัง งานของชาติ ต้องเป็นงาน ส่วนตัวเป็นเพื่อนฝูงกันได้

เนื่องจากความเข้มงวดกวดขันอย่างจริงจังในราชการ เนื่องจากไม่ยอมแต่งตั้งพรรคพวกร่วมตายให้ได้มีหน้าที่ใหญ่โต มิตรของท่านจึงห่างเหิน และเกิดศัตรูขึ้น ทั้ง ๆ ที่ทราบดี ท่านก็ไม่ยอมเปลี่ยนมติในข้อนี้ เพื่อให้คนรัก, ท่านยังคงตรงแน่วในงาน

ของราษฎรมากต่อ ยอมให้เกิดศัตรูคือว่าทำลายงานของชาติ

วันผ่านไป พร้อมกับจำนวนศัตรูเพิ่มขึ้น

ในที่สุด มีเสียงกล่าวหาว่าท่านจะปกครองประเทศตามแบบเผด็จการ เสียงนี้ครั้งแรกก็แผ่วเบา แล้วก็หนักขึ้น ๆ ทุกชั่วโมง

ท่านได้คิดทบทวนที่จะกำจัดศัตรูเหล่านั้น เพื่อมิให้เป็นผลร้ายแก่ชาติ แต่การกระทำต้องรุนแรง คณะยอมตายซึ่งราษฎรบูชาเคารพ จะต้องเสื่อมเสียชื่อเสียงในคราวนี้ ดังนั้นท่านจึงหลีกเลี่ยงจากความคิดหันไปสู่ความปลดเปลื้อง โดยยอมลงโทษตัวของตัวเอง เพื่อพิสูจน์ให้ชาติเห็นโดยแจ่มแจ้งอีกครั้งหนึ่ง แม้จะต้องใช้เวลานาน ท่านได้ลาออกจากหน้าที่ราชการทั้งทางฝ่ายทหารและการเมือง เป็นการลาออกอย่างจริงจัง ไม่ใช่ทำเพื่อเป็นพิธีล่อลวงราษฎรให้หลงรัก ออกเพื่อให้คำกล่าวหาว่าจะตั้งตนเป็นผู้

เผด็จการนั้นเป็นหมันไป ศัตรูจะต้องแพ้อย่างไม่มีช่องแก้ตัว

ในการ ดา ออก ครั้ง นี้ พลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธได้ออกตามไปด้วย ท่านทั้งสองได้ปรึกษาและตกลงร่วมกันเด็ด ขาด ว่า จะ ต้อง หลบ หลีกไม่ให้ใครพบปะในการที่จะรบกวนและเร้าให้ท่านเข้าบริหารงานแผ่นดินอีก ทั้งสองท่านได้แอบไปพักตัวอยู่อย่างสงบเงียบ ณ ตำบลปากเกร็ด โดยไม่มีผู้ใดทราบแม้แต่ครอบครัว

ณ ตำบลปากเกร็ดนี้เอง ท่านทั้งสองได้เพลิดเพลินไปในการตกปลาและทอดแห เป็นการพักผ่อนอย่างดี

ในระหว่างนี้เอง จอมพลหลวงพิบูลย์สงครามก็ได้ ยึด อำนาจ จาก รัฐบาล พระยา มโนปกรณ์ นิติ-

๔. มักใหญ่ใฝ่สูง

เดี๋ยวนี้ ท่านชะนะคำกล่าวหานั้น ๆ แล้ว ชะนะอย่างสมบูรณ์ ทุกคนต้องยอมรับในข้อนี้

ท่านได้กล่าวหลายครั้งแก่ผู้แทนราษฎรสมัยนั้นว่า หมดหน้าที่แล้ว ได้ทำหน้าที่ของท่านครบถ้วนจนได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ มีสภาผู้แทนราษฎร และมีผู้แทนราษฎรทุกจังหวัดเข้ามาร่วมมือควบคุมการบริหารงานของชาติแล้ว

ต่อจากนั้น ได้พาตัวของท่านไปพักผ่อน ณ ต่างประเทศร่วมกับคุณพระประศาสน์ ฯ เพื่อเปิดโอกาศให้ท่านผู้อื่นบริหารงานของชาติต่อไปโดยสะดวก

การลาออกจากหน้าที่เอง ทั้ง ๆ ที่กำลังมีอำนาจราชศักดิ์เช่นนี้ ต้องนับว่าเป็นการกระทำที่จะเกิดขึ้น

ได้ยาก ในสมัยนั้น ยกเว้น สมัยท่านควงอภัยวงศ์ และชุดต่อ ๆ มา

ด้วยเบี้ยหวัดเดือนละ ๒๕๐ บาท ท่านได้ดำรงค์ชีวิตอยู่เงียบ ๆ ณ บ้านเล็กที่จังหวัดนนท์บุรี มีความเป็นอยู่อย่างผู้รักสันโดษ หยุดการเมืองหันมามองธรรมชาติ หยุดการใช้หัวคิดหันมาจ้องสายน้ำ งานอดิเรกคือเรียนวิชาโหราศาสตร์

ท่านเป็นผู้ที่ตั้งใจทำอะไรแล้ว ทำจริง แม้จะถูกเชื้อเชิญให้เข้าบริหารงานแผ่นดินร่วมคณะรัฐบาลอีกหลายครั้ง แต่ทุกครั้ง ก็ปฏิเสธ

ท่านเป็นนักการเมืองที่แท้จริงผู้หนึ่ง ในระบอบประชาธิปตัย มีความยุติธรรมที่สุด ไม่เคยใช้อำนาจในหน้าที่ให้คนรัก ทำให้เก้าอี้มั่นคง ท่านมีน้ำใจบริ-สุทธิตลอดระยะเวลาที่มีชีวิตอยู่ และมั่นคงเด็ดเดี่ยว

ยินดีที่จะรับเบี้ยบำนาญเดือนละ ๒๕๐ บาท มากกว่าที่จะรับตำแหน่งรัฐมนตรีเงินเดือนพันเศษ เพราะ

ว่าการรับเงินเดือนพันเศษ จะต้องทำให้ท่านสอดคล้องและทำตามความเห็นที่ท่านเห็นว่าไม่ถูกต้อง เงินหรือ ? ตำแหน่งหรือ ? ยศศักดิ์หรือ ? มิได้ทำให้จิตต์ใจอันบริสุทธิ์ของท่านหวั่นไหว เงินสำหรับท่านเป็นเพียงเศษกระดาษ ยศศักดิ์ตำแหน่งเป็นหัวโขนที่รวมไว้ ไม่แน่นอน ไม่ยั่งยืน สิ่งเดียวที่มั่นคง แน่นอนสิ่งนั้นคือ ชื่อเสียง เกียรติยศเกียรติศักดิ์

"กันยอมกินข้าวกับน้ำ ดีกว่าที่จะกินอาหารสูง ๆ ถ้าเพื่อการกินน้ำปลาน้ำ จะช่วยให้กันไม่เป็นคนทำลายชาติ" เป็นคำพูดของท่านตอนหนึ่ง

ในสมัยก่อน และ เวลาเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้แสดงน้ำใจมาแล้ว ยินยอมสละแม้ชีวิต เพื่อทำประโยชน์แก่ชาติ ฉะนั้นในคราวนี้ ถ้าไม่มีจะกิน ถ้าจะต้องอดตาย ก็จะตายอย่างไว้ลาย

ทั้ง ๆ ที่ได้ลาออก จาก ราชการ หมกตัวอยู่อย่างสงบเงียบที่จังหวัดนนทบุรี มิได้มีอำนาจในวง

การบริหารแต่อย่างไร แม้กระนั้นก็ยังมีผู้มาเยือนท่านทุกวัน ล้วนแต่เป็นบุคคลสำคัญๆ ในวงการเมืองสมัยนั้น ทหาร ผู้แทนราษฎร ราษฎรเป็นจำนวนมาก และนักการทูต จุดหมายแห่งการมา เป็นจุดร่วมกัน คือพยายามจะให้ท่านเข้าร่วมการบริหารกับรัฐบาล ท่านเหล่านั้นทราบซึ้งถึงคุณงามความดีของท่าน พ.อ. และพากันคิดว่า จะทำประโยชน์สำคัญๆ ให้แก่ชาติได้อีก แม้ผู้ประสงค์ตัว จะได้เพียรอ้อนวอนสักเท่าไร ก็ครั้งแล้วก็ตาม ท่านก็คงยืนกรานที่จะขอพักผ่อนร่างกาย เปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้บริหารงานของชาติได้สะดวก มิได้ทะเยอทะยานที่จะแสวงหาลาภยศ ไม่ต้องการจริงๆ อย่างไรก็ดีในการปฏิเสธทุกครั้ง ได้กล่าวควบไปด้วยเสมอว่ายังไม่ถึงคราวจำเป็นที่ท่านจะต้องทำ เมื่อไรจำเป็นชาติต้องการ นั่นและ จะทำอีก

ถ้าจะมีความทะเยอทะยาน ต้องการเป็นใหญ่เป็นโต แม้เพียงสักเล็กน้อย และในโอกาสนี้ ก็

สามารถจะทำได้ และสำเร็จโดยตัวเองมิต้องลงมือ เพียงหลุดปากออกมาคำเดียวผู้มีอำนาจอีกหลายท่าน ที่ต้องการท่าน พ.อ. จะเป็นผู้เริ่ม และต่อจากนั้นก็เชิญท่าน พ.อ. ขึ้นเป็นหัวหน้าอีก แม้กระนั้น ผู้บริสุทธิ์ก็มิได้เห็นดีตาม ยังคงทรงความคิดเดิมอยู่ทุกประการ

ยิ่งกว่านั้น ถูกรบกวนในเรื่องนี้หนัก ๆ เข้าก็เกิดความเบื่อหน่าย เพราะใจมิได้มีความทะเยอทะยานแม้แต่น้อย เพื่อที่จะหลีกหนีการรบเร้าซึ่งหนักขึ้นทุกที ๆ ท่านได้ออกเดินทางไปต่างประเทศอีกครั้งหนึ่งกับ พ.อ. พระสิทธิเรืองเดชพล พักผ่อนอยู่ที่ประเทศพะม่า ๗ เดือนและที่ฮ่องกงอีก ๔ เดือน

๕. ยอดนักรบ

ระหว่างเวลาที่ท่านอยู่ต่างประเทศ ศิษย์ที่ใกล้ชิดหลายนายได้ถูกย้าย และจำกัดสิทธิ์มากขึ้น

ทุกเดือน ๆ ความคิดที่จะช่วยเหลือศิษย์มิให้ต้องได้รับบาปเกิดขึ้นในสมอง ในเดือนมีนาคม ๒๔๗๗ ท่านก็เดินทางกลับ และคราวนี้รับปากที่จะเข้าทำราชการตามคำเชิญ ท่านได้เสนอการตั้งโรงเรียนรบอันเป็นโรงเรียนฝึกหัดนายทหารให้มีความรู้ความชำนาญในการนำทหารทำการรบในภูมิประเทศ ราชการกลาโหมอนุมัติ

ปลายเดือนมีนาคม ๒๔๗๘ ได้ประกาศให้นายทหารทุกเหล่าสมัครเรียน มีผู้สมัครภายในชั่วเวลาไม่กี่วันเกินจำนวนที่ต้องการ จึงตั้งกรรมการคัดเลือกได้ ๒๙ นายแล้วนำกันไปจังหวัดเชียงใหม่ เริ่มฝึกหัดตามโครงการณ์ ท่านเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนและได้เป็นผู้สอนคนเดียว ทั้ง ๆ ที่มีอาจารย์และครูอยู่แล้ว

ในเมืองไทย เราคงจะได้ยินนักการทหารที่เด่น ๆ ไม่กี่ท่าน สมัยก่อน ๆ ก็มี ท่านพันธุประวัติ

และสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้หนึ่งที่นับอยู่ในพวกยอดนักรบสมัยหลัง

เพียงการศึกษามาจากต่างประเทศ โดยฉะเพาะประเทศเยอรมันซึ่งนับว่าเป็นเยี่ยมในการทหาร ท่านเรียนสำเร็จ และได้รับพระราชทานยศเป็นนายร้อยตรีแห่งทัพบกเยอรมัน เท่านี้มิได้เป็นเหตุให้เรายกย่องขึ้นเป็นยอดนักรบ

การไปดูการทหารเพิ่มเติมตามประเทศต่างๆ ที่สำคัญทั่วโลก ทำให้ท่านมีหูตากว้างขวาง สามารถพิจารณาเหตุการณ์ต่างๆ ได้ถูกต้อง, และเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่ขั้นใช้ความคิดตนเอง

การศึกษาเพิ่มเติมเป็นส่วนตัวนับว่าเป็นสิ่งที่ช่วยให้ก้าวหน้าไปสู่ขั้น ยอดนักรบ ยิ่งกว่านั้นขึ้นไปคือ สมองอันเฉียบแหลม ปฏิภานอันว่องไว ทั้งสองอย่างนี้เป็นข้อสำคัญที่ทำให้แตกฉานในวิชาการทหาร

ท่านผู้นี้มีความสามารถในทางสมองเป็นพิเศษ มีความทรงจำดีที่สุด และมีปฏิภาณไหวพริบเป็นอย่างเยี่ยม เมื่อครั้งเป็นนักเรียนนายร้อยอยู่ในเบอร์ลิน ก็เป็นผู้หนึ่งที่นับว่าเรียนเก่งที่สุด จนอาจารย์ออกปากชม และได้สิทธิพิเศษไม่ต้องเข้าห้องฝึกฝนตนเอง ในชั่วโมงพิเศษเหมือนนักเรียนอื่น ๆ ดังนั้นท่านจึงมีเวลาว่าง และเนื่องจากชอบวิชาดนตรีจึงแอบไปเรียนซอไวโอลิน

ด้วยชั่วโมงพิเศษนี้เอง ได้ทำให้ท่านเป็นนักเล่นซอที่มีฝีมือผู้หนึ่ง แม้อายุยังน้อย เล่ากันในบรรดาศิษย์ว่า เพียงการเข้าไปฟังดนตรีในโอเปร่าแห่งหนึ่งของกรุงเบอร์ลินครั้งเดียว เมื่อกลับที่พักก็สามารถเล่นดนตรีเพลงหนึ่งที่ได้ฟังมาอย่างไพเราะ

การสอนนายทหารฝึกหัดราชการโรงเรียนรบที่เชียงใหม่ได้ดำเนินไปได้ผลดี นายทหารมีความรู้

ความสามารถที่จะนำทหารเข้าทำการในสนามได้ ตั้งแต่หน่วยหมู่ถึงหน่วยกองพัน ต่อจากนั้นได้ส่งไปดูการตามกรมและเหล่าต่าง ๆ หลายแห่ง รวมทั้งศึกษาหลักกว้าง ๆ ของทหารเรือ ทหารอากาศและหน่วยช่วยรบอื่น ๆ

ระหว่างที่นายทหารฝึกหัดราชการไปดูการตามกรมกองนั้นท่านได้รับตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาการป้องกันพระราชอาณาจักร ซึ่งทั้งหมดมีอยู่ด้วยกัน ๔ ท่าน คือ

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

พ.อ. พระอภัยสงคราม

พ.อ. พระประศาสน์พิทยายุทธ และ

พ.อ. หม่อมสนิทวงศ์เสนี

ได้มีการประชุมใหญ่ เพื่อหารือในการป้องกันประเทศ ณ กระทรวงกลาโหม โดยมีเจ้าหน้าที่และนายทหารชั้นผู้ใหญ่ร่วมกัน

ความเห็นของ พ.อ. พระยาทรงสุรเดชในเรื่องแผนการสงครามนั้น คงมีเจ้าหน้าที่จดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน แต่ผู้รวบรวมจำได้จากปากท่านย่อๆ ถึงเรื่องคาดการสงครามไว้ดังนี้ (กล่าวเมื่อกลางปี พ.ศ. ๒๔๘๓)

๑. สยามจะรักษาความเป็นกลางไม่ได้ ต้องร่วมกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

๒. ฝ่ายที่จะชนะสงครามต่อไปนั้น ไม่เป็นแต่เพียงฝ่ายที่มีการเตรียมการทหารดีแต่ทางเดียว ต้องเป็นฝ่ายที่มีการอุตสาหกรรมดีด้วย หมายถึงฝ่ายที่ทนการสงครามได้นานกว่า

๓. ถ้าสยามเข้าทางฝ่ายสัมพันธมิตร ต้องเตรียมกำลังไว้ป้องกันทางทะเล และป้องกันการยกพลขึ้นบกให้มาก ถ้าจะร่วมทางฝ่ายแกน ต้องเตรียมป้องกันภัยทางอากาศเป็นอย่างดี

บัดนี้สงครามได้ผ่านไปแล้ว ท่านผู้อ่านตัดสินเองได้ว่าการคาดคเนด้วยเหตุผลย่อ ๆ นี้ เป็นความจริงหรือไม่

ปัญหาสำคัญคือ การตัดสินใจถูกต้อง เพราะเท่ากับนำคนทั้งประเทศไปสู่ความฉิบหาย หรือความไพบูลย์ !

๖. นายทหารนอกประจำการ

ขอให้ข้าพเจ้าได้ผ่านชีวิตที่ไม่สำคัญของท่าน พ.อ. ไว้เพียงเท่านี้ และเสนอต่อไปในด้านที่ควรสนใจ

เป็นวันอาทิตย์แห่งเดือนมีนาคม อากาศอันร้อนอบอ้าวที่ราชบุรี ทำให้นายทหารฝึกหัดราชการโรงเรียนรบ ต้องหลบอยู่ในที่พัก แม้จะมีลมโชยผ่านพื้นน้ำราชบุรีไปสู่ที่พักบ้างบางคราว ก็ไม่ทำให้อากาศอบอ้าวหายไป ดังนั้นผู้ที่พักอาสัยตึกไปจาก

ท่านผู้อ่า

ย่อ ๆ นี้ เป็

ใจถูกต้อง

ฉิบหาย หรือ

ะจำการ

่ สำคัญข

ไปใน ด้าน

ม ยาก

รฝึกหัดรา

แม้จะมี

าจ ก็ไม่

าสัยลึกใ

ริมน้ำจึงพากันมารวมที่แพรับรองอันเป็นที่พักแห่งผู้เป็นอาจารย์ ต่างก็สนทนาปราศัยกันอย่างสนุกสนานตามอัชฌาสัยร่วมกับอาจารย์โดยหารู้สึกว่าโรงเรียนรบจะต้องปิดฉากหมดอายุกันในวันนั้นไม่

๒ ชั่วโมงผ่านไป, เมื่อใกล้เที่ยง ท่าน พ.อ. ได้ให้พลทหารรับใช้ไปเรียกหาปเนื้อสะเต๊ะลงมาที่แพเพื่อเลี้ยงศิษย์นายทหาร ขณะที่ผู้ชายปิ้งเนื้ออยู่นั้นได้ยินเสียงเครื่องบิน ๒—๓ เครื่องร่อนอยู่เหนือศีรษะต่างก็พากันแหงนดูด้วยความประหลาดใจ เพราะเครื่องบินๆ วนอยู่หลายรอบในระยะประมาณ ๖๐๐ ม. เท่านั้น และต่างก็ออกความเห็นว่าเครื่องบิน ๆ มาทำอะไรที่นี่ ซึ่งทุก ๆ ความเห็นไม่ได้เฉียดเข้าไปใกล้ความจริงแม้แต่น้อย ทุก ๆ คนไม่นึกหรือระแวงไปว่า เครื่องบินเหล่านั้นกำลังมาดูว่าพวกเขากำลังทำอะไร จะทำการรัฐประหารหรือไม่?

นายทหารฝึกหัดราชการ ร.ร. รบส่วนมากกำลังประหารเนื้อสะเต๊ะให้หมดไปเพื่อความอิ่ม บางคน กอดเสื้อตากลมอยู่บนบ้านพัก ตัวผู้อำนวยการเองก็กำลังประหารเนื้อสะเต๊ะร่วมกับศิษย์อย่างเอร็ดอร่อย ดังนั้นใครจะหายได้ใกล้ความจริง !

ระหว่างนี้ได้มีนายทหารบกชั้นนายพันเอก, โทและตรีประมาณ ๘ นาย ลงจากรถไฟขบวนกรุงเทพฯ–ราชบุรี ถึงราชบุรีเวลาเที่ยง ข้ามสะพานมุ่งมาที่แพรับรองอันเป็นที่ๆ อาจารย์และศิษย์กำลังประหารเนื้อสะเต๊ะ

นายทหารผู้เป็นแขกได้รับการต้อนรับเชื้อเชิญเป็นอย่างดี ให้เข้าไปนั่งในห้องรับแขกอย่างฉันท์กันเอง ผู้ที่เป็นหัวหน้า คือ พ.อ. หลวงวิจักร์กลยุทธ และที่จำได้อีกผู้หนึ่งคือ พ.ต. ขุนนันทโยธิน (ขณะนี้เป็นอะไรอยู่ที่ไหนผู้รวบรวมไม่ทราบ จึงเขียนตาม

ยศนามเดิม) นายทหารผู้เป็นแขกคงจะนึกขันในใจ ที่อาจารย์และศิษย์ยังมัวรับประทานเนื้อสะเต๊ะกันอยู่ได้ หัวหน้าได้ยื่นหนังสือ ๑ ฉบับให้ท่าน พ.อ. ผู้อำนวยการ ท่านฉีกซองออกอ่านด้วยอาการธรรมดาและสุภาพ ทุก ๆ อย่างบนใบหน้าปกติ แต่เมื่ออ่านจบแล้วสักครู่ ใบหน้าปรากฏเป็นสีแดงและแดงขึ้นทุกขณะ นัยตาแดงกล่ำ อันเป็นที่ทราบกันว่าเกิดความกระทบกระเทือนใจ นอกจากนี้อาการกิริยาคงเป็นปกติ พูดออกมาแต่เบา ๆ ว่า ใครเป็นผู้สั่งให้นำมา ก็ได้รับคำตอบจากผู้ยื่นว่า พ.อ. หลวงพรหมโยธี ท่านยิ้มน้อย ๆ แต่เป็นยิ้มที่น่าเกรงขาม, มันเศร้าและเยือกเย็น. ท่านเรียกนายทหารคนสนิทเข้ามาและส่งหนังสือนั้นให้

มีข้อความดังนี้

“....ให้นายทหารต่อไปนี้ออกจากราชการ

๑. พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ผู้อำนวยการโรงเรียนรบ

๒. ร.อ. ขุน คลี่ พล พฤนท์ นายทหาร ประจำ บก. โรงเรียนรบ

๓. ร.อ. สำรวจ กาญจนสิทธิ์ นายทหาร คนสนิทของผู้อำนวยการโรงเรียนรบ

ทั้ง ๓ นายนี้เป็นนายทหารพ้นราชการ ไม่มีเบี้ยหวัดบำนาญ สังกัดมณฑลทหารบกที่ ๑

๔. พ.ต. หลวงธุระไวทยวิเศษ แพทย์ประจำ บก. ร.ร. รบ มีเบี้ยหวัด

ทั้งนี้ตั้งแต่ ๒๙ มีนาคม ๘๑..................."

ด้วยกระดาษน้อยนิชิ้นเดียว ได้หมุนชีวิตคน ๔ คนให้เป็นไปด้วยอาการต่าง ๆ กัน บ้าง ก็ ถูก ศาลพิเศษตัดสินให้ประหารชีวิต บ้างก็ถูกควบคุมอย่างไม่วางตา บ้างก็ตุหรัด ตุเหร่ไปตามยะถากรรมในต่างประเทศ ท่าน พ.อ. ได้ถูกเคราะห์กรรมฟาดลงมาอย่างรุนแรงและกระทันหัน ปราศจากการรู้เนื้อรู้ตัว เสียงกระซิบกระซาบแห่งภัยได้แว่วมาถึงหูท่าน

บ้างเหมือนกันก่อนหน้านี้ แต่คงคิดว่ามันไม่รุนแรงอะไรนัก ท่านเองก็อยากจะออกในเมื่อสอนนักเรียนรบรุ่นแรกนั้นสำเร็จ แล้วก็จะเก็บตัวอยู่กับธรรมชาติในดงสูงของพเยาว์. น้ำใจบริสุทธิ์และสูงมาก !

ขณะนี้ทางราชการถือว่ามีความผิดจึงถูกสั่งให้ออกและโดยไม่มีเบี้ยหวัดบำนาญ ในกรณีย์นี้ผู้แทนราษฎรหลายท่าน และ ผู้ทรงความยุติธรรมพากันงงงวย เศร้าสลดใจกันเป็นจำนวนมาก

มองเตสกิเออกล่าวว่า เป็นธรรมดามนุสส์ที่มีอำนาจ มักจะใช้อำนาจนั้นจนเต็มที่หรือบางทีก็เลยขอบเขตต์แห่งอำนาจที่ตนได้รับ

ในสยามที่แล้วมา ผู้เสวยอำนาจมักจะเป็นแบบเดียวกับที่มองเตสกิเออกล่าวไว้ ปรากฏความจริงมาอย่างแจ่มชัด เมื่อถึงกาลปัจจุบันนี้เราควรจะ

ได้จำกัดสิทธิอำนาจของผู้บุญหนักแต่ละตำแหน่งให้อยู่ในขอบเขตต์ที่จะใช้อำนาจแล้วไม่เป็นภัยร้ายแรงแก่ราษฎรและผู้น้อยทั่ว ๆ ไป มิฉะนั้นในโอกาศข้างหน้าจะต้องมีผู้ได้รับบาปเช่นท่าน พ.อ. และผู้อื่นอีกเป็นจำนวนมากได้รับมาแล้วและตายไป ทนทุกข์ทรมานในคุกอย่างหมดประตูต่อสู้ เพื่อความยุติธรรม.

ขอได้ตั้งมโนญาณร่วมกันวิงวอน ผู้ทรงความยุติธรรม และอำนาจได้โปรดมองในแง่เสรีภาพให้มาก เพราะราษฎรย่อมจะมุ่งดีต่อส่วนรวมและชาติด้วยกัน เว้นแต่ความคิดเห็นเท่านั้นที่อาจจะไม่ตรงกัน และจะให้เหมือนกันหมดทุกคนอย่างไรได้ ก็แหละเพียงคนมีความเห็นไม่ตรงกันเท่านั้น จะตีโผงลงไปว่าเขาเป็นกบฏ และหวดลงไปด้วยแซ่ของการประณามที่โหดร้าย ดูมันออกจะง่ายเกินไป ชีวิตมนุษย์หลายร้อยคนได้หมดอนาคตของเขาด้วย

การประณามอย่างง่าย ๆ ของผู้เสวยอำนาจที่ไร้ศีลธรรมเช่นนี้มาแล้ว.

ในแก่นแห่งประชาธิปตัย ก็มีเสรีภาพเท่านั้นที่เป็นหลักสำคัญ มนุสส์ทุกคนต้องการความเป็นอยู่ที่มีอิสสระตามขอบเขตต์ ไม่ถูกเบียดเบียนข่มเหง นี่เป็นจุดยอดแห่งความปรารถนาในความเป็นมนุสส์.

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ได้แสดงความรักชาติบ้านเมืองมาแล้วเพียงไร ได้เสียสละความสุขและชีวิตเพื่อส่วนรวมเท่าไร ความจริงเป็นพะยานหลักฐานอยู่ หัวใจของท่านเต็มไปด้วยความรักชาติ ท่านทำมาแล้วเพื่อประโยชน์ของคนไทยทั้งชาติ เพื่อสิทธิและเสรีภาพของชนทุกเหล่าทุกชั้นให้เสมอกัน แต่การบำเพ็ญความดีของท่านได้ถูกอำนาจหนึ่งรวบชีวิตไว้แล้วจับขว้างลงไปในเหวมืดแห่งความเสื่อมเสียชื่อเสียงและเกียรติคุณ ไปสู่ความตกต่ำ ความ

ยากลำบาก อนาคตของท่านและครอบครัวแหลกเหลว แตกละเอียดไม่มีชิ้นดี นี่แหละ! คือผลที่คนอย่างพระยาทรงฯ ได้รับในเวลานั้น ทำไมคนเราจึงไม่คำนึงถึงเสรีภาพและความซื่อธรรมของมนุษย์ให้มากกว่านั้น. ทำไมเคราะห์กรรมจึงจู่โจมมาที่คนซื่อและบริสุทธิ์เช่นนี้!

นอกจากได้ถูกไล่ออกจากราชการ โดยไม่มีเบี้ยหวัดบำนาญแล้ว ยังถูกทำลายคุณงามความดีที่ได้ก่อสร้างขึ้นมาด้วยความยากแค้น และเอาความตายเป็นเดิมพันให้สูญหายไปจากโลกเสียอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นผู้ไม่รู้จักอิ่มในการรับบาป ยังมีความมัวหมองในคดีกบฏ พ.ศ. ๒๔๘๑

พ.อ. พระยาทรงฯ คงคิดไม่ถึงว่าท่านจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายทหารพ้นราชการ ไม่มีเบี้ยหวัดบำนาญ!

ความดีและความยุติธรรมทั้งหลายเอ๋ย, หาก

ท่านมีจริงวิญญาณของท่านเร่ร่อนอยู่แห่งใด การปล่อยให้คนบริสุทธิ์คนหนึ่งต้องได้รับเคราะห์กรรมเช่นนี้ เป็นสิ่งที่อนาถใจนัก! ท่านไม่แลเหลียว ไม่โปรยปรายอิทธิพลของท่านคุ้มครองบ้างเลยทีเดียวหรือ? ความดีและความยุติธรรม!

๗ กลับพระนคร

ขอให้เราหวนมาสู่เหตุการณ์ในเช้าวันอาทิตย์ที่ ๒๙ แห่งเดือนมีนาคม ๘๑

อ่านคำสั่งให้ออกจากประจำการเสร็จ จึงได้ทราบในบัดนั้นเองว่า เครื่องบินที่ร่อนวนอยู่เหนือศีร์ษะนั้น “บินขู่”

ท่าน พ.อ. ได้สั่งให้นายทหารคนสนิทเตรียมเข้าของเดินทางกลับพระนครให้ทันรถบ่ายวันนั้นพร้อมกัน และได้มอบนายทหารฝึกหัดราชการทั้งหมดอยู่ในความบังคับบัญชาของ พ.ท. หลวงชำ-

นิยุทธสาร อาจารย์คนหนึ่งของ ร.ร. ร.ควบ...
นำกลับที่ตั้งจังหวัดเชียงใหม่, ตามคำสั่งรัฐมน...
กลาโหม

ขบวนรถราชบุรี – กรุงเทพฯ บ่ายวันนั้น เ...
ได้เห็นผู้เป็นหัวแรงในการได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ แ...
กายด้วยเครื่องแบบพลเรือนเรียบ ๆ พร้อมด้วย พ....
หลวงธุระไวทยวิเศษและนายทหารคนสนิท นั่งร่ว...
กันไป ในฐานะนายทหารพ้นราชการไม่มีเบี้ยหว...
ติดกับรถคันที่นั่ง ตรงประตูเต็มไปด้วยผู้คุมคร...
ท่าน พ.อ. พูดจาสนทนากับเพื่อนร่วมรับบาปด้วยน...
เสียงปกติ ไม่ตื่นเต้นเสียใจ แต่กระนั้นผู้ใกล้ชิด...
จะจับความสะท้อนสะท้านในกังวานกระแสเสียงนั้นไ...
ว่า ท่านเต็มไปด้วยความปวดร้าว

ในส่วนตัวหาได้เดือดร้อนประการใด ไ...
ผู้เขียนย่อมรับรองได้โดยเกียรติยศ และเห...
ผลในข้อที่ท่านได้เสียสละแม้ชีวิตมาแล้ว เพื่...

ประชาชนชาวไทย จนราษฎรได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ เพียงต้องออกจากราชการโดยไม่มีเบี้ยหวัดเท่านั้นหรือ ? จะวิตกและหวั่นหวาดต่อความยากลำบาก ท่านยิ้มรับโชคชะตาด้วยหัวใจที่ปราศจากความสทกสท้าน แต่ต้องเศร้าเพราะคิดไม่ถึงว่า ในโลกแห่งความเหลืองอร่าม ของ พุทธศาสนา ฉายไปทั่วเช่นนี้ ท่านยังต้องรับกรรมอย่างคาดไม่ถึง.

ที่บ้านบางซื่อ— บ้านของท่าน พ.อ. อยู่กันเงียบ ๆ มีคนดูแลรักษาเพียง ๒ คน ส่วนครอบครัวของท่านได้ย้ายไปอยู่ที่เชียงใหม่ ณะที่ตั้งของ ร.ร.รบ ที่บ้านบางซื่อนี้เองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๔๗๕ ได้เป็นสถานที่รับรองพรรคพวกผู้ก่อการ มีการประชุมปรึกษาและแจ้งข่าวซึ่งกันและกัน ตกลงกันในข้อที่จะตายร่วมกันเพื่อประโยชน์ชาติ ผู้เป็นเจ้าบ้านย่อมเลี้ยงดูพรรคพวกของท่านด้วยอาหาร เครื่อง

ดื่ม และบุหรี่ ไม่อั้นเวลา ดึกดื่นเที่ยงคืนล่วงแล้ว
ก็ตาม ทุก ๆ คนมีสิทธิ์มาหาได้

แต่เดี๋ยวนี้มีคนเพียง ๔ คน ๒ คนรับใช้ อีก ๒
คน คืออาจารย์และศิษย์ผู้รับบาป สนทนากันอย่าง
ไม่วิตกถึงอะไรในโลกนี้ ทั้ง ๆ ที่ทราบและเห็นว่า
หัวถนนมีรถเกราะคันหนึ่ง ท้ายถนนก็มีอีกคันหนึ่ง
แถมกึ่งกลางแล่นไปมาก็อีกคันหนึ่ง และแน่นอน
เสียเหลือเกินว่าอย่างไร ก็ต้องบรรจุกะสุนปืนกล
พร้อมที่จะต้อนรับเหตุการณ์อันเป็นหน้าที่ของเขา.

ทั้งสองคนได้ตัดสินใจเด็ดขาดที่จะพลีชีวิตของ
ตนแก่เหตุการณ์ที่จะมีมาโดยลักษณะใดก็ตาม.

พ.ต. หลวงธุระไวทยวิเศษ ได้ถือหนังสือ ๑
ฉะบับของท่าน พ.อ. ไปถึง พ.อ. หลวงพรหมโยธี
มีข้อความสำคัญว่า ท่านและนายทหารคนสนิทขอ
ไปค้าขายในอินโดจีนฝรั่งเศษ และก็ได้รับตอบมา
ดังนี้ :—

วันที่ ๒๙ ม.ค. ๒๔๘๑

เรียน ใต้เท้า ที่เคารพ

จดหมายผมได้รับแล้ว เรื่องการไปเขมรนั้นไม่ขัดข้อง แต่ให้ปฏิบัติตามระเบียบการออกนอกประเทศ และหน้าที่นายทหารนอกประจำการ

การรายงานตนเอง ตามระเบียบนั้นจะรายงานทางหนังสือได้

ด้วยความนับถือ

พรหมโยธี

ในวันรุ่งขึ้น ศิษย์ได้เป็นผู้วิ่งเต้นจดแบบรายงานตัวไปต่างประเทศ ขอหนังสือเดินทางที่กระทรวงต่างประเทศกว่าจะทำได้สำเร็จ เขาต้องกัดฟันต่อสู้กับความรู้สึกภายในเป็นอย่างมาก เพราะหลายคนได้แสดงกริยาอาการดูหมิ่นและเหยียดหยาม อย่างไร้เหตุผล มันเป็นการเสทือนใจอย่างใหญ่หลวง ใน

วันนั้นเองท่านได้ข้อคิดหลายข้อสำหรับการครองชีวิตในโลกมนุษย์

ชื่อ พ.อ. พระยาทรงฯ กำลังเป็นชื่อที่เหม็นที่สุด ไม่มีใครต้องการได้ยิน ไม่มีใครต้องการติดต่อด้วย เพราะว่าการติดต่อกับท่านผู้นี้ หมายความว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร แม้มนุษย์ธรรมดาก็ตรัสรู้ได้

วันนี้ทั้งวัน ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นแขกเยี่ยมท่าน พ.อ. แม้แต่คนเดียว เมื่อเดือนที่แล้วเพียงผ่านไปราชบุรีเท่านั้น ได้มีผู้ไปต้อนรับที่สถานีเป็นอันมาก และถ้าจะรื้อฟื้นเหตุการณ์ในวันของ พ.ศ. ต่าง ๆ ที่แล้วมา เราจะพบท่านนั่งเหน็ดเหนื่อยในการต้อนรับแขกเป็นอย่างยิ่ง ธรรมดาของมนุษย์เป็นเช่นนี้เอง จะถือสาอะไรกัน !

๘. ลาก่อนพระนคร

เช้าตรู่วันที่ ๓ มีนาคม ๘๑ ท่าน พ.อ. กับศิษย์ได้ว่าเช่าแท็กซี่ไปสถานีหัวลำโพง เพื่อโดยสารรถ

ไฟขบวน ๐๗.๐๐ น. ไปอรัญญประเทศ และจับรถยนต์โดยสารต่อไปยังพระตะบองและพนมเปญ

ผู้ที่กรุณาไปส่ง พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ไปต่างประเทศในครั้งสุดท้ายนี้มีเพียงคนเดียว!

จ.ส.ต. บุตร รุ่งบ้อม นายตำรวจชั้นประทวนนอกราชการและไม่มีเบี้ยหวัด

อันที่จริงท่านควรจะได้รอบุตร ภรรยาให้เดินทางมาพบกันที่กรุงเทพ ฯ เสียก่อน แล้วจึงเดินทางต่อไปประเทศเขมรพร้อมกัน หากแต่ท่านคิดว่าควรจะได้หนีอากาศอันอบอ้าวด้วยความต่อถวงความอิจฉาริษยา ไปให้ห่างและเร็วที่สุดที่จะเร็วได้ไปโดยไม่มีหวังที่จะกลับคืนมาสู่อากาศชนิดนอีก

เป็นความจริง มันเป็นการเดินทาง อย่างไม่มีวันกลับ!

ในรถโดยสารชั้นที่ ๑ มีผู้โดยสารเพียง ๒ คน คือ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช และชายผิวขาวชาติ

ใดไม่ทราบอีก ๑ นาย ที่รถชั้น ๓ อันจะมองเห็นตัวผู้โดยสารในรถชั้น ๑ ได้ถนัด มีกลุ่มคน ๕–๖ คน นั่งอยู่ จ้องมองไปที่ พ.อ. พระยะทรงสุรเดชและศิษย์ผู้ซึ่งยืนอยู่หัวรถชั้นที่ ๑ อย่างไม่วางตา

ชาติผิวขาวผู้นั้นได้เป็นประโยชน์ใน ทางอ้อมให้แก่ศิษย์และอาจารย์คู่นี้มาก เพราะอย่างไรก็ตาม เขามั่นใจว่าจะไม่มีเหตุการณ์อันเกิดจากน้ำมือผู้ร้ายต่อหน้าชาวต่างประเทศ

ศิษย์รู้สึกหายใจสดวกและปลอดโปร่งขึ้นมาก ตลอดเวลาที่รถไฟใช้จักรวิ่ง แต่ความปลอดโปร่งนี้เป็นอยู่ไม่นานนัก ชาวผิวขาวก็ลงที่สถานีเล็กๆ แห่งหนึ่ง คราวนี้ความอึดอัดใจ ประกอบความหวั่นหวาดได้เริ่มเข้าสิงใจอีก เขารู้สึกน้อยใจในโชคชะตาเสียเหลือเกินที่พระเจ้าไม่บรรดาลให้ได้รับความคุ้มครองทางอ้อมจากชาวผิวขาวผู้นั้นตลอด

ทาง, แต่เขาก็ได้พยายามกลั้นและสำรวมจิตต์ให้กล้า

ระยะทางผ่านไป....ผ่านไป....ไม่มีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้น รถไฟได้ชลอเข้าเทียบชานชลาสถานีอรัญญ-ประเทศ

อาจารย์เดินนำ ศิษย์เดินตามหิ้วกระเป๋าเดินทางใบใหญ่ ๒ ใบ และปิ่นโตอาหารซึ่งมิได้แตะต้องเลย ผ่านประตูลงไปที่ชานชลาสถานี ก้าวไปได้ ๔ – ๕ ก้าว ก็มีนายตำรวจ และข้าราชการอีกผู้หนึ่งทราบต่อมาว่าเป็นนายอำเภอ ขอกักตัวผู้มีกรรมทั้งสองไว้ แม้จะได้แสดงหนังสือเดินทางและพยายามอธิบายเหตุผลความจริงอื่น ๆ อีกหลายข้อด้วยปากของท่าน พ.อ. เอง ท่านนายอำเภอและนายตำรวจเจ้าของท้องที่ก็หาได้ยอมให้ผ่านไปไม่

ราษฎรต่างก็พากันมามุง ห้อมล้อม มากขึ้น

มากขึ้น จนแทบจะไม่เห็นตัวคนมีกรรม เสียงพู
จากกลุ่มล้อมรอบว่า

"พระยาทรงฯ หนี...."

"พระยาทรงฯ ดอดไปเขมร"

"พระยาทรงฯ ถูกตำรวจจับ...."

และอื่นๆ อีก ซึ่งแต่ละคำมันเสียดยอกเข้าไ
ในหัวอกอาจารย์และศิษย์ ราษฎรผู้ไม่รู้อะไรก็พู
ตามที่เห็นเจ้าหน้าที่กักคนทั้งสอง มันเป็นบาป ที่
ท่านต้องได้รับ ด้วยความจำเป็น ขณะนี้อาจารย์
และศิษย์จึงเป็นตัวละครแสดงฉากชีวิตจริงๆ มีคน
ดูจริงๆ ห้อมล้อมอยู่รอบตัว โดยไม่เสียอัฐ

ตั้งแต่เกิดมาจากท้องพ่อท้องแม่ ก็มีคราวนี้แหละ
ที่ท่าน พ.อ. ถือว่าได้ตกอยู่ในฐานะที่ต่ำที่สุด เป็นผู้
ร้าย ที่ เจ้าหน้าที่ตำรวจ และ นายอำเภอต้องกักตัวไว้
และจะต้องส่งไปที่กรมตำรวจเสียก่อน

ในชั่วชีวิตของท่าน ได้ผ่านมาด้วยความ
ตรี ความเป็นผู้ดี และเกียรติยศ ไม่เคยเลยที่
มาได้รับการต้อนรับเช่นนี้

นายตำรวจได้เชิญตัวท่านให้ไปพักบนเรือนรับ
รอง ดังนั้นจึงได้รับความเดือดร้อนทางใจน้อย
ลง และมีอิสสระขึ้น เพราะผู้ดูละครไม่ได้ห้อม
มใกล้ชิด และไม่ได้พ่นคำปรามาสต่าง ๆ ให้ได้
ยิน

นายตำรวจที่ได้ให้ความพิทักษ์ท่านจากกรุงเทพฯ
งานและชี้แจงให้นายตำรวจเจ้าของท้องที่ กับนาย
อกทราบ แม้กระนั้นท่านผู้รับคำชี้แจงก็ยังไม่ยอม
อยตัวไป ต้องเสียเวลารออยู่ที่อรัญญประเทศ
า ๒ ชั่วโมง

จึงเป็นอันว่า โดยสารรถยนต์เมล์ จากอรัญญ-
ะเทศไปพระตะบองมิได้ จะต้องค้างอยู่ที่อรัญญฯ
๑ คืน มันไม่เป็นการสนุกนัก ถ้าหากจะต้อง

อยู่ในที่ ๆ มีแต่การห้อมล้อม อย่างเหยียดหยามไ
ไทยราษฎรที่กล่าวเช่นนั้น ถือว่าเป็นกรรมที่เจ
หน้าที่ไม่ไว้วางใจ คิดว่าหนีจากที่คุมขัง เมื่อกา
ค้างแรมอยู่ที่อรัญญ ฯ ไม่ให้ความสดวกใจ เช่นนี้
ท่านก็จะต้องเดินทางต่อไปโดยว่าจ้างรถแท๊กซี่ แ
จะเสียค่าจ้างแพงก็ยอม ขอแต่ให้พ้นเขตต์ซึ่งได้ร
กลิ่นไอของการดูหมิ่นเสียที

ความจริงท่านต้องการประหยัด เพราะเงินใ
กระเป๋ามีอยู่เพียง ๗๐๐ บาทเท่านั้น และเมื่อหมดแล้
จะหาเพิ่มเติมได้ที่ใด เงินทองหรือก็มิได้สะสมไ
ในยามยากเช่นนี้ ได้เงินเดือน ๆ หนึ่งก็ใช้หมดไ
ไม่เหลือเก็บ และไม่มีรายได้ทางอื่นเลย เงิน ๗๐
ที่ติดกระเป๋าท่านอยู่ อันที่สัตย์จริงก็เป็นเงินของนา
ทหารฝึกหัดราชการ ร.ร. รบ ๒ นายรวมกันฝากไ
แต่ท่านได้มีจดหมายให้คุณหญิงขายสิ่งของ เอาเงิ
ส่งคืนให้เจ้าของโดยเร็ว

ตกลงว่าจ้างแท็กซี่ได้คันหนึ่งให้ไปส่งที่พระตะ-
อง โดยราคา ๖๐ บาท แม้จะค่อนข้างแพงก็ต้อง
กลง อาจารย์และศิษย์ขึ้นรถ แต่ไม่ลืมกล่าวลา
าหน้าที่และได้แสดงความขอบใจที่มิได้กักตัวไว้
านกว่านั้น ก่อนขึ้นรถได้วานนายสิบตำรวจเอก
วัสดิ์ ซึ่งเคยรับราชการร่วมกันที่กองพันทหาร
าง ๑ รักษาพระองค์ ให้โทรเลขไปถึงคุณหญิงทรง
เลขมีข้อความว่า "ท่านถึงอรัญญแล้ว จะข้าม
ดนแดนในครึ่งชั่วโมงนี้ อย่าวิตก"

๙. เปนหรือตาย

รถยนต์แล่นห่างจากเขตต์อำเภอได้ประมาณ
๐ นาทีก็ปรากฏว่าเครื่องติดขัด ถามได้ความว่า
ามันหมด มันช่างเต็มไปด้วยอุปสรรค และนี่จะ
ไม้ไหนกันอีกหนอ ? พระอาทิตย์หรือก็อยู่สูงกว่า
ยอดทิวไม้ไม่มาก ยังเหลือระยะทางอีกประมาณ

๓๑ กิโลเมตรก็จะถึงเขตต์เขมร ซึ่งที่นั่นคนมีกรรร
ทั้งคู่ถือว่าเป็นเขตต์ชีวิตของตน ศิษย์ได้เร่งให้คน
ขับญวนเดินกลับไปเอาน้ำมันเติมโดยเร็วที่สุด เข
คิดว่ามันอาจจะร่วมคิดกับผู้ร้าย ให้อาจารย์ต้อ
อยู่ในที่เปลี่ยว แล้ว... เหตุการณ์ก็จะเกิดขึ้น เข
เกิดความร้อนใจ และความหวาดกลัวอย่างเก่า ๆ
ได้วิ่งสุมกันเข้ามาในดวงจิตต์ เวลาที่รอคนขับไป
เอาน้ำมันนั้น เป็นเวลานานที่สุดสำหรับเขา มันช่าง
เต็มไปด้วยความร้อนรน และ เร่งเร้า จะ จาก ดินแดน
ไทยไปให้ไกลที่สุดที่จะไกลได้

ในที่สุดได้น้ำมันมา และ เติมเสร็จ เมื่อ พระ
อาทิตย์บังทิวไม้ข้างทางไปแล้ว เขาค่อยคลายความ
กระวนกระวาย และ คิดว่าต่อนี้ไปก็จะหมดความ
วิตกกันเสียที ไม่ใช่ลูกไม้ของเจ้าคนขับดอก มัน
เป็นความจริงที่มิได้ตรวจตราน้ำมันก่อนออกเดินทาง
อีกไม่ถึงครึ่งชั่วโมงก็ จะ ถึงด่าน ปอยเปต ของ เขมร

ในระหว่างความคลายวิตกของเขานี้ มีสิ่งหนึ่งซึ่งได้ทำให้เขาสดุ้งขึ้นสุดตัว เป็นเสียงที่เร่งเร้าเหมือนจะจู่โจมเข้ามาอย่างพลวดพลาดในเหตุการณ์คล้ายคลึงกับเหตุการอันเกิดแล้วกับคนที่ตาย

รถยนต์คันหนึ่งได้แล่นตามหลังเขามา อย่างรวดเร็ว กวดขึ้นมา... ใกล้เข้า...ทุกขณะ ผ่านป่าละเมาะเป็นแห่ง ๆ ในที่เปลี่ยว

นี่มันจะมีอะไรเกิดขึ้นอีก หรือจะเป็นบทบาทสุดท้ายของอาจารย์และศิษย์ จิตใจซึ่งหย่อนคลายความหวาดหวั่น บัดนี้ได้เริ่มตื่นขึ้นอีกวาระหนึ่ง เขาเร่งคนขับให้ขับเร็วที่สุดที่จะเร็วได้ ยินดีที่จะให้รถยนต์ตกจากถนนตายคาที่เสียดีกว่าที่จะตายอย่างที่เขาคาดหมาย คนขับทำตาม กดปุ่มน้ำมันจนสุด ขณะนั้นรถจึงพุ่งไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว ฝุ่นตอนท้ายตระหลบ จากฝุ่นนี้เองที่เขาหวังว่าจะกำบังตัวไว้ไม่ให้ถูกซ้อมมืออย่างแม่นยำ ขณะนี้รถคันหน้าแล

ดูคล้ายกับเป็นรถผู้ร้ายในจอภาพยนต์ ความรู้สึกที่จะหนีของคนในรถก็อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกับของผู้ร้ายจะหนีตำรวจ. ๕ นาที. ๑๐ นาที ผ่านไปพร้อมกับการหายใจอย่างไม่สะดวก รถคันหลังกวดขึ้นมาเดี๋ยวก็ตกไป แล้วก็กวดขึ้นมาอีก......

มันช่างชักช้าเสียนี่กระไร ทั้ง ๆ ที่รถได้วิ่งอยู่ในระดับความเร็วกว่าชั่วโมงละ ๗๐ กิโลเมตร์ ท่าน พ.อ. นั่งนิ่งอยู่ในลักษณะสงบ หวาดระแวงเช่นเดียวกับศิษย์ เพราะว่าเหตุการณ์ระยะใกล้ ๆ นี้ส่อว่าน่าจะเป็น "ลูกไม้" อย่างใดก็ได้ จึงมีรถกวดมาติด ๆ กัน อีก ๑๐ ก.ม. ก็จะถึงเขตต์แดน ปรากฏว่ารถที่ตามมานั้นมีท่าช้าลง ๆ

ทั้งศิษย์และอาจารย์ถอนหายใจออกมาอย่างอึดอัดยังไม่หมดกังวล เพราะห่างจากเขตต์แดนอีก ๕ ก.ม. ในราว ๔ นาทีก็จะถึงที่ซึ่งนับว่าปลอดภัย แต่ในระยะทางนี้ใครจะบอกได้หรือว่าไม่มีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้น

๑๐ แดนปลอดภัย

ในที่สุดเทพเจ้าแห่งความบริสุทธิ์คงจะได้เวทนา
นมีกรรมคุ้น จึงบรรดาลให้รถยนต์แล่นมาด้วย
ความปลอดภัย ไม่มีเหตุการณ์อันน่าหวาดเสียว
กิดตามความคาดฝันของเขา จิตต์ใจของศิษย์
บิกบานขึ้นอย่างแปลกประหลาด เขาคิดว่ารอดตาย
มาแล้ว และไม่ต้องอกสั่นขวัญหายอีกต่อไป เพราะ
ได้ ผ่าน เขตต์ และ เหยียบ เข้า ไป ใน ดิน แดนประ
เทศเขมร.

พนักงานใหญ่ที่ด่านเป็นชาวฝรั่งเศส เขาเชื้อ
เชิญให้ท่าน พ.อ. และศิษย์ขึ้นไปบนที่พัก จัดน้ำ
เลี้ยงดูเป็นพิเศษกว่าธรรมดา คงรู้จักชื่อเสียงของ
ท่านมาแล้ว เมื่อได้ขอบใจพร้อมกับได้รับหนังสือ
ผ่านทาง ทั้งสองก็จะออกรถต่อไป.

มีชาวเขมรคนหนึ่งบอกว่าเป็นคนงานอยู่ที่ด่านนี้

ได้รับข่าวว่าแม่ตาย จึงขอโดยสารรถยนต์ไปพระตะบอง และจะเดินทางไปจนถึงพนมเปญด้วย ในขั้นต้นโดยปราศจากความระแวงสงสัย ท่านได้เชื่อตามนั้น ทั้งยังดีใจที่ได้เพื่อนร่วมทางซึ่งพูดไทยพอที่จะวิ่งหาอาหารและโรงแรมให้สะดวกในการเดินทางต่อไปจนถึงพนมเปญ ท่านพึ่งมาทราบในตอนหลังจากนั้นเกือบ ๑ ปี ว่าชาวเขมรผู้นั้นคือสันติบาลของฝรั่งเศษ จัดมาดูแลและให้ความช่วยเหลือทั้งเพื่อฟังการสนทนาความ ตื้น ลึก หนา บางระหว่างศิษย์กับอาจารย์โดยใกล้ชิด และโดยนัยนี้รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศษจึงได้ทราบความจริงว่า คนมีกรรมทั้งสองมิได้มาด้วยลักษณาการเช่น "อุยกาย" ตามข่าวเลื่องลือในพนมเปญ.

ในระหว่างทางจากด่านปอยเบ็ตไปพระตะบองนั้น ทั้งอาจารย์และศิษย์ได้นั่งไปบนรถอย่างที่รู้สึกว่านั่งบนเบาะสปริงจริง ๆ ความหวาดวิตกเมื่อ

สักครู่ตอนใกล้จะถึงเขตต์แดน ได้สูญหายไปสิ้นแล้ว ความร้อนรนกระวนกระวายใจและเหงื่อเม็ดใหญ่ๆ ที่ผุดขึ้นบนใบหน้าโดยเจ้าของไม่รู้สึกตัวก็หมดไป คราวนี้รถได้วิ่งในระดับความเร็วธรรมดา โดยไม่ระวังวิตกว่าจะมีใครตามหรือไม่.

อาจารย์และศิษย์หายใจสะดวก นั่งสนทนากันด้วยความเพลิดเพลิน และยิ้มรับความสดชื่นที่ได้ผ่านดินแดนซึ่งครั้งหนึ่งเป็นดินแดนที่แสนรัก แต่บัดนี้ได้รู้สึกว่าดินแดนนั้นร้อนราวกับไฟ.

เหมือนหนึ่งผู้เดินทางไปป่าใหญ่ หวาดวิตกถึงสัตว์ร้ายตามระยะทางอันแสนรกและมืดทึบ เต็มไปด้วยความเร้นลับและปัญหา เต็มไปด้วยเถาวัลย์ทั้งลดเลี้ยวและพันธุ์ไม้พิษ รอนแรมตามทางซึ่งไม่แน่ว่าจะถูกเงามืดแห่งความตายมาคลุมตัวเวลาใด ครั้นผู้เดินทางได้ผ่านเขตต์อันตรายไปสู่ที่โล่งแจ้ง ซึ่งแม้จะมีอันตรายก็พอมองเห็นได้แต่ในระยะทางไกล

ย่อมจะรู้สึกเบิกบาน และอิ่มเอิบที่ตนได้ผ่านพ้นความยากแค้น ความทรมานใจ และในที่สุดรอดความตายมาได้ ผู้เดินทางนั้นย่อมสำนึกตนว่า ได้เป็นหนี้บุญคุณดินแดนซึ่งให้ความเย็นและปลอดภัย.

เช่นเดียวกัน คนมีกรรมทั้งคู่ ย่อมฝังความรู้สึกอย่างหนึ่งต่อแผ่นดินเขมรไว้ในส่วนลึกแห่งดวงใจ เป็นตราที่ประทับแน่นไม่เลือนลืม จนกว่าชีวิตจะดับสูญ แม้แผ่นดินนั้นจะมิใช่ถิ่นที่เกิด แต่ก็ได้คิดเห็นว่าเป็นแดนที่พึ่งในยามยากแค้น และเป็นแผ่นดินผืนเดียวที่เขาจะไปได้โดยรวดเร็ว และปลอดภัย.

คนไทยต้องวิ่งอ้าวจากดินแดนไทย ไปสู่เขตต์อื่น เพื่อหนีความร้อนไปสู่ความเย็น พึ่งดินแดนอื่นให้ได้มีชีวิตอยู่ได้อีกต่อไป โดยที่คนไทยนั้นมิได้กระทำผิดต่อบทกฎหมายใด ๆ เช่นนี้ความรู้สึกของคนไทยนั้น จะชิงชังบ้านเกิดแห่งตน? รักแดนอื่นเท่าหรือมากกว่าแดนตนหรือ? หากเป็นผู้มี

จิตต์ใฝ่กับความรักชาติบ้านเกิดอันแท้จริงแล้ว หาเป็นเช่นนั้นไม่ แต่ที่จะให้ถือว่าแดนเขมรเป็นแดนสวรรค์ในครั้งหนึ่งนั้น ห้ามมิได้ดอก

คนมีกรรมทั้งสองได้เคยปรารภกับผู้เขียนไว้ ฉะนั้นในที่นี้ ขอให้ผู้เขียนได้ฝากความรู้สึกจริงใจของคนมีกรรมไปสู่แดนเขมรว่า แม้ผู้หนึ่งซึ่งเป็นอาจารย์จะได้ฝังร่างอันไม่รู้จักเดือนตะวันอีกไว้ ณ แดนนั้นแล้ว แต่อีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นศิษย์ได้กลับมาบ้านเกิดเมืองนอนแห่งตนก็ตาม ความรู้สึกขอบคุณที่ได้ไปอาบสายฝนแห่งความปลอดภัยเมื่อ ๘ ปีมาแล้วนั้น หาได้เลือนไปจากจิตต์ใจของเขาไม่ และขออวยพรหากเป็นไปได้ ให้ดินแดนเขมรจงรุ่งเรืองเป็นเมืองแห่งความบริสุทธิ์ เป็นแดนแห่งความสำราญ ความปลอดภัย และความเหลืองอร่ามแห่งผ้ากาสาวพัตร์จงอย่าจางเลือนไปจากถิ่นนี้.

ท่าน พ.อ. และศิษย์ ได้ถึงพระตะบองเมื่อ

๒๐.๐๐ น. ล่วงแล้ว และด้วยความช่วยเหลือของสันติบาลเขมรนายนั้น ผู้ซึ่งมาทราบชื่อว่านายแพง-เนี่ยน จึงได้พักอยู่ในโรงแรมจีนแห่งหนึ่งอย่างสะดวก ถ้าไม่ได้นายแพง-เนี่ยน คนมีกรรมคงจะอึดอัดอย่างยิ่งเพราะไม่รู้จะใช้คำพูดภาษาใดให้เข้าใจกันได้รวดเร็ว.

ห้องพักเป็นแบบห้องของโรงแรมจีนทั่วไป สกปรกและอบอ้าว แม้กระนั้นก็ดูเหมือนว่ามันเป็นแดนสวรรค์ เริ่มลงมือรับประทานอาหารเป็นครั้งแรกของวันนั้น และรับได้มากนับแต่จากราชบุรีมา ทั้งอาจารย์และศิษย์สั่งอาหารธรรมดาแต่สะอาด ร่วมวงเดียวกับนายแพง-เนี่ยน เสร็จแล้วเขาได้ตกลงจะมารับไปขึ้นรถไฟในตอนสาง ๆ ของวันรุ่งขึ้นเพื่อเดินทางต่อไปพนมเปญ ทั้งศิษย์และอาจารย์นั่งคุยกันในห้อง มีอารมณ์ปลอดโปร่งปรึกษากันถึงการทำมาหากินในเมืองเขมร แต่ก็

ยังมองไม่ออก มืดแปดด้านไปหมดคิดไปคิดมาก็จนมุมตรง "เงินทุน"

ในราว ๒๔ น. คืนนั้น ตำรวจไทยนายหนึ่งได้เคาะประตูห้องนอนของอาจารย์และศิษย์ ศิษย์ซึ่งกำลังจะเคลิ้มหลับ ผวา ตื่น และ เดินไป เปิดประตู เขารู้สึกแปลกใจอยู่มากที่ได้เห็นตำรวจไทย ติดตามมาจนถึงเมืองนอก จึงถามว่ามีธุระอะไร ได้รับคำตอบว่า หยากทราบว่ามาถึงและพักอยู่โดยสวัสดิภาพแล้วหรือ เขาได้ตอบขอบใจอย่างแปร่งๆ และ ปิด ประตู ลง กลอน กลับ มา นอน อย่าง สบายใจ เพราะคิดว่าที่นี่มันเป็นดินแดนเขมร !

รุ่งเช้าแต่ ๐๕.๐๐ น. อาจารย์และศิษย์ได้ตื่นแต่งตัวเก็บเครื่องนอนใส่กระเป๋าเดินทาง ลงไปดื่มกาแฟที่ห้องชั้นล่าง ณะที่นั้นได้พบนายตำรวจไทย ผู้ซึ่งตาม พิทักษ์ให้ ความ ปลอดภัย จาก กรุงเทพ ฯ จนถึงพระตะบอง เขาตรงเข้ามาที่โต๊ะ ทำ ความ เคารพ.

ท่าน พ.อ. จึงได้เชื้อเชิญอย่างผู้ดี ให้นั่งรับกาแฟ ขนมปังร่วมกัน เขาก็ปฏิบัติตาม เล่าว่ามาที่นี่เพราะหยากเที่ยว มิใช่มาราชการ ท่าน พ.อ. ได้คุยกับเขาอย่างเพื่อนผู้หนึ่ง

ศิษย์ที่ตามมาคิดอยู่แต่ในใจว่า เหตุไฉนหนอนายตำรวจจึงไม่แสดงความเป็นมิตรแก่กันเสียแต่เช้าวันวาน ถ้าหากคณะตำรวจได้สนิทสนมกับเขาจนถึงได้นั่งโต๊ะกาแฟร่วมกันฉนี้ ก็คงไม่ทำให้เข้าใจเป็นอย่างอื่นไปได้ และอ้ายโรคหัวใจเต้นแรง ๆ ก็จะไม่ต้องเกิดขึ้น

ในโลกนี้มีอะไรทำให้ขบคิดเล่นแปลก ๆ เสมอ

๑๑. พนมเปญ

เดินทางต่อไป โดยรถไฟเมื่อ ๐๕.๐๐ น. เศษ กะว่าจะถึงพนมเปญ เมืองหลวงประเทศเขมรในตอนเที่ยง การนั่งรถไฟในระยะนี้เปรียบกับเมื่อวาน

ได้ วันนี้มันช่างดูอะไร ๆ สดชื่นไปหมด แม้แต่งไม้แห้ง ก็ดูเหมือนจะเคลื่อนไหวมีหัวจิตต์หัวใจ ้านไม่วิตกถึงการทำกินมากนัก เพราะตั้งใจไว้ว่า ะทำทุก ๆ อย่างที่สุจริตด้วยความมานะ จะได้ความ ายความสำรวยไปเสียให้หมด จะ ทำ อย่าง จีนมี างเบี้ยและคงจะหาเงินมาเลี้ยงกันได้เพียงพอ เพราะ ดว่าคงไม่มีใครรู้จักว่าเป็นใคร มันคงจะสนุกหา ้อยไม่ ที่จะอยู่เหมือนในฐานะนักปลอมแปลงตัว ม่ได้คิดเลยว่า แม้แต่จะย่างก้าวไปที่ใดก็มีผู้รู้จัก ามคิดไปเช่นเดียวกันกับในเมืองไทย รถไฟเมือง ขมรเล็กแคบและสกปรกกว่าของไทยมาก แต่มิได้ ่เคียน ผ่านทุก ๆ อย่างไปด้วยความชื่นชม ความ ดาบ ปลื้มใน ข้อ ที่ได้ ผ่าน พ้น ความ ร้อน มา ได้ นั้น ยุงน่าจิตต์ให้ เอ็นดูทุก ๆ สิ่งและ พอใจ ทุก ๆ อย่าง ได้เห็นได้รับ

๑๓ น. เศษ รถไฟจึงเข้าเทียบ ชาน ชลา สถานี พนมเปญ ซึ่งเป็นสถานีไม่ใหญ่โตนัก อาจารย์และศิษย์ต้องนำหนังสือเดินทางให้เจ้าหน้าที่ตำรวจแผนกตรวจคนเข้าเมืองตรวจและจดเป็นหลักฐานไว้ เขาได้สั่งให้คนมีกรรมทั้งคู่ไปที่ๆ ทำการตำรวจสันติบาลแผนกคนต่างด้าวในบ่ายวันนั้นอีก พอผ่านพ้นประตูชานสถานีออกไป ก็ถึงที่จอดรถสามล้อ นายแพง — เนียน เป็นผู้ว่าจ้างรถให้ ตกลงกันว่าอาจารย์และศิษย์จะตรงไปบ้าน พ.ท. หลวงรณสิทธิพิชัย ผู้เป็นศิษย์สนิทของอาจารย์คนหนึ่ง ขณะที่นั่งอยู่บน สามล้อ ห่าง จาก ตัว สถานี เพียงไม่ถึง ๔๐๐ เมตร์ ก็ได้เห็นรถยนต์ตอนเดียวคันใหญ่ ขับไปหยุดขวางหน้าอยู่ ตัวผู้ขับเป็นฝรั่ง ลงจากรถยืนรออยู่ เขาเปิดหมวกให้ท่าน พ.อ. และเชื้อเชิญให้ไปรถยนต์ของเขา พร้อมกับขอโทษว่ามารับช้าไป พูดไทยได้ดีมากเกือบ เหมือน คนไทย แท้ๆ ดังนั้น

ท่าน พ.อ. และศิษย์จึงนั่งไปกับนายฝรั่ง และได้ให้นายแพง—เนียนคุมของตามไปที่ห้างดารา สยามของ พ.ท. หลวงรณสิทธิพิชัย

นายฝรั่งบอกว่าเขาชื่อ ม.เซมเปร M. Semprez เคยเรียนอยู่ที่อัสสัมชัญ เป็นเวลากว่าสิบปี เวลานี้รับราชการในกรมตำรวจแห่งประเทศเขมร

พ.ท. หลวงรณสิทธิพิชัย ได้ลงมาต้อนรับอาจารย์ด้วยความพิศวง และตื่นเต้น ท่านไม่คาดว่าอาจารย์จะมาจนถึงบ้าน ท่านนั่งลงกราบกับพื้นถนนหน้าห้าง เหมือนอย่างที่เคยกราบที่เมืองไทย มันเป็นภาพที่ลึกซึ้ง และกินใจ ทำให้ผู้ผ่านไปมาฉงนสนเท่ห์ และต่างก็มองดูผู้รับไหว้ ราษฎรเขมรรู้จักดีว่า พ.ท. หลวงรณสิทธิพิชัยคือใคร และได้กราบท่านผู้หนึ่งบนบาทวิถีในที่เปิดเผยเช่นนั้น ย่อมแสดงว่าผู้รับเคารพเป็นที่บูชานับถือและมีศักดิ์สูงอยู่

ม. เซมเปรได้ขอตัวลากลับไป พ.ท. หลว
รณสิทธิ์ฯ เชื้อเชิญให้ท่าน พ.อ. ขึ้นไปพักบนห้
ชั้นบนและจัดอาหารมื้อกลางวันเลี้ยง กับเชื้อเชิ
ให้พักแรมอยู่ที่ห้าง ท่าน พ.อ. ปฏิเสธคำเชิญ เพรา
ไม่ต้องการที่จะรบกวนผู้น้อยให้เดือดร้อน ขึ้
คำสัญ ภรรยาของ พ.ท. หลวงรณสิทธิ์ กำลังป่ว
ค่อนข้างหนัก จะเป็นการเพิ่มภาระแก่เจ้าบ้าน

ดังนั้นในตอนบ่าย ท่าน พ.อ. พร้อมกับศิษ
จึงลา พ.ท. หลวงรณสิทธิ์ฯ ขนของไปอยู่โรงแร
ชื่อ Annex เป็นโรงแรมกึ่งฝรั่งเจ๊ก ราคาปานกลา
ตั้งอยู่ไม่ห่างจากตลาดการค้าใหญ่ของพนมเป
แต่ตัวโรงหันหน้าไปสู่ถนนใหญ่รับลมเย็น

ดังได้กล่าวแล้วในตอนต้นว่า ท่าน พ.อ. มีเงิ
ติดตัวไปเพียง ๗๐๐ บาท หากใช้จ่ายหมดเงินจำนว
นี้แล้วจะต้องได้รับความลำบากแน่นอน จะหันหน้
ไปพึ่งใครที่ไหน เพื่อป้องกันมิให้ถึงเวลาเดือดร้อน

ัวเกินควร อาจารย์และศิษย์ได้ตกลงกันว่า จะ องให้ความเป็นอยู่ อยู่ในระดับต่ำ ลดค่าใช้จ่าย าง ๆ ให้น้อยลงเท่าที่จะทำได้

ตอนเย็น ม.เซมเปร ได้นำรถยนต์มารับท่าน .อ. ไปดูภูมิประเทศทั่วเมืองพนมเปญ และได้รับ องจะช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้อย่างเต็มที่

ด้วยความช่วยเหลือของ พ.ท. หลวงรณสิทธิ์ฯ คุ้นเคยแก่พนมเปญกว่า ๒๐ ปี ได้หาบ้านเช่าเล็ก ๆ นเดียว ๓ ห้องให้ด้วยราคาค่าเช่าเดือนละ ๓๐ เหรียญ ระมาณเงินไทยเวลานั้น ๒๑ บาท ซึ่งนับว่าค่อน างแพง เป็นเรือนไม้กระดานเก่า ๆ พื้นและฝา กปรก ท่าน พ.อ. เป็นผู้รักษาความสอาดอย่างจัด งเกียจความสกปรกมากที่สุด มาแต่ไหนแต่ไร แล้ว ต่ในคราวนี้ ท่านไม่ได้บ่นรังเกียจอะไรเลยแม้แต่ ด้วย ในเรื่องการหักห้ามใจให้เป็นไปตามปกติ ไม่ สึกเสียใจในความเสื่อมโทรม ไม่ดีใจในสิ่งที่

เจริญขึ้น ท่าน พ.อ. ผู้นี้ปฏิบัติได้ดีที่สุด ไม่เคยบ่นถึงโชคชะตากรรม และนั่งรำพึงให้เศร้าสลด ไม่ได้ปรับทุกข์ร้อนให้ศิษย์หรือใคร ๆ ฟัง ไม่ได้แสดงความอ่อนอกอ่อนใจออกมาเลย ทุก ๆ อย่างที่ล้อมรอบตัวเดี๋ยวนี้ ผิดกว่าก่อนอย่างตรงกันข้าม ที่พักสกปรก ที่นอนก็ไม่มี ต้องนอนบนเตียงไม้หนา ๆ แบบญวนเรียกว่า โบ๊หย่ง อาหารก็ปรุงขึ้นจากฝีมือพ่อครัวชนิดที่มีความสามารถอย่าง ดี ก็ พอทอดไข่ ต้มไข่ และผัดชนิดเลว ๆ ได้ หุงข้าวก็แฉะหรือไม่ก็ดิบ ๆ สุก ๆ คนใช้ที่จะให้ความสะดวกก็ไม่มี ต้องหยิบเองทำเองแทบทุกประการ เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยกระทันหันจาก สูงไป ต่ำ แม้กระนั้นท่านก็หาได้แสดง แม้แต่ให้ปรากฏในสีหน้าท่าทาง หรือคำพูดออกมาอย่างท้อแท้และหมดอาลัยในชีวิตไม่ ตรงกันข้าม ท่าน พ.อ. ผู้ชนะใจตนเองมักจะพูดจาตลกโปกฮากับศิษย์เสมอ ท่านรู้ว่าเขา

ยังมีน้ำใจเศร้าสลดในโชคร้าย เขายังเด็กเกินไปและหักห้ามใจไม่ได้อย่างท่าน

ท่าน พ.อ. มิได้อยู่เฉย ออกจากบ้านปนเปไปในหมู่ชุมนุมชน ศึกษาความเป็นอยู่ การทำกินของประชาชนซึ่งส่วนมากเป็นเขมรและญวน พยายามสืบทราบความนิยมของคนส่วนมากในแง่การกิน การใช้และแต่งกาย ซึ่งจากนี้ท่านจะได้ดำเนินอาชีพ ตามความนิยมกิน นิยมใช้ นิยมแต่งกาย ของคนส่วนมาก อาชีพก็มีหวังจะเจริญได้

จากการสนทนา การใช้ความสังเกต และจากผู้รู้อื่น ๆ ซึ่งสามารถให้ความรู้ได้ในชั่วเวลาเพียงครึ่งเดือน ก็ได้หลักกว้าง ๆ

เนื่องจากมีอาชีพเดิมทางทหารจึงเป็นการยากที่จะดำเนินอาชีพอื่นให้ได้สะดวกโดยใช้พื้นความรู้เดิมที่มีติดตัวไป ไม่มีใครที่จะจ้างให้หัดลูกหัดหลานเขาให้เป็นทหารที่ดี เพราะมนุษย์เขมรก็เหมือนมนุษย์

ไทยและมนุษย์อื่น ๆ ทั่วโลก นี่เป็นข้อหนึ่ง ภาษาเป็นข้อสอง แต่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ "เงินทุน"

เป็นอันว่าท่านต้องตัดอาชีพที่ใช้ทุนมาก และติดต่อกับคนด้วยการใช้ภาษามาก อาชีพจะต้องเริ่มขึ้นจาก "แรง" จากเหงื่อปั้นจนให้เป็นเงินและข้าวสุกมาเลี้ยงกัน

นั่นคืออาชีพแบบกรรมกร

ท่านจะตั้งร้านขายขนมขึ้นแห่งหนึ่ง และให้ศิษย์เข็นรถขนมไปขายตามที่ต่าง ๆ ในเมืองด้วย พอได้ยินดังนี้ศิษย์แทบจะสอึก เพียงทำขนมอยู่ในบ้านพอทำได้ เพราะไม่ตากหน้า แต่การเข็นรถพลางปากก็ตะโกนร้องขายขนมไปด้วยนั้น หลับตาวาดภาพดู คงทนไม่ไหวแน่ ๆ แม้เขาจะได้ตั้งใจแล้วที่จะไล่ความ "จมไม่ลง" และได้หักห้ามใจพยายามไปคราวละเล็กละน้อยจนขณะนี้ก็ทำงานที่ไม่เคยได้มากอย่างแล้ว แม้กระนั้นนึกภาพขึ้นคราวไร ก็รู้

สึกว่าจะเป็นสิ่งที่ทำได้ผล หากมีอาชีพอะไรที่ไม่ต้องตากหน้าไปตามถนนแล้วแม้จะ หนัก แสน เหนื่อย เขาก็ขอเลือกก่อน

ม. เซมเปร ได้เชิญท่าน พ.ศ. ไปกินอาหารที่บ้านส่วนตัว เอารถยนต์คันโก้มารับ และนำให้รู้จักภรรยาซึ่งเป็นญวนที่ได้รับการศึกษาสูง ท่านรู้จักนายผิวขาวผู้นี้ดีขึ้นอีกมาก เป็นคนเปิดเผยชนิดพูดอย่างแบหัวใจให้ดู เขาบอกว่าเมียคนนี้ เป็นน้องสาวของเมียคนก่อนซึ่งตายไป และได้เสียกันเอง ไม่ได้ลงทะเบียนเป็นภรรยา ที่ ถูก ต้อง ตาม กฎหมาย จากคำบอกเล่านี้อาจทราบได้ว่า ม. เซมเปร เป็นคนเปิดเผย ในระยะแรกที่รู้จักกัน เขาก็ได้พูดความจริงซึ่งคนส่วนมากจะปกปิดไว้

เขาบอกว่า รู้จักชื่อเสียงของท่านดี ได้ติดตามการกระทำของท่านมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ จน ถึง วันที่วิทยุประกาศว่าให้ท่านออกจากราชการ เขาส่งสาร

มาก เพราะเห็นเป็นคนดี คนที่ไม่มีความทะเยอทะยานในทางส่วนตัว มุ่งแต่จะทำประโยชน์ให้ชาติ และข้อสำคัญว่ามีมารยาทเป็นผู้ดีทุกกระเบียดนิ้ว พูดอะไรแล้วทำจริงไม่กลับกลอก ในคราวหนึ่ง ม-เซมเปรได้พูดว่า

" เจ้าคุณอย่าเข้าใจว่าผมติดต่อกับเจ้าคุณทางราชการ ผมรักและนับถือ เพราะเจ้าคุณเป็นคนดีเท่านั้น "

ในชั้นต้นนี้ จะเชื่ออะไรไม่ได้ทั้งสิ้น ต้องศึกษาการเคลื่อนไหวต่อไปอีก หลังจากกินอาหารวันนั้นเขาได้มาเยี่ยมท่านเสมอ ๆ ที่บ้านเช่า และมักจะพาท่านนั่งรถตากอากาศในตอนเย็น ดื่มเบียร์ตามบาร์ริมแม่น้ำ ยิ่งนานวัน ก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้น, รวมสั้น ๆ ว่าเขามีฐานะดี เป็นคนทำงานเข้มแข็งที่สุด ยุตติธรรมที่สุด แม้ในพวกฝรั่งเองเขาก็ไม่เห็นแก่หน้า ซึ่งผิดกับคนอื่น ๆ ลักษณะหลังนี้ดอก

กระมังที่ทำให้ท่านชอบเขา เพราะตรงกับความรู้สึกของท่าน

รู้ดีว่าเราจะต้องยึดอินโดจีนฝรั่งเศสเป็นเรือนตาย ฉะนั้นท่านจึงเริ่มเรียนภาษาเขมร โดยจ้างครูพิเศษมาสอนที่บ้าน ครูคนนี้ชื่อ ติง นามสกุลอะไรก็พึงไม่ถนัดอายุมากแล้ว พูดไทยได้ชัดเท่า ๆ ม. เซมเปร แกเคยเป็นครูอยู่ที่เกาะกง เรียนกันในตอนเช้าหลังอาหาร วันละ ๒ ชั่วโมง ส่วนศิษย์ได้ถูกบังคับให้พูดกับเจ้าเด็กคนใช้ ของ เจ้าของบ้านเช่าบ่อยที่สุดเท่าที่จะได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการเรียนพูดอย่างดีที่สุดนั่นเอง

ในระหว่างนั้นท่านได้จดหมายมายังคุณหญิงที่กรุงเทพ ฯ ให้ขายของทุก ๆ อย่างที่ไม่จำเป็นและรวบรวมเงินตามมาเพื่อเป็นทุน เข้าใจว่าคงจะได้สัก ๒๐๐๐ บาท เป็นอย่างมาก !

๑๒. คนที่ไม่มีใครแล

ท่าน พ.อ. และศิษย์ มีชีวิตอยู่อย่างสงบเงียบที่พนมเปญเมืองหลวงของเขมร เป็นชีวิตที่แร้นแค้นล่วงไปวันหนึ่งๆ โดยการคิดคำนึงถึงแต่อาชีพ เพียง ๒ คนและโดยปราศจาก ความ ช่วยเหลือใด ๆ มันเป็นภาระอันหนักที่จะเลี้ยง ครอบครัวให้อยู่ดีกินดีในต่างประเทศ ซึ่งแม้จะฟัง ภาษา ของ เขาให้ รู้ ก็ แสนลำเค็ญ

คนใหญ่คนโตเมื่อ ๒๔ มิถุนา ๗๕ ได้ถูกตัดขาดจากทุก ๆ คนใน สยาม ยก เว้น ครอบครัว เท่า นั้นเพื่อนฝูงหรือผู้รู้จักคุ้นเคย ซึ่งเต็มใจที่จะให้ความช่วยเหลือ ต่างก็พากันนิ่งเงียบ ไม่กล้าแม้แต่จะได้ถามกันในหมู่ผู้คุ้นเคย จดหมายทุกฉบับที่ส่งไปจากเมืองไทยถึงท่าน พ.อ. ถูกเซ็นเซอร์ทั้งหมด และเช่นเดียวกัน จดหมายของท่านจากพนมเปญก็สูญหายไปอย่างลึกลับ

คนมีกรรมถูกตัดขาดจากมิตรสหาย และญาติสนิท ท่านต้องอยู่โดยโดดเดี่ยว และต่อสู้กับเหตุการณ์อันยาก ลำบากใน การ ครองชีพ ไม่มีใครเหลียวแล ไม่มีใครแยแส

ท่าน พ.อ. ได้สั่งให้ ศิษย์ จดหมาย ถึง ประธานสภา ฯ แจ้งให้ทราบว่า ท่านขอลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท ๒ ในไม่ช้านักก็ได้ข่าวโดยทางหนังสือพิมพ์ว่า มีผู้แทนราษฎรที่ทำหน้าที่อันดีที่สุด ของ เขา หลาย ท่านได้ พยายาม จะให้รัฐบาลตอบคำ ถาม ว่า เหตุไร จึง ขับไล่ไส ส่ง พ.อ. พระยาทรงสุรเดชออกไป จาก ราชการ และโดยไม่มีเบี้ยหวัดบำนาญ ท่านมีความผิดสถานใดหรือ? แต่การกระทำอันทรงไว้ซึ่งเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย ของผู้แทนราษฎร ได้เงียบหายไป...!

๑ หรือ ๒ คน ใน จำนวน ผู้แทน ราษฎร ที่ จะให้ความยุติธรรมแก่ มนุษย์ ได้ ถูก ประนาม และ ถูก

ความเร้นลับดีกระเด็นห่างออกไป โดยทั่วไปเริ่มเข้าใจว่า มันเป็นความประสงค์ของคนใดคนหนึ่งที่ไม่ต้องการให้ใคร ๆ แม้แต่เพียง จะเอ่ย ถึง ชื่อเสียงของท่าน พ.อ.

ได้ซิ ถ้าใคร จะเต็มใจ ช่วยโพนทนา ด่า ท่าน พ.อ. ให้เสื่อมยศเสื่อมศักดิ์ลงไปอีก ย่อมกระทำได้ในโอกาสนี้ เพราะมีอำนาจหนึ่งหนุนอยู่ แต่เนื่องจากคุณงามความดีของท่านไม่มีผู้ใดโหดร้ายพอที่จะซ้ำเติมให้ได้รับ ความ เสื่อม ทราม เว้นไว้แต่จาดมนุสส์จำพวกหนึ่ง ซึ่งมุ่งหวังจะได้อะไรต่อมิอะไรต่อมิอะไรในทางที่ไม่ชอบธรรม ตรงกันข้ามราษฎรผู้แทนราษฎร และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งในและนอกราชการ ต่างก็พากันแผ่เมตตาจิตต์ไปยังท่าน พ.อ. และเศร้าสลดในพฤติการณ์เป็นที่สุด

ดูเหมือนว่าท่าน พ.อ. ได้สาบสูญไป จากโลกเมืองไทยอย่างลึกลับ ไม่มีผู้ใดทราบ และอาจหาญ

ให้ความช่วยเหลือและติดต่อ หนังสือพิมพ์พากันลงข่าว แต่ไม่กล้าแสดงความอาลัยอาวรณ์ตามที่เขาเหล่านั้นรู้สึก ต่างก็งงงวย จ้องมองอยู่อย่างเงียบๆ เพื่อรักษาตัวของตัวให้ผ่านพ้นยุคร้าย

ในระหว่างความอ้างว้างโดดเดี่ยว และแร้นแค้นนี้ ครอบครัวของท่านและศิษย์ได้เตรียมการเดินทาง มาพนมเปญ เพื่ออยู่ร่วมทุกข์ในยามยาก ท่าน พ.อ. ได้รับโทรเลขจากคุณหญิงฯ ว่าจะถึงชายแดนที่ปอยเปตในวันที่ ๒ พฤศภาคม และคาดว่าจะถึงพนมเปญในวันรุ่งขึ้นตอนดึก

ท่าน พ.อ. รู้สึกเบิกบานใจอันแท้จริง ท่านต้องการเห็นบุตรภรรยาและคนใกล้ชิด ต้องการเขาเพื่อให้ได้ประกอบอาชีพโดยรวดเร็ว และประการสุดท้ายเพื่อได้คลายความเงียบเหงา และความเป็นห่วงใย คราวนี้จะได้มารวมกันไม่ต้องกังวลถึงทุกข์สุข อันต่างก็มองเห็นกัน ร่วมกันอยู่ ทุกข์หรือสุข

สบายหรือป่วยไข้ประการใดก็ทราบ เป็นหรือตายก็จะได้แก้ไขกันตามประสาคนยาก จะหัวเราะแช่มชื่นได้ทั้ง ๆ ที่เหนื่อยแสนเหนื่อย จะกินอาหารอันมีรสเช่นเดียวกับชาวนากินโดยสดวกใจและเบิกบาน

ท่าน พ.อ. ได้เดินหาบ้านเช่าที่ใหญ่โตกว่าที่เช่าอยู่ เพื่อให้ครอบครัวอาศัยได้โดยไม่เบียดเสียดเบียดยัด และให้ได้มีที่สำหรับประกอบและขายขนมได้ด้วย ท่านใช้ความพยายามหาอยู่หลายวัน ในที่สุดได้บ้านที่ค่อนข้างเหมาะอยู่หลังหนึ่ง แต่ห่างจากชุมนุมชน ไม่ใช่แหล่งการค้า สม ความมุ่งหมาย ตกลงด้วยค่าเช่าเพียง ๒๕ บาทต่อเดือน ไม่มีเครื่องเรือน เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ใหญ่และใต้ถุนใช้เป็นที่พักผ่อนและทำขนมบางอย่างได้ด้วย บ้านนี้อยู่ในหมู่ชุมนุมเขมร ห่างจากตลาดฆ่าวัวเพียง ๓๐๐ เมตร นับว่าพอจะประกอบการค้าเล็กน้อยในเบื้องต้นได้

อาจารย์และศิษย์ช่วยกันล้างบ้านอย่างสอาด
ละย้ายมาอยู่ในวันที่ครอบครัวจะมาถึง ค่ำวันนั้น
างก็สนทนากันไป และเช็ดถูห้องไปด้วยความเบิก
บาน ท่าน พ.อ. บงการให้มอบห้องนั้นให้คนนั้น
ห้องนี้ให้คนนี้ ห้องใหญ่นอนรวมกัน รับแขกที่
ฉลียงหน้าบ้าน ทำขนมในครัวใหญ่และใต้ถุน จัด
ห้องน้ำและห้องส้วมให้สะอาด เตรียมรับครอบ
ครัวด้วยความสดใสชื่นบาน ทั้งศิษย์และอาจารย์
ไม่ค่อยจะเหน็ดเหนื่อย หวังกันว่า หลังจากทอด
ทิ้งบุตรภรรยาเป็นเวลากว่า ๒ เดือน ได้พบกัน
คราวนี้ก็จะอยู่ร่วมกัน อดและตายด้วยกัน ในบ้าน
เมืองนี้ ถ้าหากโชคอำนวยก็จะได้มีอยู่มีกินเป็น
ปึกแผ่นขึ้นด้วยกำลังแรงงานของตัวเอง ต่อไปนี้
ชะตากรรมบังคับให้ทำความดีบำเพ็ญประโยชน์เพื่อ
ตนและครอบครัว ไม่ใช่เพื่อชาติเสียแล้ว โอกาศ
เพื่อชาติเป็นอันตัดไปได้.

๑๓ กรรมที่ ๒

ระหว่างความปีติยินดีของท่าน พ.อ. และศิษ
ในอันที่คาดหมายว่าจะได้อยู่ร่วมชายคาเดียวกั
ครอบครัวในคืนวันนั้น มีกรรมอันแทบจะไม่น่าเชื่
ฟาดลงมาบนชีวิตของคนทั้งคู่

มันเป็นเวลาบ่าย นายตำรวจชาติฝรั่งเศส ถื
หนังสือฉบับหนึ่งจากกรมตำรวจ มีความว่า ให้
พ.อ. และศิษย์ออกเดินทางในคืนนั้นไปอยู่ Saigon
ในประเทศเขมรอยู่ไม่ได้ เขาจะเอารถมารับเวลา
๒๐.๐๐ น.

ในเขมรอยู่ไม่ได้! นี่มันอะไรกัน หรือคนมี
กรรม จะเป็นคนซึ่งใคร ๆ ก็ตั้งแสดงรังเกียจ ประ-
เทศสยามร้อนนักอยู่ไม่ได้ วิ่งมาพึ่งความเย็นที่เขมร
แผ่นดินเขมรก็ไม่เต็มใจต้อนรับ ดูเป็นคนไร้แผ่นดิน
เสียเหลือเกิน!

ก็แหละในคืนนี้เอง จะได้พบบุตรภรรยา ซึ่ง
ไม่ได้พบหน้าค่าตามากว่า ๒ เดือน จะได้เห็นหน้า
เมียในยามยาก จะได้เห็นหน้าลูกซึ่งยังอ่อนต่อโลก
จะพบหน้าแม่ซึ่งแก่และอ่อนแรง ก็แหละในคืนนี้เอง
ไม่ใช่หรือ ที่ความเบ่งบานแห่งความปีติจะโปรยปราย
ลงมาบนครอบครัวของท่าน พ.อ. ผู้มีกรรม

เคราะห์ใด! กรรมใด!! จึงบันดาลให้เป็น
ไปเช่นนี้หรือว่า เมื่อชาติก่อนได้ทำกรรมไว้ กรรม
นั้นจึงตามมาสนอง ศิษย์ ผู้หักห้ามใจได้ยากกว่า
อาจารย์ มีใบหน้าเศร้าสลดและแล้วก็บึ้งตึง อารมณ์
ของเขารุนแรงเต็มไปด้วยโทษะและฉุนเฉียว อาจารย์
ผู้เข้าใจโลกดีแล้ว ไม่มีอาการเปลี่ยนแปลงในสีหน้า
และกริยา แต่แววตาบอกถึงความเข้าใจอันลึกซึ้ง
อย่างหนึ่ง, เป็นแววตาที่แสดงความรู้เท่าทันในเล่ห์
เหลี่ยมมนุสส์

ท่าน พ.อ. ระลึกถึงเพื่อนใหม่ ตรงไปหาเข
พร้อมกับนายตำรวจฝรั่งผู้ถือหนังสือนั้น ขอควา
ช่วยเหลือให้ไปพูดกับหัวหน้าตำรวจใหญ่ใน พน
เปญว่า ขอเลื่อนการเดินทางไป ๑ วัน เพื่อรอพ
บุตรภรรยาและจะได้สั่งเสียการทำกินซึ่งเป็นหนท
เดียวที่จะสามารถครองชีวิตต่อไปได้

ม. เซมเปร รู้สึกสลดใจในชะตากรรมข
ท่าน พ.อ. ยินดีช่วยเหลือโดยฝ่ายขอ มิได้เร่งเร
เขาเข้าใจดีว่าคนที่พลัดบ้านเมืองมายังไม่ทันถึงเดือ
พึ่งเช่าบ้านหลังใหม่ไว้เพื่อประกอบอาชีพ และครอ
ครัวกำลังเดินทางตามเข้ามานั้น มีภาระที่จะต้อ
ห่วงหน้าพะวงหลังอยู่เพียงใด เขาเป็นเจ้าหน้าที่
เห็นใจผู้ได้ทุกข์ หลังจากนั้นชั่วโมงเศษ เขากลั
มาด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส บอกว่าได้รับอนุญาต
ให้อยู่ได้อีก ๒ วัน เกินกว่าที่ขอ ๑ วัน

เทพเจ้าจงเป็นพยานในน้ำใจงามของ ม. เซม
เปรที่เอื้อเฟื้อต่อผู้ตกยาก

ในที่สุด หลังจากการรอด้วยความกระวนกระ-
วายใจเกือบตลอดคืน ครอบครัวของท่าน พ. อ.
ศิษย์ก็ได้มาถึงยังบ้านใหม่ คุณหญิง กราบท่าน
พ.อ. ด้วยกริยาท่าทางอันเต็มตื้นไปด้วยความปิติและ
ต่างสวมกอดระคนกัน ท่าน พ.อ. เอามือลูบศีรษะคุณ
หญิง แสดงความเห็นอกเห็นใจในการติดตามท่าน
ร่วมทุกข์ แม้จะเป็นเวลา ๔ น. เศษ ซึ่งเป็นเวลา
ส่วนมากของมนุษย์ได้หลับนอนไปด้วยความสุข
ตามธรรมดา แต่ที่บ้านใหม่ของคนมีกรรม ทุก ๆ
คนตื่นและมีความแรงแห่งการฉีดของหัวใจเต้นระทึก
พ่อกอดลูก ลูกกอดพ่อ ภรรยาน้ำตาคลอ สามีจะ
ยอมไปแตะมือของเมียรักไว้อย่างปลอบใจ, พ่อจะ
กอดลูกชาย, ลูกหญิงคนเล็กไว้อย่างทนุถนอมและ
ชมใจในการเดินทางของลูกหญิงซึ่งมีอายุเพียงขวบ
เศษ ๆ แต่ต้องเดินทางรอนแรมมาหาพ่อเป็นระยะทาง
กว่า ๑๐๐๐ กิโลเมตร จากเชียงใหม่ มันเป็นภาพ

ที่ตรึงหัวใจมนุษย์ผู้ซึ่งเข้าใจถึงฐานะความรักระหว่างครอบครัว ความรักระหว่างอาจารย์และศิษย์ซึ่งไม่มีแม้แต่ความตายจะพรากจากกันได้ น้ำตากับความรัก!

โชคมนุษย์ เป็นสิ่งประหลาด ประเดี๋ยวสุข ประเดี๋ยวทุกข์และร้องไห้ เขาเศร้าใจเมื่อบ่ายนี้ เดี๋ยวนี้เขาดีใจและนัยตาเยิ้มไปด้วยอสุชล พรุ่งนี้เป็นวันรื่นเริง มะรืนนี้เป็นวันเศร้า เพราะจะต้องจากกันอีก ครอบครัวอยู่พนมเปญอย่างโดดเดี่ยว อาจารย์และศิษย์จะต้องเร่ร่อนไป Saigon โชคมนุษย์

๑๔. เข้าสู่ที่กักกัน

เช้าวันที่ ๕ พฤศภาคม ๒๔๘๒ ท่าน พ.อ. และศิษย์ได้จากบุตรภรรยาไปอยู่ Saigon ตามคำสั่งของผู้สำเร็จราชการอินโดจีน ผู้ที่นำไปคือ ม.เซมเปร ชายผู้ดีคนนี้ได้เป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของท่าน พ.อ. เขา

สนุก และมีความรู้กว้างขวาง พูดตรงและเข้า
ง่าย แสดงนิสสัยซื่อและไม่กลับกลอกหลอกลวง
โดยสารถึง Saigon เวลาเย็น ทั้งสามคนไปพัก
เต็ลชาวพื้นเมืองใกล้ตลาดชื่อ 'แม่โขง' เป็นโรง
มชั้นกลาง สะอาดและอาหารดี

รุ่งขึ้น ม. เซมเปรพาไปหาหัวหน้าตำรวจใหญ่
ห่งแคว้นโคชังชีน เป็นชายร่างใหญ่ อารมณ์ดี
ฏิสันฐานแก่ท่าน พ.อ. อย่างเพื่อนสนิท เพราะเขา
ด้รับคำบอกเล่าประวัติชีวิตของท่านจาก ม. เซมเปร
ล้ว เขาให้เกียรติยศสูง พูดคำไพเราะและยกย่อง
ล่าวว่าพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือใดๆ ตามขอ
้องทุกเมื่อ สำหรับการติดต่อกับเขาในโอกาศหลัง
มื่อ ม. เซมเปรกลับไปประเทศเขมรแล้ว ขอให้
รงไปที่เขา ยินดีทุกเวลาไม่ว่าค่ำคืน ที่บ้านก็ได้
ท่าน พ.อ. ได้กล่าวขอบใจมากมาย และตอนท้าย
เขาทำให้ท่าน พ.อ. ยินดี เมื่อกล่าวว่า ท่านอาจจะ

ได้รับอนุญาตให้กลับไปอยู่ในเขมรได้ในราวเดือนหน้า สำหรับศิษย์นั้น ทางการไม่ขัดข้อง จะกลับเมื่อไรก็ได้เพราะเขา 'ตัวเล็ก' ไม่มีความสำคัญอะไร

ม. เขมเปร ได้พาท่าน พ.อ. ไปตรวจบัญชีบ้านที่ให้เช่า ที่สำนักงานหาบ้านแห่งหนึ่ง แล้วเลยไปดูห้องเช่าต่าง ๆ หลายแห่ง เลือกได้แห่งหนึ่งเหมาะที่สุดเพราะราคาค่าเช่าย่อมเยาว์ เดือนละ ๓๕ เหรียญ อยู่ในตรอกเงียบ ๆ ห่างเมือง ที่ตำบลดาเกา ตรอกที่ ๓ ห้องเลขที่ ๓๖ ท่านไม่อาจหาญที่จะเช่าบ้านอยู่ได้เพราะราคาแพงมาก เพียงห้องแถวชั้นเดียวนี้ก็จะทำความหนักใจให้มิใช่น้อย ไหนจะค่าใช้จ่ายกินอยู่และไหนจะทางครอบครัวที่พนมเปญอีก ดังนั้นการเช่าห้องถูก ๆ ในเมือง Saigon อยู่ด้วยราคาเพียง ๓๕ เหรียญต่อเดือน จึงเป็นการควรที่สุด สำหรับคนมีฐานะอย่าง พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ผู้ไร้เบี้ยหวัดบำนาญและมิได้ถอบโกยเงินทองมาจากที่ใด ๆ

อย่างไรก็ดีท่าน พ.อ. มีความยินดีอยู่ข้อหนึ่งที่หวังจะได้มีโอกาศกลับไปอยู่เขมรร่วมกับครอบครัว ฉะนั้นจึงถือการอยู่ Saigon นี้ เสมือนมาเที่ยวพักผ่อนชั่วคราว ศิษย์ของท่านไม่ยอมปลีกตัวกลับไปอยู่เขมร กับ ครอบ ครัว ตาม คำ อนุญาต ของ ทาง การอินโดจีน

ม. เซมเปร ได้พาท่าน พ.อ. และศิษย์เที่ยวดูเมืองและตึกเพื่อให้เพลิดเพลิน เขาพาไปกินอาหารที่เขตต์จีนอยู่ เรียกชื่อตามพื้นเมือง 'เจ๋อเล้ง' ฝรั่งเรียกว่า Cholon ที่นั่น มีอาหารจีนลือชื่อ แต่ความลือชื่อของอาหารจีน 'เจ๋อเล้ง' จะต้องยอมอยู่ใต้ขีดแห่งรสอาหาร แม้ประกอบจากร้านที่ไม่ค่อยมีชื่อโด่งดังนักในกรุงเทพ ฯ

ม. เซมเปร ได้ลากลับในวันรุ่งขึ้น อาจารย์และศิษย์จึงมีชีวิตอยู่อย่างเงียบเหงาอีกครั้งหนึ่ง เช่นเดียวกับเมื่อเริ่มอยู่ในพนมเปญ ศิษย์ต้องทำงาน

บ้าน งานครัว เหมือนเดิม, ท่าน พ.อ. จึงได้เริ่มรับประทานอาหารโดยมีกับข้าว แต่เพียง อย่างเดียวอีกครั้งหนึ่ง ไม่รู้จักรสแกงคืออะไร ไม่รู้จักน้ำพริกหรือต้มยำ มีแต่อาหารชนิดไข่และเป็ดย่างเป็นพื้น เป็ดย่างที่ตลาดตาเกาถูกมาก ราคาตัวละ ๒๕ เซนต์ รสดีพอใช้ เพราะความถูกนั้นเองท่าน พ.อ. จึงชอบและรับประทานทุกวัน ท่านพึ่งหัด พูด ภาษา เขมร พอจะนับและเข้าใจภาษาได้ ๒-๓ คำ ก็มาเปลี่ยนไปเสียอีก ต้องเรียนภาษาญวนใหม่ คราวนี้ท่าน พ.อ. และศิษย์ไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งผู้ใด ในเขมรมี ม. เซมเปร และ พ.ท. หลวงรณสิทธิพิชัย แต่ในไซ่ง่อนไม่มีใครเลย ไม่รู้จักสักคน อ้างว้างและ ว้าเหว่, ปราศจากผู้เอาใจใส่เหลียวแล

มันเป็นสิ่งที่หน้าเบื่อหน่ายเพียงไร คนไทย ๒ คน จำเป็นต้องอยู่ใน เมืองใหญ่ เมืองหนึ่ง ของเอเซีย โดยไม่รู้จักภาษา ไม่รู้จักแม้แต่มนุษย์สักคนเดียว

ที่จะพูดคุยกันให้เข้าใจเรื่อง หรือแม้เพียงขอความช่วยเหลือ เช่นในการซื้ออาหารหรือเครื่องใช้บางอย่าง ศิษย์อึดอัดใจเป็นที่สุด อาจารย์ก็เกิดเบื่อหน่ายที่ต้องถูกกักกันโดยไม่ทราบเหตุผล รู้สึกกับตัวเองว่า ท่านเป็นตัวอะไรตัวหนึ่งซึ่งถ้าปล่อยเพ่นพ่านไปแล้วก็จะเป็นอันตรายแก่สังคมได้ มันเป็นสิ่งที่เหลือวิสัยมนุษย์ ในอันที่จะห้ามใจมิให้คิดไปในทำนองที่กล่าวแล้ว เมื่อตัวเองต้องอยู่ในฐานะเช่นนั้น

ชีวิตผ่านไปวันหนึ่ง ๆ อย่างแช่มช้า และแห้งแล้ง ท่าน พ.อ. ได้ใช้เวลาให้หมดไปด้วยการเตร็ดเตร่ไปตามถนนต่าง ๆ ภายในเมือง ตามร้านเครื่องดื่มริมแม่น้ำโขง และส่วนมากที่สวนสัตว์และสวนพฤกษชาติแห่งไซ่ง่อน เป็นบริเวณที่กว้างขวางสะอาดและมีสิ่งที่ช่วยกล่อมอารมณ์ให้คิดเห็นไปในแง่ธรรมชาติ

สัตว์ต่าง ๆ ถูกกักขังไว้ตามกรงและเขตต์ ล้อม เสือเดินแกว่งหางและคำรามลั่นอยู่ใน กรง เหล็ก แข็ง แรง หมีอยู่ในบ่อซิเมนต์ซึ่งลึกและหนา เพ่นพ่าน ไปตามกริยาอาการอันเชื่องช้า งูเห่าและชนิดอื่น ๆ เลื้อยไปมาอยู่ในถ้ำเล็ก นอนนิ่งพันกันเหมือนกอง เชือก ลิงห้อยโหนอยู่ในกรงตาข่ายโปร่ง ๆ ภายใน เต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่และเล็ก สัตว์บกและสัตว์น้ำ ทั้งที่ดุร้ายและไม่มีพิษ ต้องถูก กัก กัน อยู่ใน เขตต์ เพื่อความบันเทิงของมนุสส์ เพื่อการศึกษาของนิต-สิต เจ้าสัตว์เหล่านั้นคงรำคาญเป็นที่สุด และถ้า มนุสส์สามารถที่จะเข้าใจภาษาของมันแล้ว คงจะ ได้ทราบความรู้สึกอันหนึ่ง ซึ่งมันเองปราถนาเป็น ที่สุด คือ อิสสระภาพ

โดยฐานะคล้าย ๆ กันกับสัตว์ที่ถูก กัก ขังอยู่ใน บริเวณสวนสัตว์แห่งไซ่ง่อน ท่าน พ-อ. ได้ทรงชีวิต อยู่อย่างเงียบ ๆ และอย่างยากจน รอคอยวันแห่ง

การเสรีภาพ — วันที่รัฐบาลอินโดจีนจะอนุญาตให้กลับไปอยู่ที่พนมเปญ

ทำไมท่าน พ.อ. จึงปรารถนาจะอยู่ในพนมเปญมากกว่าที่ไซ่ง่อน นี่เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในการครองชีพ

ไซ่ง่อนเป็นเมืองของญวนภาคใต้ พลเมืองเป็นญวน ๘๕% จีน ๘% และฝรั่งเศส ๕% อีก ๒% เป็นชาติต่าง ๆ ซึ่งไม่มีความสำคัญอะไรเพราะจำนวนน้อย

จะเห็นว่าทุก ๆ ชาติที่กล่าวแล้ว เป็นชาติที่ขยันขันแข็งในการงานทุกอย่างตลอดจนการค้าและงานเบ็ดเตล็ด พวกนี้ไม่รู้จักเลือกงาน หนักหรือเบาเขาจะทำทั้งสิ้น งานที่จะเหลือมาถึงคนไทยซึ่งพลัดเข้าไปโดยยังไม่ทันรู้อะไรนั้น คงเป็นงานที่ต้องลงทุนมากและใช้เวลานาน ซึ่งทั้งสองอย่างนี้เป็นสิ่งขัดข้องที่ท่าน พ.อ. จะทำได้ เงินทุนไม่มี ยากจน

และถ้างานใดที่ต้องใช้เวลานานกว่าจะได้ผลแล้ว ก็จะต้องใช้จ่ายหมดเปลืองมากขึ้น ภาษาก็ไม่รู้ คนรู้จักก็ไม่มี เป็นอันหมดหนทางที่จะก้าวต่อไป นอกจากงานต่ำที่สุดที่ใช้แต่กำลัง เช่น กรรมกรต่าง ๆ คนทำสวน คนรับใช้ ฯลฯ เหล่านี้ ท่าน พ.อ. ทำไม่ได้ ในไซ่ง่อน ค่าดำรงชีพอยู่ในขั้นแพงกว่าในพนมเปญ นี่เป็นเหตุผลอีกข้อหนึ่ง แต่ไม่สำคัญเท่ากับความคิดหวังที่จะตั้งร้านขายขนมไทย ซึ่งลงทุนแต่น้อยและขายได้ทุกวัน มีกำไรพอที่จะเลี้ยงดูกันได้ทุกวันโดยไม่ต้องใช้ทุนซึ่งมีอยู่น้อยแล้วให้หมดไปด้วยอาชีพอย่างนี้ท่าน พ.อ. หวังว่าจะสามารถดำเนินงานให้เจริญก้าวหน้าจนนับอยู่ในขั้นที่หนึ่ง ซึ่งเป็นความปรารถนาอันสำคัญที่สุดของท่านไม่ว่าจะลงมือปฏิบัติงานใด ๆ ชาวเขมรจะอุดหนุนร้านขนมของท่าน เพราะชาวเขมรนิยมขนมไทยอยู่แล้ว ญวนไม่รู้จักกินขนมไทย เช่นเดียวกับไทยไม่รู้จักกิน

อาหารญวน   ฉะนั้น ถ้าจะ ตั้ง ร้านขายขนมไทยใน ไซ่ง่อนก็เท่ากับเอาเหล้าต่างประเทศเช่น ยอนนี่วอกเกอร์ ตราขาว แม็คคอลัมไปขายในถิ่นชาวนาซึ่งอุดมด้วยเหล้าเถื่อน รสเลวราคาถูก ผลที่ได้รับคือชาวนาจะบอกว่าฉันไม่รู้จัก กิน เหล้าเช่นนี้   เหล้าอะไรไม่ทราบรสชาติไม่ฉุนกึกเหมือนสุราเถื่อน สีก็แดง ๆ ปนอะไรก็ไม่รู้   ราคาแสนจะแพง สู้ของฉันไม่ได้   แก้ว ละ ๒-๓ สตางค์   แก้วเดียวก็เด็ดขาดไปเลย

วันผ่านไปอย่างแช่มช้า...และแห้งแล้ง

ท่าน พ.อ. ได้พบ นาย ทหารไทยรุ่นท่านบวรเดชหลายคนแต่ก็ได้เพียงทักทายปราศัยกัน ตาม ธรรมดาเล็กน้อยเท่านั้น แล้วก็ผ่านไป มีอยู่คนเดียวที่ได้คบหาสนิทสนม คือ พ.ท. หลวงจรูญฤทธิไกร เพราะท่านผู้นี้ได้รู้จัก กับ ท่าน พ.อ. เป็น อย่างดี มาแล้วที่ประเทศญี่ปุ่นและในเมืองไทย หลวงจรูญฯ ได้มาคุย

กับท่าน พ.อ. บ่อยๆ บางทีก็พากันไปดื่มเบียร์ตามบาร์ที่มีอากาศเย็นสบายเช่นริมแม่น้ำโขงเป็นต้น จากการได้เพื่อนผู้น้อยที่คุยสนุกและมีอารมณ์ดี เป็นสุภาพบุรุษ ๑๐๐% เช่นนี้ ย่อมทำให้จิตต์ใจท่าน พ.อ. เบิกบานร่าเริง แทนที่จะเงียบเหงาอยู่กับศิษย์เพียง ๒ คนเท่านั้น

ท่าน พ.อ. ได้ทราบความเป็นอยู่ของนายทหารรุ่นท่านบวรเดชจากหลวงจรูญ ฯ มันทำให้ท่านเกิดอารมณ์เศร้าและสงสาร เพราะว่าฐานะความเป็นอยู่ของท่านเหล่านั้นไม่สมเกียรติ ด้วยความจำเป็นนาๆ ประการ บางคนต้องไปเป็นหัวหน้ากรรมกรในบ้านยาง คลุกคลีอยู่กับญวนชั้นต่ำ บางคนต้องระเห็ดเข้าป่าต่อสู้กับความยากแค้นในดงสูง เต็มไปด้วยไข้และสัตว์ร้าย บางคนต้องมีอาชีพทางฝนพลอยจากรายได้ต่ำๆ และไม่มีส่วนใดมาเจือจาน ท่านเหล่านั้นจำเป็นต้องนุ่งห่มอย่างกระเหม็ดกระแหม่

…กได้เห็นด้วยตาตนเอง จริง ๆ คงจะอดกลั้นความ
…ดใจไว้มิได้ หรืออย่างที่ใจอ่อนก็จะพาลร้องไห้
…ตาไหล คนเคยมีความเป็นอยู่อย่างสูงและปาน
…างมาแล้ว เมื่อต้องอยู่ในฐานะต่ำลง บางคน
…ยบชั้นกรรมกรเลว ๆ คงต้องต่อสู้กับจิตต์ใจ
…่างแรงในสิ่งที่ไม่เคยได้รับได้ยินและได้ทำ

นี่เป็นผลลัภย์อย่างยิ่งในการแสดงความคิดและ
…ิบัติงานที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ส่วนรวมคือชาติ

เมื่อถึงเวลาอันสมควร ท่าน พ.อ. ได้ไปหาหัว
…้าตำรวจใหญ่ในไซ่ง่อน เพื่อฟังข่าวว่าทางราช-
…ร อินโดจีน จะอนุญาตให้กลับพนมเปญ หรือยัง
…หน้าตำรวจได้ต้อนรับอย่างให้เกียรติ เนื่องจาก
…น พ.อ. พูดภาษาฝรั่งเศสได้ไม่ดีนัก เขาจึงหา
…มเยอรมันคนหนึ่งชื่อ M. Nodin ล่ามคนนี้มีรูปร่าง
…ะท่าทางเป็นนักปราชญ์และเขาก็เป็นปราชญ์คน

หนึ่งในภาษาศาสตร์ เขาชำนาญภาษาตวันออกที่สำคัญ ๆ หลายภาษา โดยฉะเพาะภาษาจีน

M. nodin ล่าม ได้แปลให้ท่าน พ.อ. ฟังว่า ยังมีความเสียใจที่จะให้ข่าวดีแก่ท่าน พ.อ. มิได้ เพราะกำลังส่งเรื่องไปถาม กระทรวงอาณานิคม ของ ฝรั่งเศสที่กรุงปารีส เข้าใจว่าอีก ๓ เดือน จึงจะทราบแน่

เป็นอันว่าความหวังของท่าน พ.อ. ล้มเหลว จำเป็นจะต้องอยู่ที่ไซ่ง่อนต่อไปอีก ท่านเริ่มเข้าใจวิธีการขึ้นบ้างแล้ว ความคาดหมายไว้แต่ต้น เป็นอันแสดงเงาออกมาลาง ๆ

การอยู่เฉยไม่เป็นสมบัติของท่าน พ.อ. ต้องมีงานอะไรอย่างหนึ่ง แม้จะเป็นอดิเรก ท่านตกลงเขียน "การปฏิวัติ ๒๔ มิย. ๗๕" ซึ่งได้แสดง ต่อท้ายเล่ม

ครั้นว่างจาก การ เขียน "การปฏิวัติ ๒๔ มิย. ๗๕" เกิดความคิดขึ้นอย่างหนึ่ง แม้ตัวท่านเองไม่

รถกลับไปอยู่พนมเปญ แต่รัฐบาลอินโดจีน
ตให้ศิษย์กลับได้ ถ้าจะอยู่ด้วยกันอย่างนี้
ับปล่อยครอบครัว ๒ ครัว ซึ่งมีแต่หญิงและ
้ การทำกินมีหวังเจริญได้ยาก จึงตกลงส่ง
ลับมาพนมเปญ เพื่อ หา รายได้ บำรุง เลี้ยง กัน
ามีอยู่ว่าใครจะไปอยู่แทนเพื่อ ปรนนิบัติ และ หา
ร คุณหญิงและบุตรสาวขอรับหน้าที่นั้น จึงมี
ยกย้ายสับเปลี่ยนหน้าที่กันโดยรวดเร็ว
ศิษย์กลับมาพนมเปญ ทำขนมไทยขาย ท่าน
และครอบครัวคงอยู่ที่เดิมในไซ่ง่อน รอคอย
บจากปารีส ใช้ชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ อย่างเบื่อ

๑๕. ความเศร้าสลด

การได้รับข่าวร้ายว่าศิษย์หลายคนจะถูกประหาร
ทำให้ท่านตามปกติเป็นผู้ร่าเริงอารมณ์ดี กลาย

เป็นคนเงียบเหงา ในคราวที่ต้องออกจากราชกา
เดินทางอินโดจีน มิได้มีความโศรกเจือปนอยู่เ
แต่คราวนี้ศิษย์และเพื่อนต้องตายจาก ท่านส่งส
และเห็นใจ ตัวเองก็ถูกเคราะห์กรรม ตกระก
ลำบากอยู่ดังเช่นที่เป็น ความคิดที่จะหารายได้ม
บำรุงเลี้ยงครอบครัวก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง รวม ๒-
เรื่อง ซึ่งล้วนแต่ฉกรรจ์รุนแรง รบกวนสมองแล
ประสาทอย่างหนัก แม้จะเป็นผู้หนึ่งที่จิตต์ใจเข้ม
แข็ง และมีความอดทนน่าสรรเสริญ แต่ก็ใครเลย
จะแสดงกิริยาเป็นปกติอยู่ได้ในเมื่อทราบว่า เพื่อนฝูง
และศิษย์จะต้องถูกฆ่าตายในเร็ว ๆ นี้

ท่านได้จดหมายถึงศิษย์ที่พนมเปญ หลังจาก
นั้นไม่กี่วัน มีข้อความ:—

"......จดหมายไปบอกพ่อเสริมด้วยว่า กันมี
ความเสียใจมาก ที่เสริมต้องจากพ่อด้วยประการ
เช่นนี้ แต่เขาเป็นคนหนึ่งที่เด็ดเดี่ยวหาได้ยากในโลก

กันรักน้ำใจเหลือเกิน หากวิญญาณของมนุสส์เกิดอีก ก็ขอให้ไปที่สุขที่ชอบที่มีความยุตติธรรม พูดมากไป จดหมายอาจถูกเก็บเสียก่อนถึงมือ...”

บิดา ร.ท. เสริม พุ่มทอง อยู่ต่างจังหวัดไม่ วกในการส่งเสียบุตร ระหว่างที่ต้องคดีในคุก น พ.อ. เป็นห่วงกว่าผู้อื่น จึงสั่งให้คนที่บ้านบาง เป็นผู้ส่งอาหารและสิ่งของแทนบิดา ทั้งยังช่วย รศพ ร.ท. เสริมอีกด้วย ส่วนผู้อื่นนั้นต่างก็มีญาติ องรับไปแล้ว ท่าน พ.อ. เขียนสั่งศิษย์ที่พนมเปญ ในเรื่องนี้ว่า:–

“......ศพของเสริมและผู้อื่นที่ญาติจัดการไม่ได้ ก็อยู่ในเกณฑ์ที่เราจะช่วยเหลือ ให้บอกบ้านบาง อให้ขายของที่มีอยู่แล้วจัดการทำศพ ของยังมีอยู่ อทำได้สบาย ขันเงินก็หลายใบ เครื่องดนตรีก็ าก เครื่องเรือนก็ยังมี ปืนที่กรมตำรวจเก็บไว้ก็ ลายกระบอก ขายได้เท่าใด และกะว่าจะจัดการ ไปเท่าใด ขาดเหลือเท่าใดให้บอกมา........”

หลังจาก ปลง ศพ ศิษย์ ที่ ต้อง ตายไป อย่า
สังสารแล้วดูท่านค่อยแจ่มใสขึ้น ฉลาดพอที่จะ
การเศร้าโศรกในสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยตัวเองแก้ไ
ได้นั้น เป็นการไม่บังควร และทุก ๆ คนจะ
เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เคยพูดเสมอว่าท่าน
สึกดีใจในสิ่งที่ได้รับ หรือเสียใน สิ่งที่สูญหา
เป็นเวลานานเลย ชั่วขณะหนึ่ง ครู่หนึ่งเท่านั้น
ฉะเพาะเรื่องนี้ท่านรับว่า เศร้าใจอยู่นานกว่าธรร
เพราะเป็นความตายของเพื่อนและศิษย์รักในสาเ
เกี่ยวเนื่องมาจากท่าน

๑๖. ปัญหาการครองชีพ

บัดนี้ขอให้หวนดูปัญหา การ ครองชีพ ของ
พ อ. ว่าเป็นอยู่อย่างไร ในระหว่างเวลาหลายเ
ที่ล่วงแล้ว ยังไม่มีรายได้ทางหนึ่งทางใดมาจุน
แม้แต่สตางค์แดงเดียว ทั้ง ๆ ที่ได้พยายามหากั

อ่อนอกอ่อนใจ จะทำกินอะไรก็จนปัญญา และขัดข้องทุกรายทุกครั้งไป ท่าน พ.อ. ได้เขียนถึงศิษย์ซึ่งอยู่ที่พนมเปญหลายฉบับ มีข้อความ

“......เรื่องการทำมาหากินทางไซ่ง่อน นอกจากเรื่องไม้แล้วก็มืดแปดด้าน, ส่วนเรื่องไม้ก็ไม่ใช่หวังเต็มที่ เป็นแต่ลองเริ่มลงทุนดู หลวงจรูญฯ เองเวลานี้ก็ยังต้องวิ่งหาคนส่งไม้อยู่ มันก็ไม่ง่ายนัก ไม่ใช่แต่เพียงขายอย่างเดียว ซื้อก็ต้องเที่ยวหาซื้อ และบางทีต้องเสียค่ารถยนต์หลายสิบไป ดูที่เขาบอกขาย แล้วก็ไม่ตกลงกัน เสียค่ารถยนต์เปล่า, ถ้าอ้ายดวงชะตาของกันมันดีมากเกินไป จึงไม่ต้องลำบาก ให้นั่งอยู่เฉยๆ แล้วขายของกินจนหมดตัว

คนใช้สองคนที่ส่งมา เป็นอันว่าเอาไว้ก่อนก็ได้ ต่อเมื่อแทะกันไปจนร่วม เห็นไม่ไหวจริงๆ จะอดกันเข้าแน่แล้ว ก็จำเป็นต้องปล่อยตัว เวลานี้มีคน

มาติดต่อด้วย ทำให้งานในบ้านยุ่งเหยิงขึ้น ถ้าไม่มีใช้ก็เห็นจะแย่......"

ศิษย์ซึ่งอยู่ทางพนมเปญ ได้ลงมือทำขนมไทยขาย แต่ก็ได้กำไรเพียงเลี้ยงครอบครัวของตน ไม่มีเหลือส่งไปเจือจาน อาจารย์ ของ เขา ซึ่งไม่ มี รายได้อะไรมาหลายเดือนแล้ว เขาได้พยายามหาทางทำกินอื่น ๆ อีกเท่าที่จะมีเวลา จึงเขียนจดหมายไปเรียนท่าน พ.อ. เพื่อหารือและได้รับคำตอบ

"เรื่องน้ำตาลที่ลือจะซื้อเก็บไว้ ถ้าจะแยบคายกว่ารถ ๓ ล้อ เพราะเป็นของกิน แม้คนจะจนสักเท่าไรก็ยังต้องกิน แต่การขึ้นรถสามล้ออาจจะตัดได้ถ้าจนหนักเข้า แต่ต้องระลึกว่าน้ำตาลหนักมาก ถ้าเก็บจำนวนมากอาจทำให้เสาเรือนทรุด การติดต่อกับพวกทำน้ำตาลจะต้อง ระวัง เรื่อง ขอ เงิน ล่วงหน้าอาจเป็นเรื่องหัวเสียก็ได้ ของเวลานี้กำลังขึ้นราคาแทบทุกอย่าง ถ่านก็ขึ้นราคา เพราะฉะนั้นไม่ว่าอะไร

ทุกอย่างที่เก็บไว้ได้นาน ควรซื้อไว้ให้มาก การสงครามพึ่งเริ่มต้นเท่านั้น จะไปกันอีกนานเท่าไรเดาไม่ถูก ของก็จะแพงขึ้นเรื่อย......"

ท่าน พ.อ. ได้ใช้ความพยายาม ทั้งๆ ที่ทราบแล้วว่าจะเป็นไปได้ยาก แต่ท่านก็ลงมือวิ่งเต้นหาทางทำกิน เพราะมันเป็นทางเดียวที่จะต่อชีวิตไม่ให้อดตาย แต่โชคชะตาของท่านกำลังตกต่ำ และต่ำที่สุดไม่มีสิ่งที่ดีผ่านเข้ามาใกล้เส้นชีวิตเลย จดหมายอีกฉบับหนึ่งถึงศิษย์ เล่ามาอย่างที่ผู้อ่านจะวาดภาพเห็นนิสสัย อารมณ์และแง่คิด ตลอดจนความเข้าใจในสภาพมนุสส์ของท่าน พ.อ. เป็นอย่างดี

ไซ่ง่อน ๑ พย. ๘๒

"ความตั้งใจที่จะหาทางทำประโยชน์ทางฮ่าเตียนเป็นอันต้องชงักไปอีก เนื่องจากเขากลับมาบอกว่าไม่มีทาง จำต้องนั่งขี้เกียจต่อไปอีก ดูเป็น

คนสิ้นคิดเสียจริง ๆ พึ่งมาได้ความรู้คราวนี้เองว่า คนเราแม้จะมีความตั้งใจและมีเรี่ยวมีแรง ก็อาจถูกกรณีย์แวดล้อมบังคับให้สิ้นคิดได้ ยิ่งนานยิ่งเห็นถนัดว่าโลกของเราเต็มไปด้วยความโสโครก สำหรับคนใจสะอาด มันเป็นโลกสำหรับคนสกปรก เพราะฉะนั้นใครสะอาดก็ต้องรำคาญ ความสกปรกต้องชะนะความสะอาดแน่ทีเดียว ตัวอย่างง่าย ๆ ลอจะชำระร่างกายของลอด้วยสบู่วันละกี่ครั้งก็ไม่สามารถชะนะเหงื่อไคลกลิ่นไอของตัวลอได้ ธรรมชาติเป็นอย่างนี้ เราฝืนสักเท่าไรไม่ไหว เพราะฉะนั้นเราอย่าพยายามเอาชะนะความสกปรกเลอะเทอะเลย ใครจะว่าอะไรก็ช่างเขาเถิด เราไม่ต้องหาทางตอบแทน ไม่ต้องเจ็บแค้น ตรงข้ามทำดีไว้ ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้เสียดีกว่า ขอให้ลอไตร่ตรองดูให้ดีก็จะได้ความรู้ขึ้นว่า การที่คนใส่ร้ายว่าเรา มิใช่เป็นโทษแก่เราเสมอไป มันกลับเป็นการเตือนสติ และทำให้เกิด

ความคิดที่จะแก้ไข หากมีแต่คนชม เราก็จะไม่เกิดความคิดอะไรขึ้นเลย กลายเป็นคนโง่อยู่ตลอดไป การที่เรานิ่งเฉย ไม่หาทางตอบแทนยิ่งมีคุณมากกว่า......"

"การลงทุน ต้องระมัดระวังอย่าปล่อยหมดมือ เพราะเราพึ่งเริ่มต้น ยังไม่รู้จักกลเม็ดเด็ดพรายของคนพอ และหากมีความจำเป็นต้องใช้เงินสดสักก้อนหนึ่ง เวลานี้จะไปเอาที่ไหน แม้จะมีของทองรูปพรรณของเมียอยู่บ้าง ก็ไม่มีใครซื้อของเราง่าย ๆ อ้ายพวกเราพากันซวยไม่รู้จักสิ้นสุด ตัวเองตกยาก เมียก็เจ็บ ดู ๆ มันเห็นจะใกล้อวสานต์ บอกหลวงรณ ๆ ด้วยว่าคิดถึง"

จากกัน

ศิษย์ที่พนมเปญพยายามทุกทางที่จะหาเงินแม้เพียงเดือนละจำนวนน้อยส่งไปกราบเท้าอาจารย์ของเขาเพื่อยังชีพให้มีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ แต่ก็ไม่ได้รับผล

เงินเป็นสิ่งที่หามาได้ยาก กว่าจะได้แต่ละบาทเหงื่อออกท่วมตัว เมื่อก่อนนี้ไม่ได้คำนึงถึงค่าของเงินนัก ถึงเดือนก็ได้มาและใช้ไปหมด ครั้นถึงยามตกยาก จึงรู้สึกถึงค่าของเงิน และเห็นชัดทีเดียวว่า เงินนั้นไม่ได้ตกเรี่ยราดอยู่ตามถนน จะหยิบฉวยเอาได้ง่าย ๆ เขาซื้อน้ำตาลแผ่นและขายส่งขายปลีก ด้วยความไม่ชำนาญ ปล่อยให้น้ำตาลละลาย ไม่กี่วันก็ได้รับบทเรียนอีกว่า อ้ายที่ไม่ไว้ว่าทำได้นะมันเหลวเสียแล้ว ขาดทุนขาดรอนไปกว่า ๓๐๐ เหรียญ เกือบจะหมดตัว นั่งร้องไห้อยู่แล้ว ก็มานึกถึงเครื่องทองสร้อยเพ็ชร์ แหวนเพ็ชรของเมียขึ้นมาได้ เขารีบออดอ้อนขอไปขายอย่างใจเร็ว ได้เงิน ๗๐๐ เศษ

เป็นที่ประจักษ์แก่ใจเขาแล้วว่า การขายขนมอย่างเดียวไม่ทำให้เขาหาเงินส่งไปบำรุงช่วยเหลืออาจารย์ได้ ดังนั้นเขารีบค้าน้ำตาล และก็ขาดทุน เมื่อได้เงิน ๗๐๐ เศษ จากการปลดของจากมือเมีย

ปขายให้เจ๊กแล้ว เขาก็หวนไปทำสามล้อ, คราวนี้
รมต้นด้วยความระมัดระวัง คิดแล้วคิดอีก บท
รียนบทที่หนึ่งเรื่องน้ำตาลแผ่น กลายเป็นน้ำตาล
ละลาย สอนให้เขาหมดความอวดเก่งในเรื่องการทำ
มาหากิน เมื่อความอวดเก่งหายไป ความระมัด
ระวังความไม่ประมาทก็เข้ามาแทนที่ เริ่มต้นแต่ซื้อ
ถลากมาเป็นกรรมสิทธิ์ เพื่อเอาทะเบียนเลขไปจน
ระทั่งต่อตัวถัง ทำล้อ ผ้าปูเบาะและเบาะนั่ง แล้ว
สำเร็จเป็นรูป เขาเข้าหุ้นกับหลวงรณสิทธิพิชัย
นละครึ่ง และตัวเขาเป็นผู้จัดการดูแลให้คนเช่า
นื่องจากความอวดเก่งหมดไป ในเดือนแรกได้กำไร
ประมาณ ๘๐ เหรียญเศษ แบ่งกัน ๒ คน กับ พ.ท.
หลวงรณฯ ได้คนละ ๔๐ เศษ เขาดีอกดีใจเป็นอย่าง
ยิ่ง ๔๐ เหรียญเป็นกำไรอันเกิดจากน้ำพักน้ำแรง
ของเขาเอง เขาส่งเงินจำนวนไปให้อาจารย์ ช่วย
ตามมีตามเกิดในยามยาก พร้อมกับคำขออภัย

อย่างสุภาพเพื่อไม่ให้อาจารย์คิดเห็นไปว่าเป็นการดู หมิ่นผู้ใหญ่ ได้รับคำตอบมาอย่างน่าสงสารและน่า เห็นใจในการที่ถูกทอดทิ้ง ไม่มีใครแยแส:-

" จดหมายพร้อมด้วยใบรับเงินและจดหมาย ของทศ (บุตรชายคนโตอยู่ในอังกฤษ ขณะนั้นเป็น ร้อยเอกพิเศษเสรีไทย) ได้รับแล้ว เท่าที่บอกมา กันไม่มีข้อสงสัยแคลงใจอะไร เพราะกันได้เคยคิด อยู่เหมือนกันว่า หากกันถูกทอดทิ้งไม่เหลียวแลและ ปล่อยให้ผอมโซอดตายอยู่ไซ่ง่อน โดยเขาเห็นว่า กันไม่มีค่ามากไปกว่าหมาตัวหนึ่งนั้น ตอกคงจะทำ เช่นนั้นเป็นแน่ และก็มีตอคนเดียวในต่างด้าวที่จะทำ เช่นนั้น ส่วนในบ้านเกิดก็จะมีเพียงแม่ดี (นางสิทธิ เรืองเดชพล) คนเดียวที่จะหาส่งมาให้ในเมื่อขอทาน กันไม่โทษใครโทษตัวของตัวเอง เป็นความบัดซบ ของตัวเองทั้งสิ้น ยาย (หมายถึงคุณหญิงทรง ฯ) ก็บ่นอยู่แทบทุกวันว่าจะไปพนมเปญ ปล่อยให้กัน

ไปก่อน แต่กันก็ยังไม่เห็นที่ ๆ จะอยู่ให้ถูกได้
ยปลอดภัยต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่นโรคไข้ป่า, โจร
้ายเบียดเบียนภัยเหล่านี้เป็นต้น มันแสนยากนะถือ
บลต่าง ๆ นอกไซ่ง่อนได้ไปดูแล้วหลายแห่ง ก็ไม่
กับเมืองเล็ก ๆ ของเราเท่าไร ถือลองวาดภาพดู
่ามีอะไรบ้าง มีตลาดมีห้องแถวเจ๊กขายเครื่องชำ
ย ของ เบ็ดเตล็ด มี บุรี่ ไม้ขีด ฯลฯ และบาง
บลมีห้องแถวเป็นตึกเลว ๆ ราคาไม่แพงแน่ คงไม่
น ๑๐ เหรียญไปมากนัก แต่ใน ห้อง ก็ เกือบเป็น
กหมูเราดี ๆ ความร้อนอบอ้าวก็รถตู้เรานั่นเอง
วโผล่ออกมานอกห้องก็เต็มไปด้วยความหยาบคาย
ะโสมม บ้านโดดเดี่ยวเขาปลูกอยู่ของเขา ไม่มี
หรับให้เช่า ในเมืองไทยเรา ตามตำบลเล็ก ๆ ก็
นเดียวกัน ไปหาบ้านเช่าที่ไหน คงเหลือทาง
ยวคือหาที่ทุ่งนา เช่าเขาแล้วปลูกกะท่อม แต่จะ
งลงทุน ทั้งนี้เราไม่รู้ว่าจะอยู่กันตลอดชาติหรือจะ

ได้กลับพนมเปญ หากรู้แน่ก็ยอมลงทุน และทน
ความรำคาญบางอย่างซึ่งเกิดจาก พวกไพร่ที่ อยู่ใน
บริเวณนั้น เช่นลักเล็กขะโมยน้อย เกะกะหยาบ
คาย ถ้าจะให้พ้นก็ป่าไกลๆ มาเลเรียเอาตายอีก
ไม่คุ้มค่ารักษา หากมีวัดบริบูรณ์อย่างเมืองไทย
ลาวหรือเขมรแล้วก็อยู่ศาลาวัดแก่ทีเดียว !เมื่อ ๒–๓
วันก็ไปดูป่ามา แต่ก็ต้องล้มเหลว อยู่ไม่ได้ เพราะ
ฉะนั้นในระหว่างที่กันเที่ยวสืบเสาะว่าจะ พอเหมาะ ลง
ที่ไหนได้นี้ ว่าจะให้ยาย (คุณหญิงทรงฯ) แก่อยู่
ด้วยก่อน เพราะมันคงต้องเสียอยู่เท่ากัน ต่อเมื่อกัน
ได้ที่พักพิงพอตกลงใจได้แล้วจึงค่อยทำอย่างถือบอก
มา เห็นเบื่อไซ่งอนเต็มทนแล้ว ในส่วนการไข้เจ็บ
นับว่าไม่มีอะไรสำคัญ

จากกัน"

ท่านผู้อ่านคงจะได้เห็นว่า ความรู้สึกของท่าน
พ. ในเวลานั้นเป็นอย่างไร รู้สึกเบื่อหน่ายความ

เป็นอยู่ของมนุสส์หนักขึ้นทุกที รำคาญตัวเองที่ต้องนั่งกินนอนกิน หาเงินสักบาทก็ไม่ได้ ความกลัดกลุ้มมีมากเพียงไร ถ้าโดดเข้าแบบนี้ และถึงกับคิดจะนอนวัด

มันเป็นสิ่งที่อดคิดไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นมนุสส์ใด เมื่อไม่มีใครเขาแยแส ถูกออกจากการงานอย่างเสื่อมศักดิ์ ไม่มีเบี้ยหวัดตามที่ควรจะได้ ทั้งๆที่ได้ทำความดีปรากฏชัดแก่เพื่อนมนุสส์แล้วก็ตาม โชคกรรมก็ยังบันดาลให้ท่านต้องอ้างว้างโดดเดี่ยวอยู่ในต่างประเทศในฐานะคนใกล้จะตายเพราะความจน อยากจะกลับไปทำมาหากินในประเทศเขมรก็กลับไม่ได้ รัฐบาลฝรั่งเศสไม่ยินยอม เป็นผู้ที่มีโชคร้ายอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นมนุสส์ไหนบ้างจะอดเว้นความน้อยเนื้อต่ำใจไว้ได้ ท่านได้แสดงความคิดจะออกไปอยู่ในเขตต์บ้านนอก เพื่อลดรายจ่ายให้

น้อยลง ยืดวันตายให้นานไป ก็ทำไม่ได้ เมื่อพิจารณาถึงผลได้เสียต่าง ๆ ที่บ้านนอกก็มีคนชั้นต่ำใกล้ชิด รำคาญทนความเป็นไปไม่ไหว ในป่าใหญ่ห่างผู้คนก็มีไข้มาเลเรียรบกวน และเป็นไข้ที่ร้ายแรงมาก และข้อสำคัญมักไม่ตายเร็วเสียด้วย มันทรมาน ผอมแห้งพุงโร ดังนั้นต้องทนอยู่ห้องแถวซึ่งอยู่ในเขตต์เมืองอันพ้นจากความเป็นไพร่ของคนชั้นต่ำและความร้ายของมาเลเรีย แต่ต้องจ่ายทรัพย์มากกว่า จะทนอยู่ต่อไปได้อีกนานเท่าไร ขายเครื่องเพ็ชร์ของคุณหญิงมาแล้วเกือบครึ่ง เอามาซื้อข้าวเลี้ยงกัน ทั้ง ๆ ที่กระเหม็ดกระแหม่ แต่ก็จ่ายกว่าเดือนละ ๒๐๐ เหรียญ ค่าดำรงชีพแพงโขอยู่ จะให้ต่ำกว่านั้น จิตต์ใจและร่างกายทนไม่ไหว

๑๗. หมดตัว

จีระบุรุษ ๒๕ มิย. ๗๕ มีชีวิตบั้นปลายเช่นนี้ ! ต้องขายของ ๆ เมียกิน ! อีกไม่กี่เดือนก็จะสิ้นเนื้อประดาตัว

ยาม ที่ คุณหญิง ปลด เครื่องเพ็ชร์ ออก จาก มือ
น พ.อ. จะ หัวเราะ อย่าง ที่ คน ภายนอก เห็น เป็น
รมดา แต่สำหรับผู้เข้าใจน้ำเสียงหัวเราะชนิดนี้
ว์ ก็ย่อมต้องเข้าใจได้ทันทีว่ามันเป็นหัวเราะที่
มไปด้วยความปวดร้าวใจ เสียงกังวานในหัวเราะ
แจ้งชัดว่าเป็นเสียงเยาะเย้ย เหยียดหยันในโชค
ตากรรมแห่งคน

จากสร้อยเพ็ชรแล้วก็แหวนเพ็ชร์ แล้วก็สร้อย
ง ครั้งสุดท้ายเมื่อ ๒–๓ วันนี้ เป็นแหวนเพ็ชร์ลูก
าดใหญ่เกือบ ๕ กาหรัด เรือนทองคำขาว เป็น
วนเก่าแก่ของตระกูล หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง
งพ่อแม่ เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงมือ แหวนวง
ป็นที่รักของท่าน พ.อ. แต่มีความจำเป็นต้องขาย
อเอาเงินมาซื้อข้าวสารและให้ค่าเช่าห้องแถว จะ
ของหรือจะปล่อยให้ท้องร้องเพราะความหิวโหย

ตกลงปลดแหวนจากนิ้วมือคุณหญิง แลกเป็นเงินม
ได้ ๗๕๐ เหรียญ คงยาไส้ต่อไปได้อีก ๔ เดือน

ในระหว่างที่ปลดของ ๆ คุณหญิง กินไปเรื่อย
นี้ ท่าน พ.อ. ก็ได้หมุนไปหมุนมาหาทางทำกิน แ
จนแล้วจนรอดก็ไม่มีประตูว่าง ครั้นจะเข้าแซกเซ
ไปโดยไม่มีหลักฐาน ล้มครืนมาก็อับอายขายหน
และยิ่งกว่านั้นจะต้องขายลูกขายเมียเอาทีเดีย
ท่าน พ.อ. พูดถึงการหามาหากิน ของท่านให้ศิษย์พ
อีกฉบับหนึ่ง

"......การค้าทางไซ่ง่อน ยิ่งดูไปยิ่งคิดไ
ยิ่งโง่หนักขึ้นทุกที ดูเถิดคนเราโง่ก่อนแล้วจึงฉลา
เมื่อไรฉลาดนั่นแหละ จะรู้ว่าตัวโง่ กันเคยโม้ก
ถึงเรื่องการขายอาหารไว้เยอะแยะ บัดนี้กันรู้สึ
แล้วว่าเป็นความคิดที่โง่ ในเมื่อได้เดินดูพิจารณ
ไปนาน ๆ เห็นความเป็นไปที่เขาทำกันอยู่ แล
หวนคิดถึงความเป็นไปภายในบ้านของเราเอ

นวมือคุณหญิง แต่

ยาใส่ต่อไปได้อีก เ

ดของ ๆ คุณหญิงก็

มุนไปหมุนมาหาทา

ประตูว่าง ครั้นจะ

ลืมครั้นมาก็อ

อง ขาย ถูก ขาย เมีย

ทำมาหากิน ของท่าน

ทางไซ่ง่อน ยิ่งดี

ดูเถิดคนเราโง่ก่อนแ

จะรู้ว่าตัวโง่ ก็

การไว้เยอะแยะ บ

โง่ ในเมื่อได้เห็น

มเป็นไปที่เขาทำกัน

ไป ภาย ใน บ้าน

กอบ ส่วนการทำอย่างอื่นๆ ก็ยิ่งเห็นยากขึ้น ซึ่งในชั้นเดิมเห็นไม่ยากนัก ทั้งนี้หมายความ าะที่ไซ่ง่อน หรือถ้าจะพูดให้กินความเต็มที่ก็ นเขตต์ญวนและเจ๊ก ! ส่วนทางพนมเปญนั้นมี ดีกว่าไม่มีปัญหา เพราะยังมีเขมรอยู่กว่าครึ่ง รในทางค้าขายแพ้ญวนและเจ๊กหลุดลุ่ย ไทยก็ วนและเจ๊กหลุดลุ่ยเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น รกับไทยพอวัดเหวี่ยงกัน จึงว่าพอมีทาง”

ท่าน พ.อ. ได้พยายามหาสินค้าที่เมืองญวนส่ง ให้ศิษย์ขายที่เมืองเขมร ในชั้นต้นตกลงกันเอา ดเสื้อกางเกงของชายเป็นดีกว่าอื่น ศิษย์ผู้ซึ่ง ดมาแล้วในเรื่องการค้าน้ำตาล ได้ออกความ เสนอไปว่าผ้านั้นควรจะเป็นผ้าชนิดราคาถูกหรือ กลาง ผ้าดีๆ ราคาแพง เขมรจนเป็นส่วนมาก อยร่ำรวย เราขายถูกคนคงซื้อ แต่ถ้าขายของ ค้าแพงจะไม่มีใครซื้อ ความคิดของเขาก็ไม่เลว

มีเหตุผลใกล้ความจริง, เขมร ส่วน มาก ยาก
ท่าน พ.อ. จึงเชื่อสนิท ส่งผ้าตัดเสื้อชนิดลายสด
ให้ ๒ พับใหญ่ ๆ ศิษย์ได้รับแล้วนำออกขาย
บันดาผู้รู้จักและให้ลูกน้องเดินขาย ๗ วันแรกขาย
เพียงสิบกว่าเมตร ตอนนี้ศิษย์ชักงงงวย ผ้าระ
ถูกเขมรไม่ชอบ บอกว่าใช้น่ะทนดี แต่ไม่ส
เอ้ารอดูไปอีกให้แน่ ๑๕ วันก็แล้ว ๑ เดือนก็แ
ได้ความว่าผ้าไม่สวย ไม่ดีน่ะ ราคาถูก ๆ ไม่ต
การ ยิ่งขายไปก็ยิ่งได้ความรู้ในแง่จิตต์ใจของป
ชาชนส่วนมากว่าตรงกันข้ามกับที่เขาเข้าใจ ช
เขมรรักสวยงามแม้ผ้าราคาแพงก็ซื้อ คนมีเงินเดื
๓๐ บาท จะตัดเครื่องแต่งตัวชุดละ ๓๐ ได้ที่เดี
อ้อ! ถ้าอย่างนั้นก็เหมือนกับคนไทยน่ะซี่ ไม่ยักร
ทิ้ง ๆ ที่เคยผ่านในชีวิตมาแล้วก็เลยไป อย่างง่าย ด
เป็นอันว่าผ้าเหลือเดน ดีหน่อยที่เป็นของไม่เปื่อยเ

ง, เขมรส่วนม…
ส่งผ้าตัดเสื้อขึ้น…
ศิษย์ได้รับแล้วน่าย…
น้องเดินขาย ๗ วัน…
อนนี้ศิษย์ชักงงงวย…
าว่าใช้นะทนดี แ…
๑๕ วันก็แล้ว ๑ เ…
ไม่ดีน ราคาถู…
ความรู้ในแง่จิตต์…
ข้ามกับที่เขาเข้า…
ค่าแพงก็ซื้อ คน…
งแต่งตัวชุดละ ๓๐…
อนกับคนไทยนะซี่…
แล้วก็เลยไป อย่า…
หน่อยที่เป็นของไม่…

…เงินทุนซึ่งมีน้อยก็จมอยู่ ท่าน พ.อ. ได้จดหมาย
…ศิษย์ในเรื่องนี้ว่า

"......ผ้าตัดเสื้อทิ้งไว้นานๆ คงจะได้เข้าวัน
…ง, ต่อเมื่อหลายๆ เดือนแล้วไม่ได้จึงค่อยปล่อย
…ดทุน และเป็นความรู้ไว้อีก คงจะเสียกในราวไม่
…รับ......"

อีกฉบับหนึ่งหลังจากฉบับแรกเดือนเศษ

"......ผ้าที่ไม่มีหวังขายได้ รีบส่งกลับ กันก็
…นเงิน กระสับกระส่าย เป็นอันตัดบทเลิกค้าผ้า
…ยที่ มันจะซวยไปถึงไหนก็ไม่รู้.. ...."

ชีวิตคนเราที่เต็มไปด้วยความแร้นแค้น ไม่มี
…ยได้นั่งกินนอนกินไปวันหนึ่งๆ จะทำอะไรก็ติดขัด
…ราะไม่มีทุน ต้องระมัดระวังเต็มที่ หากพลาด
…ั้งก็จะพาลูกเมียตายไป อย่างสุนัขเช่นนี้ เป็น
…ิตที่ไร้ความสุข อยู่ไปวันหนึ่งๆ ด้วยความไม่
…ากตาย เป็นชีวิตที่แห้งแล้ง หดเหี่ยว จะจับงาน

อะไรก็ไม่ได้ เกียรติยศค้ำอยู่ ร่างกายของท่าน พ.อ. หรือก็อ่อนแอลงเพราะขาดการบำรุงรักษา อาหารหรือก็ไม่สมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้ทำให้ท่านต้องทนอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ โดยการบังคับใจให้เข้มแข็ง อดทนต่อสิ่งร้ายรบกวนใจ ความมานะที่จะทำมาหากินยังมีอยู่บริบูรณ์ ทั้ง ๆ ที่ได้พลาดพลั้งในเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ มาแล้ว มันเป็นการจำเป็นอยู่เองที่จะนั่งงอมืองอเท้าไม่หาเลี้ยงตัวนั้นมิได้ วันหนึ่ง ๆ จ่ายหลายเหรียญ แล้วก็เดือนหนึ่งกว่า ๒๖๐ ถ้ามีการเจ็บไข้ก็หนักเข้าไปอีก ดังนั้นเมื่อไม่มีหนทางอะไร ก็ตกลงให้เงินผู้มีฐานะดีผู้หนึ่งกู้ไป ๓๐๐ เหรียญ โดยปลดของขายอีกชิ้นหนึ่ง เพื่อหวังจะได้ดอกเบี้ยเดือนละ ๓๐ เหรียญหรือมากกว่านั้น เพราะผู้กู้เต็มใจให้มากที่สุดเท่าที่เขาจะไปหาผลประโยชน์ได้ ท่านจดหมายถึงศิษย์ดังนี้ :—

๑๘. ถูกต้ม

"......เงินถ้ายังมิได้ลงทุนไปหมดแล้ว ก็ส่งมาสัก ๒๐๐ – ๓๐๐ จะเอามาทำประโยชน์เล็กน้อย ไม่ใช่เอามาใช้ ถ้าส่งได้ก่อนต้นเดือนน่าจะดี แต่ต้องเข้าใจถ้าขายของยังไม่ได้ ก็ไม่จำเป็นถึงกับต้องจะต้องเดือดร้อน เป็นแต่เพียงว่าเป็นส่วนหนึ่งของการลงทุนเท่านั้น......"

และเดือนต่อมาได้รับอีก ๑ ฉบับ

"......เท่าที่ทดลองทำไปแล้วรายหนึ่งตามที่ทราบอยู่แล้ว ก็อึดอัดใจเต็มที่ มีการรวนเรรุ่มร่ามอย่างที่เราไม่ได้คิดไว้ก่อนเลย นับว่าเป็นความรู้ไว้ ไม่ใช่คนมีหลักฐานจะเป็นที่ไว้ใจได้เสมอไป ต้องระวังให้มาก......"

แล้วเรื่องก็มาลงเอยเอาตรงต่อมาอีกฉบับ

"......รายที่ฉันทดลองลงทุนดูที่ไซ่ง่อน เหลวไหลมาก เหลวไหลถึงกับไม่มีหวังได้คืน! แปลก

ไหม ? ฐานะไม่เลว วางท่าทางและถือธรรมเนียมฝรั่ง เป็นหรั่งจ๋า เงินเดือนชั้นเจ้ากรม แต่ไม่มีเกียรติยศเลย อ้อ เรานี่ไม่รู้จักคน จน แล้วจนรอดบัดซบจนตาย ลืมสุภาษิตเสียทุกที่ จึงบอกลือไว้จะได้ไม่ลืมอย่างกัน เราเคยด่าคนหน้าเลือด แต่เวลานี้นึกออกว่าทำไมเขาจึงหน้าเลือด !......"

ดูเถิดท่านผู้อ่าน มนุสส์เรายามซวย ๆ อย่างพิศดารที่สุด ไม่น่าจะเชื่อ ผู้กู้เงินมีรายได้เดือนละ ๖๐๐ เหรียญ เทียบชั้นเจ้ากรม แต่แล้วเขาก็ทำเฉยดอกเบี้ยก็ไม่ส่ง ผู้ที่นำกู้ไปทวงถาม เขาก็ตอบว่ายังไม่มี ใครจะคิดบ้างว่า คนชั้นนั้นอยู่ตึกหลังเบ้อเร่อ เครื่องเรือนอย่างที่หนึ่ง กินอาหารฝรั่งทุกมื้อ จะเป็นคนที่โกงเงินเพียงจำนวน ๓๐๐ เหรียญ แต่มันก็เป็นไปได้ ท่าน พ.อ. ยอมเชื่อถือในสิ่งที่เรียกกันว่า เคราะห์อย่างชนิด ๑๐๐% กันคราวนี้เอง ท่านได้พยายามหาหนทางค้าขายมาแล้วหลายอย่างจนกระ

ทั้งไม่อยากจะลงทุนทำอะไร คิดว่าให้เงินเขากู้ คงจะดี เพราะเชื่อเหลือเกิน ว่าคนชั้นกรมเทียบเมืองไทยก็พระยาเราดี ๆ นี่เอง จะเป็นผู้รักเกียรติมาก ว่าเงิน ๓๐๐ ท่านคงจะได้ดอกเบี้ยไว้ใช้จ่าย แม้ไม่มากแต่มันก็เป็นรายได้อย่างหนึ่งที่สุจริต และช่วยให้การปลดของจากมือคุณหญิง ออก ขาย ช้า ลง อีกหน่อย แต่ในที่สุด ทั้งต้นทั้งดอกก็ได้ปีกบินหนีไปต่อหน้าต่อตา ท่าน พ.อ. เป็นผู้ดีชนิดลงโทษตัวเอง เมื่อเจ้าคนกู้ไม่ให้ก็ไม่จัดการอะไรเพื่อให้ได้ต้นทุนมา ท่านบอกว่าเงินเท่านี้ ฟาดเคราะห์ไปดีกว่า อย่าไปทวงให้เขาได้อายอีกเลย ! ฉะนั้นเจ้ากรมหน้าด้านจึงหันหน้าไปต้มคนอื่นอีกต่อไป

๑๙ คำตอบจาก Paris

ท่าน พ.อ. ได้รอคำสั่งจาก Paris เป็นเวลาถึง ๔ เดือน ก็ยังมิได้ถูกเรียกไปแจ้งว่าจะอนุญาตหรือ

ไม่ ท่านอดรนทนรออยู่อีก เพื่อดูตัวของตัวจมน้ำไปทีละน้อย ๆ ระหว่างระยะเวลาที่รอนี้ท่าน พ.อ. ระบายความรู้สึกออกมาอย่างรุนแรง เกี่ยวกับชะตาของท่านที่พันพัวกับเคราะห์กรรมอย่างที่ไม่มีความสิ้นสุด ท่านเขียนมาถึงศิษย์ว่า

" ...... ทำเรื่องเกี่ยวกับการขอกลับพนมเปญยังเงียบตามเคย พระเจ้าจะเล่นเราให้งอมให้ได้ ไม่รู้มันซวยที่ตรงไหนถ่อเอ๋ย มานึกถึงภาพมนุษย์ต่าง ๆ ที่มีลักษณะอย่างทุเรศถมเถไป ที่เขาไม่ซวยอย่างเรา ทำให้นึกไม่ออกเลยว่า ในโลกเรานี้ไม่มีกฎเกณฑ์อะไรบ้างเลยเชียวหรือ ? แล้วแต่มือใครยาวสาวได้สาวเอา ยังงั้นหรือ ? ไม่มีธรรมเอาจริง ๆ หรือ ?

กันได้บอกลูกชายไปเป็นครั้งที่ ๒ แล้วว่าให้มีจดหมายมาทางพนมเปญ เพราะอาจจะได้กลับในเดือนนี้, จะเหลว จึงต้องสั่งเปลี่ยนเสียอีก ถ้าจะ

เป็น เหี้ย อินโดจีนเสียแน่แล้ว มันถึงได้ช่วยอย่างไม่มีมนุสส์อื่นเขาช่วยเท่า........."

ในที่สุดวันตัดสินโชคชะตาของท่านก็มาถึง หัวหน้าตำรวจใหญ่ในแคว้นโคชังชีน เชิญไปพบ แจ้งว่าคำตอบจากปารีสมาถึงแล้ว ท่านคงได้รับเกียรติยศให้อยู่ในไซ่ง่อนต่อไปอีกโดยไม่มีกำหนด

ท่านรำพรรณมาในจดหมายถึงศิษย์ตอนหนึ่ง

"..........เรื่องกลับพนมเปญ เป็นอันล้มเหลว เขาบอกว่าได้รับคำตอบจาก Paris แล้วว่า ไม่ให้ไป เป็นอันว่ากันเป็นเหี้ยตัวสำคัญทีเดียว ถ้าปล่อยเพ่นพ่านก็จะทำความระยำอัปรีย์ขึ้นได้ กันไม่เหตุผลที่จะต้องเสียใจในการที่เขากักตัวไว้ เพราะเป็นความผิดของกันเอง การที่รัฐบาลฝรั่งเศษยังกรุณาให้อยู่ไซ่ง่อนตามสะบายก็เป็น พระเดช พระคุณ ของเขามากแล้ว, ส่วนการไม่รู้จักทำมาหากิน นั่นเป็นการบัดซบของกันเอง เวลานี้ได้เห็นบ้ นแห่ง

หนึ่งในบริเวณใกล้บ้านหลวงจรูญ ฯ ราคาถูกหน่อย และมีที่เล็กน้อย พอปลูกพริกปลูกมะเขือ จะได้หรือยัง ๆ ไม่แน่ การเสาะหาที่อยู่ไม่ใช่ของง่ายเลย ฉันได้ลองขี่รถถีบดูแล้ว เห็นบ้านแต่เขามิได้ปิดป้ายไว้ เราจะรู้ได้อย่างไร ที่รู้ก็เนื่องจากมีคนบอก อย่างไรก็ดีจะได้สืบเสาะต่อไป ที่บอกมาว่าจะให้ฉันไปเบิดหัวที่พนมเปญนั้น ฉันยังไม่ไปละ เพราะถ้าจะไปต้องมีพิธีขออนุญาตกันใหญ่โตนัก เจ้าหน้าที่ก็คงรำคาญเรากวน อย่าไปทำความรำคาญให้เขาเลย ... ."

๒๐ ผลแห่งการพลีเพื่อชาติ

เป็นอันว่าท่านได้ถูกอิทธิพลของบุคคล หรือโชคกรรมก็ตาม ให้อยู่ใน Saigon ด้วยการปลดของจากมือคุณหญิงขายกินไปวัน ๆ หนึ่งต่อไปอีกและจะลงเอยเอาเมื่อถึงเวลาอดตายก็ไม่แน่.

บุคคลที่อุทิศตัวแล้วเพื่อชาติ ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ด้วยหัวคิดและหาได้คำนึงถึงสุขภาพร่างกาย มิได้หวังการตอบแทนเป็นลาภยศหรือเงินทอง มิได้เอาอำนาจในหน้าที่ข่มขู่หาเงินเข้ากระเป๋า มิได้ทำร้ายผู้ใดให้เดือดร้อน คิดมุ่งแต่ทำงานเพื่อความเจริญของบ้านเมือง แล้วผลที่สุดถูกเคราะห์กรรมเหวี่ยงกระเด็นไปเช่นนี้ เป็นของน่าเศร้าเพียงใด!

ครั้นมามีชีวิตที่ต้องต่อสู้กับความยากจนในต่างประเทศ แม้กระนั้นก็ยังถูกบีบรัดให้อยู่ในเขตต์จำกัด ซึ่งหมดหนทางที่จะทำกิน ต้องดำรงชีวิตอย่างเหงี่ยบเหงาที่บ้านเล็ก ๆ นอกเมือง โดยถูกตัดขาดจากเพื่อนฝูงญาติมิตรในเมืองไทย ความปวดร้าวจะมีเพียงใด สมมุติว่ามีชีวิตอย่างท่านผู้นี้บ้าง จะน้อยใจในวาสนาเพียงไร เราจะเรียกร้องหาความยุติธรรม ซึ่งปรากฏตามเขาว่า ๆ มีอยู่อย่างบริบูรณ์โดยฉะเพาะในเมืองไทย อันมีระบอบการ

ปกครองแบบประชาธิปไตยหรือไม่ ?   เราจะร้องห
เสรีภาพเท่าที่ควรได้รับหรือไม่?

รัฐธรรมนูญคงเป็นแต่เพียงสมุดเล่มหนึ่ง   ไ
วิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์ !   และก็ไม่สามาร
คุ้มครองให้ความดีแก่คนทำดี   โปรยปรายควา
ยุติธรรมได้ บุคคลผู้ซึ่งมีชะตากรรมเช่นที่ว่านี้ย่อ
หมดกำลังน้ำใจที่จะก้าวหน้าทำเพื่อชาติ   หรือปฏิบั
การอย่างใด ๆ เพื่อส่วนรวม   เป็นอย่างดีที่สุด
จะทำได้ก็เพียงการทรงความคิดความอ่านนั้นไ
ขาดความคืบรวดรุด   เพราะปฏิบัติการอย่างใด ๆ
ไม่ได้มีแต่ตัวเองได้รับผลร้ายทุกด้านทุกมุม   ต้อ
หลบต้องซ่อน   ด้วยเหตุนี้ท่าน พ.ธ. จึงขาดการเห็
อกเห็นใจ   ขาดการช่วยเหลือจากผู้อื่น   แม้ผู้นั้นจ
มีแก่ใจคิดเห็นว่าท่าน พ.ธ. สมควรจะได้รับความ
ยุติธรรมจากโลกภายนอก   แต่จำนวนผู้กล้าหาญ
ที่จะยอมเสี่ยงความเป็นอยู่และอนาคตของตัวมี

จำนวนน้อย ยิ่งไปกว่านั้น ท่านผู้กล้ามีแต่เพียงกำลังใจ

ท่าน พ.อ. ขาดการติดต่อและเห็นอกเห็นใจด้วยความจำเป็นและท่านก็ไม่ทราบความหวังดีอันจริงจังของผู้แทน ฯ ส่วนหนึ่ง และผู้ใหญ่ที่ทรงความยุติธรรมบางคน ดังนั้นท่านจึงบังเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจอย่างรุนแรง ไม่มีใครแยแสเอาใจใส่ต่อชีวิตของท่าน

ความมืดมัวได้ปกคลุมความเป็นไปในทางการเมืองอยู่เป็นเวลานาน โดยไม่มีใครสามารถจะแสดงอาการ "หือขึ้น"

๒๑. เบื่อโลก

ชีวิตเหี่ยวแห้ง ร่วงโรยในบั้นปลาย ทนไปวันหนึ่งอย่างเงียบเหงา ไม่มีความสนุกสนานอะไรที่จะ

ทำให้หัวใจสดชื่น การป่วยไข้ก็ได้เริ่มขึ้นทั้งตัวเอง และบุตรสาว ท่าน พ.อ. ได้จดหมายถึงศิษย์เล่ามาว่า

"......ทางนี้ก็พออยู่กันไปวันหนึ่งๆ รอวันตาย ไม่มีหวังอะไร การเจ็บไข้นับว่าน้อย ยังดี ลิ้วที่หูไม่หาย ดูท่ามันจะขึ้นหายขึ้นอีก อย่างที่เป็นอยู่นอกหูและตามหน้า ต้องคอยกินแอสไพรินไว้เสมอ กันเห็นคุณแอสไพรินมาก จึงส่งมาให้หนึ่งขวดไว้กิน แก้ปวดทุกอย่าง ทั้งหู ทั้งฟัน ทั้งหัว และอื่นๆ ได้ เวลานี้ลิ้วกำลังขึ้นทางซ้าย หูอื้อมาก โลกของเราเต็มไปด้วยความทุกข์ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงหนีท่านก็มีเหตุผล

เรื่องไม่รู้ภาษาดีจริงๆ นี้เดือดร้อนหรือเกินอ้ายกันหูมันหนวกเสียด้วย เลยจนบัดนี้พูดญวนไม่ได้ ทุเรศตัวเองเหลือเกิน ดูมันช่างหนักโลกเหลือเกิน!

ข่าวสงครามเงียบเชียบ ไม่รู้จะเล่นกันอีท่าไหน ปลกจริงๆ ต่างคนต่างตะโกนด่ากันทางวิทยุและ นังสือพิมพ์ ทำชอบกล วิทยุไทยก็ตะโกนกระจาย ่ ความงามของนายก เรื่อย เออ! มานึกดูคน าในโลกสมัยใหม่นี้ก็แปลก ชอบ พูด ไม่ชอบ ทำ นั้นก็อีกที่ก็เป็นธรรมดาเพราะมีวิทยุ เมื่อก่อนไม่ อยุมี เอาก็ไม่ได้ยิน......”

ปราศจากรายได้ มีแต่ทางจ่ายไปทุกๆวัน กๆเดือน ปลดของออกจากมือคุณหญิงและบุตร าวคราวละชิ้นสองชิ้นจนเกือบหมดตัว ท่าน พ.อ. งรู้จักค่าของเงิน ท่านเขียนถึงศิษย์ว่า

“......รำคาญเต็มทนแล้ว ห้องนอนของกัน นห้องเล่นของเด็กญวน ที่นอนของกันเป็นที่นั่ง าธารณะ กันมาเรียนรู้จัก ค่าของเงิน ที่ใช่อื่น เอง, เมื่อก่อนดูถูกเงิน เวลานี้จึงทนรำคาญร้อย ปด จดหมายถึงลูกทั้ง ๒ เวลานี้กันกรอกใส่หูให้

มันรู้จักบูชาเงินอย่างคนอื่นที่เขาทันสมัย กันไม่ทันสมัย......"

นี่แล้วที่เราจะได้ทราบความจริงกันว่า ท่าน พ.อ. ได้สะสมเงินทองไว้ในระหว่างที่ทำราชการและมีอำนาจราชศักดิ์อย่างไรหรือไม่ และเป็นการชี้ขาดได้ทีเดียวว่าข่าวลือข่าวหนึ่งในเมืองไทยเวลานั้นเป็นความจริงหรือไม่ ข่าวลือมีว่า ท่าน พ.อ. ได้รับเงินก้อนหนึ่งซึ่งเป็นเงินของพวกก่อการ ๒๔ มิถุนา ๗๕ เงินอะไร ? เงินที่ไหนกัน ? แม้ชีวิตก็หวุดหวิดจะออกจากร่าง เช่นนี้ละหรือ จะหวังได้เงินทองให้กินให้ใช้ เป็นไปไม่ได้ แม้จะเป็นไปได้ ท่านผู้อ่านที่รู้จักวีระบุรุษ ๒๔ มิย- ๗๕ ผู้นี้จะตอบแทนได้ทันที ว่าท่านจะปฏิเสธไม่ยอมรับเงินใดๆ จากผู้ใดเลยเป็นอันขาด ในเรื่องเงินทองแล้วท่านไม่รู้จักหา ไม่รัก และไม่รู้จักค่าของเงิน ท่านเกลียดผู้ที่บูชาเงินอย่างจับหัวใจ แต่ก็ยังมีข่าวลือ

แปลก ๆ เช่นนั้นได้ โลกนี้ช่างเต็มไปด้วยความเหลวไหลสิ้นดี

๒๒. วิญญาณนักรบ

การสงครามได้เริ่มหนักขึ้นทุกที ท่าน พ.ข. เป็นทหารทั้งหัวคิดจิตใจ เป็นนักการทหารที่แม้จะจนแสนจนก็ยัง รักที่จะ รู้ท่า สงคราม ว่าได้ ดำเนินไปอย่างไร ฝ่ายใดได้เปรียบเสียเปรียบอย่างไร ท่านลงทุนซื้อแผนที่ ประเทศ ต่าง ๆ ใน ยุโรป และ ซื้อหนังสือพิมพ์อ่านทุกวัน แม้ว่าจะต้องลดการใช้จ่ายทางอื่นท่านก็ยินดี เนื่องจาก ถือ การรวบรวมข่าวสงครามเป็นงานอดิเรก เช่นนี้ ท่านจึงสามารถติดตามการสงครามไปอย่างใกล้ชิด และ ด้วยความเพลิดเพลิน ชีวิตหมดไปวันหนึ่ง ๆ ด้วยการเพ่งไปบนแผนที่ ขีดเส้นบาง ๆ ลงไป แล้วก็คิด......คิดอยู่นาน

ใครจะนึกบ้างว่านายทหารไทยพ้นราชการไม่
เบี้ยหวัด ถูกไล่ออกกระเด็นมา จะนั่งจ้องมองแผ
ที่เป็นเวลาคราวละ ๔–๕ ชั่วโมง ด้วยความเอาใ
ใส่จริงจัง อยู่ในห้องแถวเล็ก ๆ ห่างเมือง เพื่อที่จ
ค้นหาเหตุผลแห่งการรบในยุโรปเวลานั้น

ถ้ามันไม่ใช่เพราะวิญญาณนักรบเข้าสิง อยู่แล้
ก็จะเป็นเพราะเหตุไรอีก ถ้าไม่ใช่ความอยากรู้อัน
เกิดจากการศึกษาจนได้เป็น นัก การทหาร ขั้น ดารา
เอกแห่งสยามแล้วจะเป็นอย่างอื่นได้หรือ แม้ฝนจะ
ตกหนัก แม้ฟ้าจะร้องครืนเครง และแม้พายุจะแรง
จนทำให้บาน หน้าต่าง บิด ๆ เบิด ๆ ตาม กระแส ลม
และ บังเกิด เสียง ดัง หลาย ครั้ง หลาย คราว เพียงไร
ท่าน พ.อ. ก็หาได้เอาใจใส่ เพ่งความรู้สึกทั้งหมด
อยู่บนแผนที่ นาน ๆ จะละสายตาไปและจุดบุหรี่สูบ
และบางคราวจะยิ้มออกมาด้วย ความ รื่นเริง หรรษา
ประดุจ หนึ่งได้รับ ความ สำเร็จ อันใหญ่ หลวง อะไร

สักอย่างหนึ่ง พฤติการณ์นี้เหมือนหนึ่งวิญญาณแห่งความบ้าได้สิงอยู่ในกายท่าน

๓ เดือนได้ค่อย ๆ ผ่านไป อย่างแช่มช้าและอิดโรย ในสมองท่าน พ.ข. เต็มไปด้วยความคิดคำนึงหลายต่อหลายเรื่องได้ผ่านมา เป็นต้นว่า การสงครามในยุโรป การทำมาหากิน การรำพึงถึงชีวิตอดีตและในอนาคต ซึ่งปราศจากแสงแห่งความสดสวย ดูมันมืดมนต์เป็นสีช้ำเลือดช้ำหนองมากกว่า

๒๓. รับบาปอีก

เมื่อกำลังรบของสยามยันหยัดทะมึนทึน อยู่ตามชายแดนติดต่อกับอินโดจีน ฐานะของคนไทยในอินโดจีนจะแปรเปลี่ยนไปทันทีพร้อมกัน จากความไว้วางใจเป็นความไม่ไว้วางใจ เขาต้องถูกรัฐบาลอินโดจีนควบคุมโดยเคร่งครัด ผู้ที่อยู่ในประเทศ

เขมรถูกเรียกตัวเข้าไปกักไว้ในเขตต์แคบ ๆ ตา
ตำบลต่าง ๆ รอบไซ่ง่อน ผู้ที่เข้าลึกไปในป่าให
ดงสูงก็จะต้องย้ายมาอยู่รวมตามเขตต์ที่กำหนด ค
ไทยถูกกักกันอย่างกว้าง ๆ ไม่ถึงกับเป็นเชลย
สิทธิที่จะทำมาหากิน ไปมาภายในไซ่ง่อนได้ แ
ถ้าจะออกนอกเขตต์ต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจแผนก
ต่างด้าวทราบทุกเมื่อทั้งขาไปและกลับ ท่าน พ.อ
ก็อยู่ในฐานะนี้

พ.ท. หลวงรณสิทธิ ฯ และศิษย์ ซึ่งอยู่ที่พนม
เปญได้รับหนังสือราชการให้เตรียมตัวไปอยู่ไซ่ง่อน
โดยด่วน ให้เวลาเตรียมตัวเพียง ๓ ชั่วโมง ทาง
ราชการได้ส่งรถยนต์มารับตัวที่บ้านแล้วส่งไปไซ่ง่อน
เลือกที่อยู่เอาตามใจสมัคร และตามแต่เงินของตน
เอง ท่าน พ.อ. ทราบเรื่องจึงมารับตัวให้ไปอยู่ร่วม
กันในห้องแถวชั้นเดียวแคบ ๆ แม้จะเป็นการไม่
สะดวกและอึดอัดสำหรับท่านก็ตาม แต่ถึงคราวที่

อาจารย์จะต้องเสียสละความสุข จ่ายให้แก่ศิษย์แล้ว ท่านก็กระทำทันที ครอบครัวนี้จึงกลายเป็นครอบครัวใหญ่ มีจำนวนถึง ๑๐ คน แต่ต้องอยู่รวมกันในห้องแถวซึ่งความกว้างยาวเพียง ๓×๖ เมตร ไม่มีห้องนอน ห้องกินอาหาร ห้องรับแขก ต้องใช้ห้อง ๆ เดียวทำหน้าที่ทั้งสามอย่าง และรวมทั้งนั่งเล่นด้วย ตัวท่าน พ.อ. เองได้แสดงความเสียสละอย่างสูง ในยามยากให้แก่ พ.ท. หลวงรณสิทธิ ฯ ซึ่งเป็นศิษย์ชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งในฐานะที่เป็นเจ้าของบ้าน ท่านให้แขกนอนในห้อง ตัวท่านนอนที่ระเบียงข้างนอก แม้ว่า พ.ท. หลวงรณ ฯ จะได้วิงวอนอย่างเคารพเพียงไร อาจารย์ก็ไม่ยินยอม ท่านเป็นผู้ดีทุกกระเบียดนิ้ว เดี๋ยวนี้ท่านมีฐานะเป็นเจ้าบ้าน พ.ท. หลวงรณ ฯ เป็นแขกมาอาศัย ท่านจะต้องรับรองให้ความสุขดีที่สุดเท่าที่ท่านจะพึงให้ได้

๒๔. พ.อ. พ่อค้าขนมกล้วย

เมื่อรัฐบาลสมัย ๒๔๘๓ ปฏิบัติตัวไปในทางเป็นปรปักษ์แก่รัฐบาลอินโดจีนเห็นถนัดชัดแจ้งเช่นนั้นแล้ว รัฐบาลอินโดจีนก็ได้หันเข้ามาเอาใจใส่แก่ท่าน พ.อ. เป็นอย่างมาก เพื่อหวังจะได้ความคิดความเห็นไปพิจารณาเพื่อเป็นประโยชน์ ท่าน พ.อ. เป็นบุคคลที่รักชาติและเกียรติแห่งตัวเพียงไร ดังนั้น แม้จะมีนายทหารผู้ใหญ่และข้าราชการพลเรือนชั้นสูงเชื้อเชิญไปร่วมรับประทานอาหารนาน ๆ ครั้ง เพื่อถือโอกาศนั้นสนทนาให้ได้สิ่งที่เขาต้องการ ท่าน พ.อ. ก็มิได้แสดงสิ่งใด ๆ ออกไปให้เป็นประโยชน์แก่เขา แม้ว่าท่านจะไม่มีความเห็นตรงกับรัฐบาลไทยในข้อที่เรียกร้องดินแดนคืน ท่านก็มิได้ปรักปรำใส่ร้ายแต่อย่างหนึ่งอย่างใด หรือในส่วนที่จะบอกสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เป็นประโยชน์แก่รัฐบาลอินโดจีน ท่าน

รู้สึกว่า ถ้าสยามสามารถจะได้สิ่งที่เสียไปกลับคืนมาโดยสันติวิธี ก็จะเป็นการสมควรมากกว่า และเป็นสิทธิโดยชอบธรรมของทุก ๆ ประเทศ ที่จะทำได้ เราไม่ควร จะใช้ วิธีเดียว กับวิธีที่พระยาละแวกได้กระทำแก่สมเด็จพระนเรศวร ซึ่งเป็นวิธีที่ไร้เกียรติ และ ก่อให้เกิด ความ อาฆาต เคียด แค้น ในปีต่อ มา รัฐบาลไทยสมัยนั้นไม่พึงประสงค์ ท่านจน ต้อง ออกไปนอกประเทศได้รับความยากลำบาก และเสื่อมศักดิ์นั้นจริงอยู่ แต่เรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวแก่ส่วนตัวมากกว่า ความคิดความเห็นที่จะเอาดินแดนคืนมาเป็นสิ่งที่ควรรับฟังไว้ เพราะเป็นผลได้เสียของชาติ แต่วิธีการของรัฐบาลนั้น ท่าน พ.อ. มิได้เห็นด้วย นั้นจะเป็นผลร้ายแก่ชาติ เพราะวิธีนั้นเป็นเบี้ยล่างของประเทศที่ ๓ ซึ่งมุ่งหวังจะใช้สยามเป็นเครื่องมือ สิ่งใดที่เกี่ยวแก่ชาติ ท่าน พ.อ. ได้เทิดทูนไว้ส่วนหนึ่ง และไม่มีอคติต่อความคิดเห็นของผู้ใด

เนื่องจากได้อยู่ในไซ่ง่อนเป็นเวลาปีเศษ และโดยไม่มีรายได้อย่างใด ๆ จุนเจือเลย ฐานะของท่าน พ.อ. ตกต่ำอย่างที่สุด เวลานี้มาอยู่รวมกันมาก การใช้จ่ายย่อมหมดเปลืองเพิ่มขึ้น ถ้าไม่หาอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งโดยรวดเร็วแล้ว ก็จะต้องอดตายอย่างไม่มีปัญหา

เมื่อตกลงใจแน่นอนที่จะทำขนมถูก ๆ ขายแก่ญวนแล้ว ท่าน พ.อ. ก็ออกตลาดซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำขนมกล้วย เป็นต้นว่า กะทะ เตา ถังสังกะสี โม่สำหรับโม่ข้าว และตาชั่ง แล้วลงมือทำและขายส่งตามร้านญวนในเขตใกล้เคียง ในการติดต่อกับแม่ค้าญวนเพื่อจำหน่ายนั้น ให้เป็นหน้าที่ของ ร.ท. ผล นายทหารม้า ผู้ซึ่งพระเจ้ากำหนดเส้นชีวิตให้เดินทางมาในรุ่นท่านบวรเดช ร.ท. ผล อยู่ในเมืองญวนนานกว่า พูดญวนและรู้จักคนมาก ในชั้นต้นทำส่งวันละ ๓–๔ ร้อย แต่แล้วก็เขยิบขึ้นสูง

ทีละน้อย ๆ จนถึง ๗๐๐ ห่อ ขายราคาห่อละ ๑ เซ็นต์ ถ้าส่งแม่ค้าก็คิดเปอร์เซ็นต์ให้พิเศษ คงมีรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ เกือบจะไม่คุ้มค่าอาหาร แต่ก็ยังเป็นการดี และได้ผลในการทราบความต้องการของประชาชนชาวญวน นอกจากนั้นยังทำให้ท่าน พ.อ. มีงาน เป็นการเพลิดเพลิน และได้รับความเบิกบานจากการงานชิ้นน้อย ๆ นี้ด้วย

ท่าน พ.อ. จะเป็นผู้กะการทำนับแต่แช่ข้าวสาร ใช้กล้วย น้ำตาลเท่าไรตามส่วนสัมพันธ์ และตัวท่านเองจะลงมือโม่แป้งซึ่งนับว่าเป็นงานหนัก โม่คราวหนึ่ง ๆ เป็นเวลานานตั้งชั่วโมงเศษ และโม่อย่างนั้นเกือบทุกวัน เพื่อที่จะให้กล้วยละเอียดปนไปกับแป้ง ก็จำเป็นต้องโม่ด้วย แต่เรื่องนี้ศิษย์รับไปรวมทั้งการนึ่งจนเสร็จ การห่อเป็นหน้าที่ของพวกผู้หญิง ซึ่งท่าน พ.อ ควบคุมโดยการชั่งน้ำหนักให้ทุก ๆ ห่อมีปริมาณเท่ากันทั้งหมด ระหว่างที่ทำ

งานเหล่านี้ ท่าน พ.อ. คุยอย่างสนุก งัดเอาเรื่องตลกโปกฮาเท่านั้นออกมา มันเป็นวิธีของท่านที่ทำให้ทุก ๆ คน เพลิดเพลินไปในงานโดยไม่เกิดความเบื่อหน่าย ลงมือทำงานกันแต่เช้า พักกลางวันเล็กน้อย และนึ่งเสร็จในเวลาประมาณทุ่มเศษ

เดี๋ยวนี้เราก็จะทราบละซีว่า เพื่อต้องการรายได้ในเมืองญวนวันหนึ่งเพียงไม่เกิน ๒ บาท นั้นต้องใช้แรงงานทั้งชายหญิงไม่น้อยกว่า ๕ คน และกินเวลาถึง ๖ ชั่วโมง ๒ บาท เวลานั้น มัน เท่ากับ ๑๐ บาท ขณะนี้ และ ๒ บาทเวลานั้นเป็นเงินจำนวนมากที่สุดที่ท่าน พ.อ. และครอบครัวจะหาได้ในวันหนึ่งโดยเอาเหงื่อออกแลกมา ชีวิตในระยะนี้จึงเป็นชีวิตที่แร้นแค้นที่สุดตอนหนึ่ง

แม้จะคิดเอากำไรแต่เพียงน้อย ขายอย่างถูก ๆ ท่าน พ.อ. ก็ยังเขยิบจำนวนทำไปถึงวันละพันห่อมิได้ เพราะเป็นขนมแบบไทย ญวนไม่ค่อยนิยม ที่เขา

อกินก็เพราะมันถูก ห่อละ ๑ เซ็นต์ ถ้าหิวจัด ๆ ก็
พียง ๕ ห่อ กับ น้ำ ตาม เข้าไป ก็ จะ อิ่ม แปล้ แม้จะ
หน็ดเหนื่อยและมีกำไรน้อย ก็ทำต่อไปโดยไม่หยุด
ง เพราะถือเสียว่า ทำไปนาน ๆ คนก็จะนิยมไป
อง เมื่อขายขนมกล้วยได้พอควร ก็ได้คิดเพิ่มขนม
นไปอีกเช่น ถั่วกวน ข้าวเหนียวตัด อีกเล็ก ๆ
อย ๆ เท่าที่จะมีแรงทำกันไปได้ แต่ว่าไม่มีผลดี
ง ๆ ที่ ร.ท. ผลได้ เอาไป ฝากตามร้านกาแฟที่รู้จัก
ลายร้าน จึงขยายการงานให้เจริญออกไปมิได้
ละทำกันไปวันหนึ่ง ๆ ด้วยความหวังเพียงให้มีกำไร
ดเชยค่า อาหาร อย่าง มาก วันละไม่ เกิน ๒ บาท
บาท ซึ่งแลก กับแรงงาน ๕ แรง เพราะ ฉะนั้น
งหนึ่ง ๆ จะหาได้เพียงวันละ ๔๐ สตางค์ ๔๐ สตางค์
องแลกกับความเหน็ดเหนื่อย และความร้อนอ้น
ดจากการสุมใส่ไฟนึ่งให้สุก บางคราวยกถังนึ่ง
าดเบิดไอร้อนออกมารมมือจนพอง แสนจะปวด

แสบปวดร้อน ไม่มีหนทางอะไรจะดีไปกว่าร้ เพลงในเวลาที่ได้ทุกข์

ความยากจนเป็นเหตุให้มนุษย์เรามีจิตใจไ ปกติหรือสมบูรณ์ เพราะจะต้องคิด และคิดเท่าน ที่จะเป็นหนทางเดียวให้เห็นช่องทางในการทำก เมื่อคิดได้แล้วก็ปฏิบัติตามโครงการณ์ที่คิด แล้วต จากนั้นจึงจะกลายเป็นเงินและข้าวสารมาหุงเลี้ยงดู เมียและครอบครัว จากการเหน็ดเหนื่อยในการงา เป็นเวลาติดๆ กันหลายวัน ได้ทำให้ท่าน พ.ธ. ป่ว ไข้เล็กน้อยเสมอแม้จะไม่มากแต่มันก็ทำให้อ่อนเพล และหมดเรี่ยวแรง ความจริงท่าน พ.ธ. เป็นผู้ สามารถหักห้ามใจได้ดีที่สุดเสมอ ไม่มีผู้ใดใ ครอบครัวจะแสดงความทนทานได้อย่างหน้าตาเบ บานเท่าท่าน แต่ว่าการหมุนไม่หนักๆ เป็นเวลาช โมงเศษโดยมิหยุดพักนั้น สำหรับคนแก่ย่างเข้าปี ๕๐ อย่างท่าน พ.ธ. ย่อมเป็นงานที่หนักใจที่เดีย

ลังใจเท่านั้นที่ทำให้ท่านสามารถไม่แบ้งได้ แม้ว่า
นอนตอนเช้าจะปวดเมื่อยไปทั่วสรรพางค์กาย
ยวหลังเอี้ยวไหล่ก็ไม่สดวก มันขัดยอกไปหมด
นก็ยังทำงานนั้น ๆ ไปได้ด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่ม
และคำพูดที่ใครได้ยินแล้วจะต้องหัวเราะเข้าใส่
ะปล่อยหัวใจให้ขบขันตามไปด้วย

แทนที่จะเบ็นแม่ทัพนำกองทัพต้องมาเบ็นคนงาน
ไม่แบ้ง

นี่, ถ้ามันไม่ใช่โชคชะตาแล้วจะเบ็นอะไรอีก!

๓๔. ผู้หวังดี

บางเวลาจะมีแขกมาที่ห้องเยี่ยมเยียนท่าน พ.อ.
อาได้เห็นสภาพภายในครอบครัวเบ็นอย่างดี เพราะ
ไม่มีทางที่จะปกปิดได้ ความเบ็นอยู่ภายในห้อง
คบ ๆ ย่อมแสดงทุกอย่างให้แขกเห็น ตลอดจน

การกินอยู่หลับนอน อันแสดงถึงฐานะเจ้าของบ้า
ว่าอยู่ในระหว่างยากจนเพียงไร แขกแสดง ควา
เศร้าสลดใจ แต่ตรงกันข้ามเจ้าของบ้านจะหัวเร
หัวเราะ จน ทำให้แขก พิศวงใน ความ บึก บึน อด ท
ความข่มใจของท่าน พ.อ. เป็นอย่างยิ่ง

เครื่องนอนของท่าน พ.อ. จะมีเพียง เก้าอี้
ใบราคาสิบสลึง มุ้งเล็ก ๆ และผ้าห่มผืนเดียว หมอ
ก็เป็นไม้แข็ง ๆ จะนอนเมื่อไรก็ต้องยกออกมาก
เองทำเอง ทุก ประการ ตื่น นอน แล้ว ก็ เก็บ เข้า ท
เพราะขึ้นกางไว้อย่างนั้นก็ จะ บีด ทาง เดินไปมาหม
และไม่มีที่ ๆ จะนั่งห่อขนม การ ที่ ท่าน พ.อ. กาง
เตียงและมุ้งเองไม่ใช่เป็นความผิดของคุณ หญิง หรือ
บุตร มันเป็นความสงค์ ของท่านเองที่ขอร้องมิให้
ใครแตะต้องเครื่องนอนของท่าน โดยอ้างว่าจะทำ
ให้เครื่องนอนสกปรก เป็น ด้วย ความจริงใจหรือ
เป็นเพราะไม่อยากให้บุตรภรรยา เหน็ดเหนื่อยในงาน

ท่านเองทำได้ ก็ไม่มีผู้ใดสามารถทายได้ถูกต้อง
นเป็นคนที่สะอาดมาก วันหนึ่งจะต้องล้างหน้า
งมือไม่น้อยกว่า ๗ – ๘ ครั้ง ใช้สบู่เปลืองที่สุด
ะแทบจะไม่คุ้มกับแรงงานที่ได้วันละ ๔๐ สตางค์

เนื่องจากมีฐานะอย่างยากจนจริงๆ และมี
วามเป็นอยู่ชั้นต่ำจึงมีผู้สงสารและเวทนา ในการที่
นอย่าง พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ต้องอยู่และกิน
เช่นนั้น ท่านผู้เห็นก็ได้นำไปพูดและคุยกันต่อๆ ไป
นในที่สุด ทราบไปถึงฝรั่งคนหนึ่ง เขาเป็นคนมีใจ
ตตากรุณา ปรากฏตามประวัติของเขาว่า เคย
เป็นเจ้าเมืองพระตะบองเมื่อ ๓–๔ ปีก่อน รู้จักความ
เป็นไปของการเมืองๆ ไทยดีผู้หนึ่ง เขาสงสารท่าน
.อ. และได้มาเยี่ยมที่ห้องแถว ในชั้นแรกตั้งใจจะ
ห้เงิน ๘๐๐ เหรียญ แต่เมื่อได้เห็นความสง่าผ่าเผย
นใบหน้าของท่าน พ.อ. แล้ว เขาก็ต้องกลับไปโดย
ได้ทำในสิ่งที่ตนตั้งใจไว้ วันรุ่งขึ้นเขาจึงจดหมาย

มาและสอดธนบัตร ๘๐๐ เหรียญมาด้วย มีข้อความสั้นๆ ว่าเขามุ่งหมายอย่างไรที่มาเมื่อวานนี้ และขออภัย อย่าได้คิดว่าเป็นการดูหมิ่นเกียรติของท่าน พ.อ. เลย เขาสงสารและจะผ่านไปโดยไม่ช่วยเหลืออย่างใดนั้น ทำไม่ได้ ท่าน พ.อ. ผู้มีความเป็นผู้ดีร้อยเปอร์เซ็นต์จำใจรับเงิน ๘๐๐ เหรียญไว้ เพื่อมิให้เสียมารยาทผู้ดี และตอบขอบใจไปมากมาย เงิน ๘๐๐ เหรียญเวลานั้นเป็นจำนวนมากพอที่จะทำให้ท่านและครอบครัวอยู่ได้อย่างสบายๆ ถึง ๕ เดือน หรือสามารถจะช่วยให้ท่านได้สิ่งซึ่งต้องการจะซื้อเพราะใจอยากได้อีกหลายสิ่ง หรืออาจจะทำให้ท่านนั่งกินอาหารในโฮเต็ลได้หลายสิบครั้ง แต่ว่าเงิน ๘๐๐ นั้นไม่อาจทำให้ท่าน พ.อ. มีจิตต์ใจแปรเปลี่ยนไปอย่างใดเลย เขาให้ด้วยความเมตตานั้นจริงแล้ว แต่ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ก็มีเกียรติสูงพอที่จะยอมตายเพราะความยากจนมากกว่า ดังนั้น

ในไม่ช้านักเงิน ๘๐๐ ก็ได้ถูกส่งไป บำรุงการ สภากา-
ชาดโดยความช่วยเหลือ ของ เพื่อน ฝรั่ง คนหนึ่ง ชื่อ
ม.วิคตอร์บูเกย ม.วิคตอร์บูเกย เป็นบุรุษที่มีใจ
กว้างขวางผู้หนึ่ง และได้คบเป็นเพื่อนผู้น้อยของท่าน
พ.อ. เขาเคยศึกษาอยู่ที่ ร.ร. อัสสัมชัน พูดไทยได้
เหมือนคนไทย เนื่องจากมีใจสปอร์ต ท่าน พ.อ.
จึงเรียกเขาว่า "อาบู"

ต่อมาเรื่องส่งเงินไปบำรุงกาชาดได้เข้าหูม.เซม
เปร เพื่อนผู้มีอุปการะคุณของท่าน พ.อ. ม.เซมเปร
ได้แสดงความฉงนสนเท่ห์ใจ ในที่สุดสืบได้ความว่า
เป็นที่มีคนให้แก่ท่าน พ.อ. ม.เซมเปรผู้รู้จักจิตใจ
ท่านเป็นอย่างดี ได้เขียนจดหมายถึงฝรั่งผู้มีใจเมตตา
ติเตียนการช่วยเหลือครั้งนั้นมาก เขากล่าวว่า คน
อย่างท่าน พ.อ. ไม่มีวันเสียละว่า จะ รับ เงิน ของ ผู้ใด
แม้ว่าเงินนั้นสามารถจะต่ออายุของท่านไปได้ อีก จน

แก่เฒ่า คนที่รู้จักน้ำใจอันแท้จริงของท่าน พ.อ. ในอินโดจีน จึงมีแต่ ม.เซมเปร เพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ดี ท่าน พ.อ. รู้สึกขอบใจผู้ให้อย่างยิ่ง และไม่คิดติเตียนการแสดงความเมตตานั้นเลยแม้แต่น้อย ในหัวอกเต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจที่ชายผิวขาวผู้นั้นได้แสดงแก่ท่าน แต่จะให้ท่านรับเงินนั้นไว้ใช้จ่ายย่อมเป็นไปไม่ได้ ท่านภาคภูมิและหยิ่งในเกียรติยศยิ่งนัก หากว่าจะเป็นผู้เห็นแก่เงินทองและความสุขส่วนตัวบ้างแล้ว ชีวิตของท่านจะราบรื่นกว่านี้มากทีเดียว และจะมิต้องตุหรัดตุเหร่ยากแค้นเข็ญใจอยู่ในเมืองนี้ดอก

เนื่องจากได้มีงานทำขนมและได้เพื่อนคุยเพิ่มขึ้น ทำให้ท่าน พ.อ. มีความรื่นเริงขึ้นกว่าปกติที่อยู่กันแต่ตามลำพังในครอบครัว ทุก ๆ คืนหลังจากทำขนมกล้วยและอาหารเย็นแล้ว ท่าน พ.อ. หลวงรณ ฯ และศิษย์พร้อมด้วย พ.ท. หลวงจรูญฤทธิไกร จะ

นั่งจับกลุ่มสนทนา ถึงเหตุการณ์ของโลก และของ
องไทยอย่างสนุกสนาน คุยกันอย่างเปิดหัวใจและ
ังพอที่ถ้าอยู่ในเมืองไทยแล้ว เห็นจะไม่พ้นถูกมอง
อน

๒๔. ญังเดอกูซ์ขอพบ

เมื่อปืนใหญ่ของกองทัพไทยได้ยืนจังก้าอยู่ตาม
ายแดน และเครื่องบิน ๆ ว่อนฉวัดเฉวียนอยู่เหนือ
นแดนเขมร พร้อมกับโปรยใบปลิวไปประกันดา
น ทำให้บังเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ วุ่นวายขึ้นใน
ขตอินโดจีน พนักงานโทรเลข โทรศัพท์ จะทำ
หน้าที่ของเขาอย่างไม่มีเวลาหยุดพัก นายทหารผู้
ใหญ่จะถูกเรียกประชุมด่วน แล้วในที่สุดความเอา
ใจใส่ของวงการทหารและการเมือง ก็หวนมาเพ่งเล็ง
อยู่ที่บุรุษผู้หนึ่ง ซึ่งดำรงชีวิตอยู่อย่างยากแค้น

บุรุษผู้นั้น มีรายได้จากการโม่แป้งวันละ ๕๐ สตางค์

คงไม่ใช่เพราะความยากจนค่นแค้นดอกที่เขาจะเอาใจใส่ มันเป็นเพราะเขาหวังว่าในกายชายผู้นั้นมีอะไรที่ประเสริฐซึ่งอาจสามารถจะช่วยให้เขา ซึ่งมีฐานะอย่างคนใช้หนัก มีหวังที่จะเยียวยารอดพ้นความทรมานไปได้

เมื่อ ๒ ปีก่อนชายผู้นี้ได้ถูกเคราะห์กรรม จำกัดที่อาสัยและคนซึ่โชคชะตาให้เดินก็คือคน ๆ เดียวกับที่หวนไปเอาใจใส่แก่เขา

ผู้สำเร็จราชการอินโดจีน ญังเดอกซ์ ได้ให้นายทหารเชิญท่าน พ.อ. ไป พบ ที่ จวนเพื่อขอความเห็นในกิจการบางอย่าง

รถเก๋งคันงาม พร้อมด้วยนายทหารผู้มารับได้มาตรงตามเวลาที่บ้านท่าน พ.อ. เขาคงจะรู้สึกสงสัยอยู่ในใจเมื่อได้เห็นบ้าน ที่ พัก และ เครื่องใช้ใน บ้าน

ท่าน พ.อ. ทหารไทย แหซึ่งตากอยู่ที่สนามหน้าบ้าน คงจะทำให้เข้าใจว่าเป็นเครื่องมืออาชีพ ท่าน พ.อ. ในเครื่องแต่งกายแบบสากลชุดใหม่ที่สุด และ ผ้าผูกหูกระต่าย เดินนำหน้านายทหารไปขึ้นรถ ขณะนี้ท่านเป็นสุภาพบุรุษที่มีความสำคัญไปแล้วไม่ใช่คนโม่แป้งหรือทอดแห

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ได้พบกับ นายพลเรือ ญังเดอกูซ์

หลังจากสัมผัสมือกันอย่างให้เกียรติเต็มที่แล้ว นายพลเรือเชื้อเชิญให้ท่าน พ.อ. นั่ง และส่งเครื่องดื่มเวลาเย็น

ในชั้นต้นแห่งการสนทนา ล่ามได้แปลให้ท่าน พ-อ- ฟังว่า ผู้สำเร็จราชการฯ มีความเสียใจเป็นอันมากที่ท่าน พ-อ- จำเป็นต้องตกอยู่ในฐานะจำกัดเขตนับแต่เริ่มต้นเข้ามาอาศัยอยู่ใน ดินแดน อินโดจีน

แม้ว่าผู้สำเร็จ ฯ จะได้ชี้แจงเหตุผลและขอไปยังปารีส ให้ท่าน พ.อ. กลับไปอยู่พนมเปญ ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ข้อนี้ขอให้ท่าน พ.อ. อภัยให้ด้วย ท่าน พ.อ. ได้ตอบขอบคุณที่ได้แสดงความช่วยเหลือ แม้จะอยู่ในไซ่ง่อนก็ยังนับว่าเป็นบุญคุณที่ได้ให้อาศัย เริ่มบทนำพร้อมด้วยการดื่มเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้ว นายพลเรือผู้สำเร็จราชการ ฯ ก็หันไปจับปัญหาสำคัญ ซึ่งเกี่ยวแก่การเรียกร้องดินแดนคืน ในข้อนี้ผู้เขียนต้องขอสงวนเป็นความลับ

ท่าน พ.อ. มีอะไรอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งผิดแปลกกว่าธรรมดา คือเป็นผู้ที่เก็บความคิดไว้เป็นความลับเสมอ ไม่ว่าในการตกใจอย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ท่านจะเปิดเผยว่าทำหรือไม่ ด้วยวิธีใดก็ต่อเมื่อถึงเวลาลงมือเท่านั้น ฉะนั้นในเรื่องนี้ เราจึงทราบแต่ผิวเผิน

๒๖. "ย่ำโบ้"

ในด้าน ทำ กิน นั้น จน บัดนี้ ท่าน พ-อ- ก็ไม่สามารถจะหารายได้เพิ่มขึ้นเลี้ยงครอบครัวได้ ต้องขายเครื่องแต่งตัวของบุตร และของคุณหญิง เลี้ยงกันไป เครื่องเพ็ชร์พลอยหรือก็จวนจะหมดแล้ว ยังอยู่อีก ๒—๓ สิ่ง ฉะนั้นเพื่อที่จะยืดเวลาตายให้ห่างออกไปอีก ท่าน พ-อ- จึงกำหนดโครงการณ์กินอาหารแต่เพียงวันละ ๒ มื้อ คือเช้ากับเย็น ตอนกลางวันถ้าหิวก็ต้องเอาน้ำลูบท้องไปก่อน ท่านได้เสนอโครงการณ์นี้ให้ครอบครัวและศิษย์ทราบ ทุก ๆ คนต่างก็ตกลงทำตาม เพราะมันไม่มีหนทางอะไรอีกแล้วที่จะหาเงินมาซื้ออาหารสู่กันกิน ทุกคนพยายามคิดค้นและทำการค้าขายตามแต่จะทำได้ ก็ไม่ได้ผลบางคราวขาดทุนซ้ำลงไป จนหมดความมานะที่จะทำมาหากินอะไรอีก

ครั้นถึงวันอดอาหารมื้อกลางวัน ท่าน พ-อ-ก็ไม่ยอมรับประทานจริง ๆ แม้คุณหญิงจะได้ผัดข้าวให้ ๑ จาน ท่านเป็นผู้นำของครอบครัวท่านต้องอดและท่านได้เอาข้าวผัดจานนั้นแจกบุตร ทั้งสองของศิษย์ ซึ่งมีอายุเพียง ๗ ขวบและ ๕ ขวบ การแสดงเช่นนี้ในยามทุกข์ยาก ย่อมส่อให้เห็นน้ำใจอันประเสริฐของท่าน ท่าน พ-อ- ได้อดอาหารกลางวันจริง ๆ เป็นเวลาอาทิตย์เต็ม ครั้นเห็นว่าท้องเคยแล้วจึงคิดตัดทอนรายจ่ายลงไปอีก คราวนี้กำหนดอาหารให้จ่ายค่าอาหารแต่เพียงวันละ ๘๐ สตางค์ ดังนั้นอาหาร ๘๐ สตางค์ จึงมีเพียงกุ้งแห้งตำ ใส่พริกมะนาวและน้ำปลามาก ๆ เพียงเท่านี้อย่างเดียวและทุกมื้อ เลยตั้งชื่ออาหารชนิดนี้ว่า "ยำโบ้"

ท่าน พ-อ- และครอบครัวรับประทาน "ยำโบ้" กับแตงกวาอยู่อีกเกือบ ๑๐ วัน ก็บังเกิดอาการอ่อนเพลีย ไม่มีแรงเพราะขาดอาหารสด ดองไม่ชั่งน้ำ

หนักดู ตอนนี้น้ำหนักตัวลดไป ๕ กิโลกรัม ทุกคนในบ้านผ่ายผอมไปตาม ๆ กัน แต่ก็ต้องทนไม่มีอะไรนอกจากอดทน

ในระหว่างที่จำกัดอาหารกันนี้ ศิษย์ได้พยายามถีบจักรยานไปเที่ยวหางานทำในที่ต่าง ๆ เพื่อหวังจะได้เงินมาเลี้ยงครอบครัวและอาจารย์ มนุษย์เราย่อมมีพรหมลิขิตขีดกำหนดเส้นชีวิตมาอย่างแน่นอน เพราะว่าความจริงศิษย์จะได้พยายามทุกทางแม้ทางที่ต้องบากหน้าเข้าไปกราบขอความช่วยเหลือหางานก็ได้กระทำแล้ว แต่ก็หางานไม่ได้ มีแต่งานที่ทำไม่ได้เกี่ยวแก่ภาษา

เมื่อถึงคราวที่จะอดตายเช่นนี้มนุษย์เรา แม้จะนับถือพระพุทธศาสนาไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตให้เป็นเวรกรรมต่อไป ก็จำเป็นต้องหันเข้าหาทางทำบาป เพราะว่าทางทำบาปนั้นเป็นทางเดียวที่จะหาอาหารสดมาเลี้ยงดูกันให้มีกำลังและชีวิตยืดต่อไปอีกได้

ศิษย์ได้ตัดใจเด็ดขาดที่จะทำบาป เขาตรงไปในเมือง ซื้อแหมา ๑ หลัง กลับมาบ้าน แจ้งความคิดให้ท่าน พ-อ- ทราบว่าเขาจะทอดแห เอาปลากุ้งมาเลี้ยงครอบครัว และจะได้เอาค่าอาหารเป็นค่าข้าวสำหรับมื้อกลางวัน วิธีอดเป็นวิธีที่ฆ่าตัวเอง เพราะฉะนั้นก่อนที่จะฆ่าตัวเอง ขอฆ่าสัตว์ตัวเล็ก ๆ เพื่อเอามายืดชีวิตลูกเมีย ต่อไปตามกฎธรรมดาโลก ท่าน พ-อ- เห็นความตั้งใจแน่นอน ก็ไม่อาจขัด

รุ่งขึ้นศิษย์และนายประเสริฐได้ไปทอดแหหาปลาตามคลองต่าง ๆ ได้ปลามามากพอที่จะเลี้ยงกันในวันหนึ่ง ๆ โดยมิต้องซื้ออาหารอื่นเพิ่มเติม และในวันนั้น อาจารย์ก็ได้อาหารสด ๆ อิ่มโดยมิต้องลิ้มรส "ยำโบ้" ซึ่งเบื่อแสนเบื่อ

ท่าน พ-อ- เริ่มเห็นผลดีในการเป็นชาวประ-มงค์ มันทำให้อิ่มและมีกำลัง สามารถที่จะเซฟค่าอาหารไว้เป็นค่าข้าวและฟืนมื้อกลางวัน ฉะนั้น

ชีวิตต่อไปก็คงมีหวังจะยืดยาว ไม่ตายเสียในเดือนสองเดือน ท่าน พ-อ- ลงมือไปทอดแหด้วยกับศิษย์และนายประเสริฐ เพื่อเป็นการออกกำลังและให้เพลิดเพลินไปวันหนึ่ง ๆ คราวใดที่รวบแหขึ้นมาได้กุ้งหรือปลาตัวโต ๆ ท่าน พ-อ- จะร้องอุทานออกมาด้วยความดีอกดีใจ

ชีวิตภายในครอบครัว ได้กลายเป็นชีวิตที่สดชื่นอีกพักหนึ่ง หลังจากที่ได้นั่งมองดูตากันในเวลากินอาหาร เพราะต่างคนก็ต่างกลืนข้าวคลุกน้ำปลากับกุ้งแห้งป่นทุกมื้ออย่างฝืดคอ คราวนี้ได้ปลาและกุ้งมาต้มมาแกง ทำให้กินอาหารได้ และถ้าหาสัตว์น้ำได้ทุกวันก็พอที่จะพะยุงกันไป จนกว่าพระเจ้าจะกวาดแสงสว่างมาต้องคนมีกรรม

ในขณะที่ท่าน พ-อ- ต้องกิน "ยำโบ้" ทุกวัน และน้ำหนักตัวลดลง ถึง ๕ กิโลกรัม ภายในระยะครึ่งเดือนนี้ ท่านผู้เสวยอำนาจในเมืองไทยกำลังดื่มด่ำ

ความสุขเหมือนอยู่บนสวรรค์ชั้นวิมาน เมื่อวันที่ ๒๔ มิย- ก็จะได้ยินเสียงวิทยุจากพระนคร กล่าวถึงการเลี้ยงฉลองวันยึดอำนาจ และเมื่อถึงวันฉลองรัฐธรรมนูญ ท่าน พ.อ. ก็จะได้ยินเสียงผู้กล่าวถึงความเจริญของบ้านเมืองภายในระบอบการซึ่งอ้างว่าเป็นแบบประชาธิปตัย เขาจะกล่าวอย่างสนิทสนมปราศจากความกระดากใจ กล่าวแล้วก็จะกลับมาเลี้ยงฉลองกันในงานนั้น ส่วนมากจะสนุกสนานบานใจโดยไม่ยอมนึกถึงบุคคลผู้หนึ่งซึ่งเป็นหัวแรงสำคัญที่สุดในการยึดอำนาจการปกครอง ซึ่งเป็นกุญแจไขไปสู่ระบอบการปกครองที่ดีที่สุด "อำนาจสูงสุดเป็นของปวงชนชาวสยาม" บุคคลผู้นั้น ขณะที่เขาอื่นเริงรื่นอยู่ในสมาคมสูงแห่งเมืองไทย ได้กินข้าวกับ "ย่ำโป้" บุคคลผู้ทำความดีพาราษฎรไทยไปสู่ความเสมอภาค ต้องเอามือกุมท้องเพราะความหิวในขณะเดียวกันนี้ เขาอีกพวกหนึ่งซึ่งอาศัยความ

สำเร็จของผู้เอามือกุมท้อง กำลังสร้างอำนาจ นั่งไปบนรถยนต์คันใหม่ที่สุด เรื่องอาหารนั้น ไม่ต้องพูดถึง จะต้องมีอาหารดีที่สุดที่จะจัดหาได้ในเมืองไทย

ในสายตาของบุคคลทั่วไป ย่อมเข้าใจว่า การดำเนินการปกครอง เวลานั้นเป็น ความรับผิดชอบของพวกก่อการ ๒๔ มิย ๗๕ แต่ที่จริงมันเป็นเพียงความรับผิดชอบของรัฐบาลหนึ่งเท่านั้น ซึ่งกำลังควบสยามไปด้วยฤทธิ์คะนองโดย ไม่คำนึงถึงอนาคตของ "ลูกไทย"

๒๗, ความคิดเรื่อง "ไทยอิสสระ"

ระหว่างการรบของไทยและอินโดจีนฝรั่งเศสนี้ ญี่ปุ่นได้ถือโอกาสนำพลเข้ามาในอินโดจีนเป็นจำนวนมาก ที่ไซ่ง่อนนครหลวงญวนใต้ เต็มไปด้วยทหารญี่ปุ่น ความคิดของท่าน พ.อ. ในอันที่หวาด

ระแวงภัยจากประเทศที่ ๓ เริ่มแสดงให้เห็นแนวทางขึ้นมาแล้ว ไม่ช้านัก จะมองเห็นอย่างถนัดว่าวันหนึ่งเร็ว ๆ นี้ สยามก็จะเต็มไปด้วยทหารญี่ปุ่นเช่นเดียวกับอินโดจีน ท่านวิตกถึงเอกราช และความเดือดร้อนของประชาชนเป็นอันมาก เมื่อทหารของชนชาติหนึ่งเหยียบขึ้นบนดินแดนอีกชาติหนึ่งแล้ว จงเข้าใจเสียเถิดว่า ไม่เงินก็สิทธิในการปกครองจะต้องหลุดไปจากชาติที่ถูกเหยียบอย่างไม่มีปัญหา หรือไม่ก็ทั้งสองอย่าง คือทั้งเงินและสิทธิ ตามรูปการณ์เวลานั้น จอมพลของสยาม กำลังพาชาติเข้าไปสู่อ้อมอกของผู้ที่อ้างตนว่าเป็นมิตร ในไม่ช้าไม่ตกก็จะต้องจนมุม ชาติจะมีเอกราชตามตัวอักษรหรือตามประกาศโก้ ๆ แต่ภายในอกจะกลัดหนอง

เมื่อความคิดเห็นของท่าน พ.อ. เป็นเช่นที่กล่าวนี้ ก็บังเกิดความวิตกอย่างใหญ่หลวง ท่านไม่สามารถจะทนนิ่งและดูไปเฉย ๆ เช่นนั้น จะต้อง

หาทางต่อต้านภัยซึ่งมองเห็นอยู่รำไรนั้น ให้หมดไปหรือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่จะมีวิธีใด

ในฐานะที่ตนเอง หัวเดียวกระเทียมลีบ อยู่ในต่างประเทศ ปราศจากพรรคพวกและผู้อุดหนุน จะทำงานใหญ่เช่นนั้นได้อย่างไร ข้อสำคัญในเรื่องทุนทรัพย์-เงิน ซึ่งแม้แต่เพียงจะจับจ่ายใช้สอยในการครองชีพก็สุดแสนจะแร้นแค้นอยู่แล้ว เงินเป็นปัญหายิ่งใหญ่ในการสร้างวิถีทางไปสู่จุดหมาย มีเงินแล้วจึงจะได้คนทำงาน คนที่ไม่มีเงินซื้อข้าวกินจะทำงานได้อย่างไร ท่าน พ.อ. ต้องการเงินที่จะให้แก่ผู้ติดต่อเป็นค่าใช้จ่ายเดินทางและกินอยู่ ไปเมืองไทยหรือประเทศใดประเทศหนึ่ง ซึ่งไม่มีอิทธิพลญี่ปุ่นครอบครองอยู่ เช่นเป็นต้นว่าฟิลิปปินส์ ประเทศจีนหรือสิงคโปร์

การส่งคนเข้าไปฟังเสียงและติดต่อในเมืองไทยนั้นเป็นการยาก ผู้ที่ไว้วางใจแม้จะมีตัวอยู่บ้าง

แต่เข้าเขตต์แดนไทยไม่ได้ คงจะต้องถูกจับและหาว่าเป็นกบฏเสียก่อน หรือไม่ก็อาจถูกเป็นแนวที่ ๕ ฉะนั้นเหลืออยู่อีกทางเดียวที่จะส่งไปต่างประเทศและใช้คนไทยที่นั้นติดต่อไปยังสยามหาพรรคพวกที่มีแนวความคิดร่วมกันดำเนินการต่อไปอีกชั้นหนึ่ง

ท่าน พ.ธ. นึกถึงคำพูดของ นายพลเรือ ญังเดอกูต์ขึ้นมาได้ว่าจะช่วยเหลือ หากคิดตั้งรัฐบาลอิสสระ แต่ยังไม่แน่ใจว่าท่านผู้นี้จะช่วยเพราะเหตุว่าจุดมุ่งหมายเป็นคนละแนว ท่าน พ.ธ. ต้องการจะช่วยสยาม บ้านเมือง ของท่าน ให้พ้นจาก แอกอิทธิพลของมหาอำนาจในเอเซีย แต่นายพลเรือมีแนวจะช่วยอินโดจีนฝรั่งเศสมิให้เสียดินแดน มันเป็นคนละเรื่อง ฉะนั้นนายพลเรือจะเกื้อกูลอุดหนุนให้ทุนทรัพย์นั้นยังเป็นปัญหาที่หวังได้ยาก อย่างไรก็ดี ควรจะร้องขอไปยังเขา ขอยืมเงินส่วนหนึ่งซึ่งเมื่อดำเนินการสำเร็จเมื่อไรจะได้ส่งคืนให้ ท่าน พ.ธ. จึงนำ

ความคิดนี้ไปหารือและขอให้ ม.เซมเปร ซึ่งเป็นเพื่อนต่างชาติที่สนิทสนมและเข้าใจท่าน พ.อ. ดีกว่าใครๆ ทั้งหมด เป็นผู้ไปติดต่อขอร้องนายพลเรือผู้สำเร็จราชการอีกต่อหนึ่ง

ในชั้นต้น ท่าน พ.อ. คิดจะเดินทางไปฟิลลิปปินส์ เพราะที่นั่นเป็นดินแดนที่อิทธิพลของชาติมหาอำนาจในเอเซียครอบไปไม่ถึง และมีนักเรียนไทยซึ่งเป็นนายทหารศิษย์ท่านอยู่ พอจะไว้ใจใช้เป็นผู้ติดต่อเข้าไปสืบเหตุการณ์ในเมืองไทยว่ามีผู้ใดบ้างที่มีแนวความคิดร่วมกัน จะได้กะแผนการณ์ให้กระทัดรัดต่อไป ทั้งการเดินทางไปฟิลลิปปินส์ขณะนั้นก็นับว่าสะดวกใกล้กว่าที่อื่น

ม.เซมเปร ได้เข้าหาผู้ใหญ่ในวงราชการอินโดจีนฝรั่งเศษหลายคน เพื่อให้เป็นเสียงสนับสนุนการขอร้องทั้งนี้ และก็ได้ผลดีในชั้นต้น แต่ในชั้นต่อไป ต้องติดขัด เพราะเหตุว่าการรบระหว่าง

สยามและอินโดจีนได้เข้าคั้นรุนแรง การขอร้องนี้เป็นเรื่องจุกจิกสำหรับเขา จึงขอให้งดไว้ชั่วคราวก่อน ท่าน พ.อ. ผู้รักชาติแต่จนทรัพย์ ต้องนั่งมองดูภัยที่คืบคลานเข้ามาปกคลุมสยาม โดยช่วยอะไรไม่ได้

อุปสรรคตอนนี้ หาได้หยุดความตั้งใจท่าน พ.อ. ไม่ ยังคงมีจิตใจเต็มเปี่ยมที่จะก้าวไปตามแนวคิดนั้น คราวนี้ท่าน พ.อ. เปลี่ยนจุดที่จะไปเริ่มงาน คือแทนที่จะเป็นฟิลลิปปินส์กลับเป็นประเทศจีน เพราะการเดินทางข้ามทะเลขณะนั้น ไม่ปลอดภัยพอเสียแล้ว อีกประการหนึ่งการไปประเทศจีนดูเหมือนจะได้พบเพื่อนชาวจีนผู้หนึ่ง ซึ่งท่าน รู้จักดี เมื่อคราวไปพักผ่อนปี ๒๔๗๙ เพื่อนผู้นั้นเป็นผู้มีฐานะมั่นคง และใจคอกว้างขวาง คงจะยินดีช่วยท่าน พ.อ. ในเรื่องทุนทรัพย์ที่จะดำเนินการต่อไปได้ ท่านจะขอร้องนายพลเรือญังเดอกูซ์ก็แต่เพียงพาหนะส่งไป

ถึงชายแดนติดต่อกับจีนเท่านั้น ต่อไปคาดว่าคงได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนชาวจีน ท่านได้นำการขอร้องแต่น้อยนี้ไปให้ ม.เซมเปร์ ทราบ เพื่อติดต่อไปจนถึงผู้สำเร็จราชการ ฯ ม.เซมเปร์ได้พยายามวิ่งเต้นอีกพักหนึ่ง และก็เป็นผลสำเร็จ เขาจะช่วยเหลือ

ในระหว่างที่นัดแนะ กำหนดจะเดินทางไปนั้น ก็พอดีได้ทราบข่าวว่า ญี่ปุ่นได้ส่งทหารไปอุดจุกช่องทางต่าง ๆ ในบริเวณ ภาคเหนือของอินโดจีนเพื่อตัดการลักลอบติดต่อ ท่าน พ.ข. ได้รั้งรอการเดินทางไว้เป็นเวลานาน ก็ยังไม่สามารถจะไปได้โดยปลอดภัย

ยิ่งนานวัน ทหารญี่ปุ่น ในอินโดจีน ยิ่งเพิ่ม ขึ้นตามลำดับ การเดินทางแม้เพียงภายในประเทศก็ถูกติดตามสืบอย่างเร้นลับ ยิ่งบริเวณชายแดนติดต่อกับจีนแล้ว เป็นอันหวังได้ว่าจะผ่านไปไม่ได้

ญี่ปุ่น ได้ยื่นมืออันยาวเข้ามาเกี่ยวข้องตัดสิน การพิพาทอินโดจีน และในที่สุดตัดสินให้ทางฝ่ายเรา ได้ดินแดน และมีการปักปันเขตต์แดนใหม่ตาม สนธิสัญญา ที่ทำขึ้นณกรุงโตเกียว

อิทธิพลญี่ปุ่นเริ่มฉายแสงกราดเข้าไปดินแดน ไทยแล้ว เป็นไปอย่างที่ท่าน พ. ย. คาดคเณไว้และ มันยังจะมีอะไรต่อไปเป็นบทบาทสำคัญๆ อีกแน่นอน.

เมื่อการรอโดยไม่มีหวังจะเดินทางไปติดต่อ ได้ยังนอก ประเทศ ท่าน พ.ย. ผู้ยากจน ก็หมดหวังที่ จะคิดงานสำคัญต่อไป ทั้งยังต้องเป็นห่วงกระเพาะ ของตนเองและครอบครัวอีก ปัญหาอาชีพเป็นสิ่ง สำคัญที่สุด ถ้ามนุษย์เราไม่มีจะกิน ต้องนึกอยู่ทุกวัน ว่าพรุ่งนี้จะได้เงินที่ไหนมาซื้ออาหารแล้วจะมีกำลังใจ ไปคิดงานอื่นได้เต็มที่อย่างไร.

การปักปันเขตต์แดนระหว่างไทยและอินโดจีน ได้เริ่มขึ้น ทางรัฐบาลไทยได้ส่งผู้แทนไปที่ไซ่ง่อน

ด้วยความมุ่งหวังที่จะได้เห็นหน้าผู้แทนรัฐบาลไทยว่าใครบ้าง ท่าน พ. อ. ได้อุส่าห์ซอนเร้นตัวไปแอบดูที่บริเวณใกล้สนามบินไซ่ง่อน แต่ก็ไม่เห็นว่าผู้แทน ๆ คนใดจะเป็นผู้ที่ไว้เนื้อเชื่อใจ จนถึงกับพูดเรื่องสำคัญใหญ่หลวง เช่นนั้น แก่กัน ได้โดย ผมไม่แตกเสียก่อน และท่านไม่มีความสนิทสนม กับผู้แทนรัฐบาลหลาย ๆ ท่านนั้นเพียงพอ จึงต้องกลับด้วยความไม่สมคิด ระหว่าง นี้ผู้ สำเร็จ ราชการ อินโดจีน ได้แสดง ความกรุณาอนุญาตให้ท่าน พ. อ. กลับไปตั้งหลักฐานทำมาหากินในประเทศเขมรได้ตามความปรารถนาหลังจากที่ได้กักกันไว้เป็นเวลา ๓ ปี.

๒๘ หาเช้ากินค่ำ

ในที่สุดตามพระศุกร์ก็ได้ โคจรออกจากดวงชีวิต ท่าน พ. อ. จึงได้รับอิสสระภาพในเรื่องที่อยู่ ท่านรีบจัดเข้าของเป็นหีบห่อ เพื่อเดินทาง ไปพนมเปญโดยเร็วที่สุด หนีจากเมืองญวนซึ่งแม้จะหารายได้

เพียงวันละ ๕๐ สตางค์ก็แสนยาก กลับมาเขมรบางที ขนมอาจจะขายดี ทำให้มีรายได้มาก มีอาหารดี และ มีเครื่องนุ่งห่มดี ๆ, ความหวังในเรื่องอาชีพพอจะมีหนทาง

๒๘. หาเช้ากินค่ำ

ทางการตำรวจ อินโดจีน มีความ รู้สึก เวทนา หรือเล็งเห็นในแง่ความยุติธรรมไม่แน่นัก เขาได้ส่งรถยนต์บรรทุกมาให้ ๑ คัน เมื่อตอนนำมากักเขตก็ได้เอา รถมา บรรทุก ไปฉะนั้นขากลับเขาจึงส่งมาอีก ท่าน พ. อ. ดีใจเพราะมันทำ ให้ลดรายจ่ายค่าโดยสารไปตั้ง ๑๐๐ เหรียญ พอที่จะนำเงินนั้นไปลงทุนหาเช้ากินค่ำได้ เมื่อถึงพนมเปญก็เริ่มทำขนมเล็ก ๆ น้อย ๆ ขายไปพอเลี้ยงครอบครัวได้อย่างชะนิดกินปูเค็ม ต้องเช่าบ้าน เล็ก ๆ อยู่ ใน สวน เพราะ รา คา ถูก และ ไม่สามารถ จะเช่า บ้านที่ เป็น ทำเล การค้าขาย ใน ตลาดใหญ่ได้ มันเค็มไปหมด เงินทุนก็ไม่เหลือ เครื่อง

แต่งกายเพ็ชร์ พลอยขายกินไปหมดแล้วเมื่อครั้งอยู่ในไซ่ง่อน ต้องเริ่มต้นจากคั่นต่ำ

เนื่องจากขนมได้สำเร็จขึ้นจากน้ำมือคนไทยด้วยความสะอาดและรสดี จึงขายได้หมดเกลี้ยงแทบทุกวัน ท่าน พ.อ. จึงเก็บกำไรวันละเล็กละน้อยผสมผเสร่วมเข้าลงทุนทำขนมให้มากอย่างขึ้นอีก กิตติศัพย์ความดีของขนม จากพ่อค้า ผู้มีเกียรติได้กระจายเป็นวงใหญ่ขึ้น ๆ

เห็นจะเป็นเพราะชะตาของท่าน พ.อ. พ้นจากเคราะห์กรรมหรือจะเป็นเพราะอะไรก็แล้วแต่ ปรากฏว่า สมเด็จกรมพระวรจักร์ ฯ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้านโรดม ในหลวง ในพระบรมโกษ ทราบความทุกข์ยากจึงทรงพระเมตตา ให้เช่าตึกหลังหนึ่งด้วยราคาถูกที่สุดเดือนละ ๑๕ เหรียญ ตึกหลังนี้เป็นตำหนักของสมเด็จพี่นางของพระองค์ท่าน นับว่าค่อนข้างโต และมีพื้นที่เหมาะสำหรับวาง โต๊ะขายขนม

ได้ดี อยู่ในย่านที่ไม่พลุกพล่านแต่ก็ไม่เปลี่ยว เหมาะเป็นทำเลค้าขนมสำหรับผู้ต้องการนั่งเล่นด้วย

ท่าน พ. อ. ได้ย้ายมาอยู่ตึกหลังนี้ และเริ่มขยายกิจการค้าออกไปอีก เดิมทำขนมเพียง ๓-๔ อย่างก็เพิ่มเป็น ๗-๘อย่าง มีโต๊ะเก้าอี้นั่ง ๓ โต๊ะ ขายได้จากวันละ ๕ เหรียญ เป็นสิบกว่าเหรียญ มีกำไรพอที่จะซื้อหมูเนื้อ ๆ กินได้ และไม่ต้องอดอาหารกลางวัน

ท่าน พ. อ. จะลงมือทำขนมด้วยกับครอบครัว ท่านเป็นคนงานคนหนึ่ง เช่นเดียวกับ เมื่อทำขนมกล้วยที่ใช่ง่อน ท่านจะปลอกมันปลอกกล้วย ปากก็ชวนบุตรหลานคุยอย่างสนุกเฮฮา บางทีก็ร้องเพลงตลกตามนิสลัยอันขบขัน ขนมทุก ๆ อย่างจะต้องปรุงขึ้นจากส่วนผสมที่ถูกต้องและแน่นอน น้ำต้องตวง น้ำตาลและแป้งต้องชั่ง ท่านวางกฎเกณฑ์การทำไว้เรียบร้อย ฉะนั้นขนมอย่างหนึ่ง ๆ จึงมีรส

เดียวกันหมดทุกวัน ผู้ที่ได้รับประทานวันนี้จะไม่ผิดหวังใน เมื่อต้อง การรส ขนาดอย่าง เดียวกัน ใน อีก ๑ เดือนข้างหน้า

ท่าน พ. อ. มิได้ ศึกษา วิชา ทำ ขนม มา จาก สำนักใด คุณหญิงและ ครอบครัว ก็มิได้มีความชำนาญในทางนี้เลย ท่านพอจะทำได้เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ที่สามารถผลิตขนมอันมีรสดีขึ้นจำหน่ายแข่งขันกับชาวเขมร ได้นั้น เป็นเพราะ ความอุตส่าห์พากเพียร ในการฝึกหัดทำของท่าน พ. อ. และคุณหญิง, ได้เริ่มทดลองทำขนมทุกชะนิดวันละเล็กวันละน้อย และด้วยการใช้ความสังเกตอย่างละเอียดถี่ถ้วน จึงแก้ไขขนมซึ่ง ในชั้น ต้น เกือบ จะไม่ เรียกว่า ขนม เพราะว่าเหลวไปบ้าง แฉะไปบ้าง แข็งทื่อไรบ้าง รสก็หวานแหลมไปบ้าง จืดชืดจนเด็ก ๆ ก็ไม่ยอมจะกิน ทำทดลองไป จนส่วนต่าง ๆ ไปแล้วก็แก้ไข กว่าจะผ่านไปถึงขั้นนำออกขายได้ ต้องเทขนมไปไม่น้อยกว่า

๓๐ กาด ท่านยอมเหน็จเหนื่อย เปรอะเปื้อนเพื่อที่จะได้เห็นและแก้ไขด้วยตนเอง

ผู้ที่ได้เห็นท่าน พ.อ. ในยามนี้จะต้องร้องอุทานด้วยความสลดใจทุกคน สลดใจในโชควาสนาของท่าน ผู้ที่คิดเห็นแก่ชาติมากกว่าตน ถึงท้ายก็ต้องมาเหงื่อไหลไคลย้อย ทำขนมขาย เพื่อหากำไรซื้ออาหารเลี้ยงบุตรภรรยา ความดีที่ท่านได้ปฏิบัติมาเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี และผลงานสำคัญซึ่งต้องเอาคอเข้าแลกกับดาบ มิได้ช่วยให้ท่านพ้นไปจากความยากลำบากอย่างกรรมกร แต่มันก็เป็นการดีอีกแง่หนึ่งซึ่งมนุษย์จะได้เห็น จะได้เปรียบเทียบกับบุคคลอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งแหกปากตะโกนบอกแก่ราษฎรว่าฉันนี่แหละทำเพื่อชาติ แต่ถึงท้ายเขายึดเก้าอี้ไว้แน่น ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงร่ำรวยไปตาม ๆ กัน บ้านใหญ่โตราวกับพระราชวัง ซึ่งในขณะเดียวกับราษฎรแทบจะอดตายและเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า

ความคิดของท่าน พ.อ. ในอันที่จะต่อต้านอิทธิพลของชาวต่างชาติ ซึ่งคืบหน้าก้าวไปสู่เมืองไทยนั้น มิได้หยุดชงักเพียงแค่นั้น ท่านยังคงจ้องหาโอกาศอยู่ทุกเมื่อ

ขณะนี้วิธีดำเนินการย่อมเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ การเข้าออกตามชายแดนระหว่างไทยและอินโดจีน ได้เริ่มขึ้น และนับว่าค่อนข้างสะดวก มีชาวเขมรในเขตต์พระตะบอง และดินแดนของสยามได้รับตามสนธิสัญญาผ่านเข้าไปในพนมเปญ บางคราวก็มีคนไทยไปมา ท่าน พ.อ. ฉวยโอกาศนี้ส่งคนไปซักถามความเป็นอยู่ในบ้านเกิด และสืบความคิดความเห็นของคนสำคัญต่าง ๆ แต่ก็มิได้ความประการใด พอที่จะตกลงใจได้ว่า ควรจะติดต่อกับท่านผู้ใดบ้าง

วันหนึ่ง ม.วิคตอร์บูรเกย เพื่อนผู้น้อยซึ่งชอบพอกันเมื่อครั้งอยู่ที่ไซ่ง่อน ได้มาพบท่าน พ.อ.

และเจ้าความคิดเห็นของเขาซึ่งเป็นความคิดใกล้เคียงกับท่าน พ.อ. และได้ขอร้องให้ท่านร่วมมือกับเขา

ม. วิคตอบูร์เกย เป็นลูกครึ่งไทยฝรั่งเศส แต่เนื่องจากชีวิตของเขาเติบโตอยู่ในวงล้อมของขนบธรรมเนียมไทย จึงรักและบูชาเมืองไทยเช่นเดียวกับคนไทยคนหนึ่ง เขาเล็งการณ์ไกล และเห็นว่า ชาติไทยจะต้องตกอยู่ในเงื้อมมือมหาอำนาจในเอเชีย แม้ว่าตามเชื้อชาติจะมิใช่ไทย แต่ในจิตต์ใจนั้นรักเมืองไทย เท่ากับคนไทยที่รักชาติยิ่งผู้หนึ่ง ตามความคิด เขาจะเดินทางแอบแฝงเข้าไปในเมืองไทย ซุ่มซ่อนอยู่เงียบ ๆ สืบให้ทราบว่ามีผู้ใดบ้างที่คิดการในแนวเดียวกัน และจะได้ติดต่อเพื่อร่วมงานเป็นกำลังใหญ่ต่อไป ท่าน พ.อ. มีความเห็นด้วยแต่เตือนว่าต้องทำด้วยความระมัดระวังจริงจัง เพราะสายลับทั้งของญี่ปุ่นมีมาก นัดเทนทุกหัวระแหง ควรจะรอดูสักเดือนสองเดือนก่อน สังเกตุให้แน่แล้ว

เข้าไปในเขตต์สยาม ม.วิคตอร์บูรเกยได้ลากลับ
ไซ่ง่อน พร้อมกับกะโครงการณ์ไว้ภายใน เพื่อ
ห้ตัวของเขาต้องปะทะกับลูกปืนหรือพักผ่อนอยู่ใน
งเหล็ก

ในราว ๓ เดือนนับแต่ได้ตกลงกันแล้ว ก็
ากฏว่า ม.วิคตอร์บูรเกย ได้หายตัวไปจากไซ่ง่อน
รหลวงของญวนได้อย่างเงียบและเร้นลับ ไม่มีผู้
ม้แต่คนใช้ประจำบ้านจะทราบระแคะระคายว่าเขา
ยไปสารทิศใด

ชีวิตของท่าน พ.อ. ในระยะนี้ดูเหมือนจะได้
นความมืดมัวไปสู่แสงสว่างที่ชมุกชมัว ขนมได้
ยดขึ้นเป็นลำดับ และถือหลักค้าขายที่ซื่อสัตย์ต่อ
ค้าทุกคนโดยขอกำไรแต่น้อย ลูกค้าทุกชั้นไม่ว่า
เป็นไพร่ ผู้ดี ได้รับการต้อนรับจากร้านของท่าน
างอ่อนน้อมเหมือนกันหมด ท่านเอาใจใส่ไม่เพียง

แต่ขนมจะต้องรสดี ราคาถูก เท่านั้น มารยาทของผู้ขายเป็นของสำคัญเช่นเดียวกัน

ร้านขนมไทยของท่าน พ.อ. จะได้รับการต้อนรับอย่างอุ่นหนาฝาคั่งจากลูกค้าทุกคน เพราะว่าที่นั่นมีขนมที่ทรงคุณภาพไม่เปลี่ยนแปลง ราคาถูก และวางใจได้ในความสะอาด ดังนั้นภายในเวลาเพียงปีเดียว ก็เป็นที่รู้จักกันทั่วเมืองพนมเปญใครอยากรับขนมก็จะพากันมาที่ร้านนี้ ทั้งชนชั้นสูงและชาวผิวขาว นอกจากนั้นยังมีผู้มาขอร้องให้ทำอาหารไทยให้เป็นพิเศษ ท่าน พ.อ. ก็ได้ช่วยเหลือโดยคิดค่าแรงต่ำที่สุด

เนื่องจากมีรายได้พอเพียงกับความต้องการ ข้นอดกลั้น และมีงานทำเก้ะหงาอยู่ทุกชั่วโมงทุกวัน ทำให้ท่าน พ.อ. มีความสุขและเบิกบานใจขึ้น บ้าง ท่านเริ่มรับอาหารได้ และร่างกายสมบูรณ์ขึ้นมาก

ผลกำไร เมื่อคิดตามเปอร์เซ็นต์แล้วจะน้อย

แม้กระนั้นท่านพ.อ.ผู้ใช้เงินเป็นเบี้ยในคราวมีเงินเดือน และมารู้จักค่าของเงินเมื่อจวนจะ อดตาย ก็ได้พยายามรวบรวมไว้เป็นก้อน เพื่อหาทางลงทุนให้ได้ผลมากขึ้นอีก ในทางขนมนั้นจะขยายออกไปให้ใหญ่โตกว่านี้ เป็นการยาก เพราะเหน็ดเหนื่อยเกินควร ตื่นแต่เช้าลงมือทำงาน กว่าขนมจะเสร็จทุกอย่างก็ถึงเวลาขาย นั่งขายไปอีก จนถึง ๒๔๐๐ น. จึงเลิกร้าน และกว่าจะอาบน้ำเข้านอนและหลับไปก็เมื่อ ๐๑.๐๐ ล่วงแล้ว ดังนั้นท่าน พ.อ. จึงเก็บผลกำไรจากการขายขนม รวมเข้าซื้อจักรยานเก่าๆมาตบแต่งให้สวยงามและใช้การได้ แล้วขายต่อไปอีกโดยเอากำไรคันละ ๕ หรือ ๑๐ เหรียญ ในชั่วเวลาเพียง ๕-๖ วัน

ท่านเป็นผู้มีนิสัยละเอียด เหมาะแก่การเป็นช่างมีสายตาอันคมรู้จักศิลป ดังนั้น รถจักรยานที่ผ่านการตบแต่งจากท่านจึงเป็นรถที่น่าดู และถูกใจ

ผู้ซื้อ บางคราวท่าน พ.อ. จะหากำไรในการซ่อมแซมและตบแต่ง คันหนึ่งถึง ๕๐ หรือ ๑๐๐ เหรียญ ทั้งนี้ย่อมเป็นสิ่งพิศดาร และประหลาดแทบไม่น่าเชื่อ แม้นักแต่งรถอาชีพตามโรงซ่อมทั่ว ๆ ไปยังออกปากถึงการประดิษฐ์และเสริมต่อให้รถมีความน่าดู

ท่าน พ.อ. เป็นผู้ที่มีใจกว้างขวาง และกล้าได้กล้าเสีย ฉะนั้นภายในเวลาไม่ช้าท่านก็ได้รู้จักนายหน้าซื้อขายจักรยานที่กว้างขวางผู้หนึ่งในพนมเปญ นายหน้าผู้นี้รักความมีใจสปอร์ตของท่าน พ.อ. จึงหากินร่วมกับท่านโดยยอมเป็นลูกมือ เมื่อเห็นรถคันใดราคาถูกก็รีบเอามาให้ ท่าน พ.อ. จะรับไว้ ถอดเอาเครื่องประกอบที่ดีเก็บ และแต่งเติมให้นายหน้าขายต่อไป ครั้นมีรถดี ก็เอาเครื่องประกอบที่ดีเก็บ และแต่งเติมให้นายหน้าขายต่อไป ครั้นมีรถดี ก็เอาเครื่องประกอบดีสรวมเข้า ท่า

ให้ราคารถนั้นถีบสูงขึ้นไปอีก นายหน้าจะเอาไปขายมีกำไรงาม แล้วท่าน พ. อ. จะแบ่งกำไรให้นายหน้าอย่างที่เขาไม่เคยได้รับมาจากผู้ใดเลย ด้วยการปฏิบัติเช่นนี้ ภายในเวลาไม่กี่เดือน ก็ทำให้ท่านมีฐานะดีขึ้นกว่าการขายขนมทางเดียวมาก สามารถจะหาเงินได้ภายในเดือนหนึ่งประมาณ ๒๐๐ เหรียญ ส่วนทางขนมนั้นก็พอกินพอใช้ไปในครอบครัวอย่างบริบูรณ์ แต่ไม่พุ่มเฟือย

๒๙. สยามเป็นกลาง !

แสนยานุภาพของญี่ปุ่นย่างสามขุมเข้ามาในอินโดจีนเท่านั้นยังไม่พอยังเตรียมการที่จะบุกรุกประเทศสยามต่อไปอีก ท่าน พ. อ. ทราบการเคลื่อนกำลังของญี่ปุ่นในประเทศเขมรเป็นอย่างดี อย่างไม่เกรงอกเกรงใจผู้ใด ทหารญี่ปุ่นได้มั่วสุมอยู่ตามจังหวัดใหญ่ชายแดนที่ติดต่อกับสยาม เป็นต้นที่เสียมรัฐ โพธิสัตว์ และในเขตต์ลาวที่ ปากเซ ท่า

แขก และ เวียงจันทร์ ในน่านน้ำสยามก็เต็มไปด้วยเรือสงครามญี่ปุ่นทั้งเล็กและใหญ่ การเคลื่อนไหวนั้นเป็นเครื่องหมายส่อให้เห็นเจตนาและท่าทีจะเล่นงานประเทศสยามโดยย่างถนัด

ในระหว่างนี้วิทยุไทยก็กระจายข่าวแสดงว่าสยามวางตัวเป็นกลางไม่ข้องแวะกับใคร ตามแนวนโยบายของท่านผู้นำซึ่งเชื่อมั่นมา นานหนักหนาแล้วว่านโยบายในการบำเพ็ญตัวเป็นกลางนี้จะทำให้สยามไม่ต้องรบพุ่งกับชาติใด และจะพาสยามรอดพ้นสงคราม, สยามจะรักษาความเป็นกลางได้ !

ในการประชุมสภาป้องกันพระราชอาณาจักรเมื่อปี ๘๓ ท่าน พ. อ. ก็ได้แสดงความคิดเห็นไว้แล้วว่า สยามจะยึดนโยบายบำเพ็ญตัวเป็นกลางนั้นมิได้ ประเทศที่จะดำรงความเป็นกลางไว้ได้ ต้องเป็นมหาอำนาจ หรือแม้จะเป็นประเทศเล็ก มีกำลังป้องกันน้อย ก็ต้องมีสิ่งที่ธรรมชาติประทานมาเป็น

เครื่องกีดขวางอย่างแข็งแรง ข้าศึกจะเข้าตีได้โดยยากและเสียกำลังมาก ทั้งนี้เพราะเหตุว่าประเทศที่ประกาศตนเป็นกลาง แม้จะตะโกนโพนทนาไปสักเท่าไรก็ตามว่าฉันไม่ยุ่งกับใครนะ คำพูดเหล่านั้นหยุดความคิดและการเคลื่อนทหารบุกรุกของประเทศที่มีเจตนา จะบุกได้ละหรือ ใครจะมา แยแส ในคำประกาศว่า "เป็นกลาง" เมื่อเขาต้องการประโยชน์ที่จะต้องเอาให้ได้เมื่อพูดกันดี ไม่รู้เรื่องก็เอากำลังบังคับจน ได้ประ โยชน์ สม ความ มุ่งหมาย ประเทศ เล็กหรือจะสู้ได้ ในที่สุดก็ต้องแพ้ ฉะนั้นจะเห็นว่าการแหกปากเอ็ด ตะโร ว่าฉันเป็น กลางนั้น มิได้หมายความว่าจะรักษาความเป็นกลางนั้นไว้ได้ ในเมื่อเขาจะเอาจริง ๆ กับเรา และเราก็ไม่มีกำลังที่ต้านทานเพียงพอ ภูมิประเทศหรือก็ไม่อำนวยที่จะให้ต้านนทานได้แข็งแรง

ท่าน พ. อ. ได้ชี้แจงต่อไปอีกว่า การรักษา

ความเป็นกลางนั้นเป็นการปฏิบัติที่ยากมากและ
ต้องใช้กำลังมาก สมมุติว่าเราเป็นประเทศอ
ระหว่างกลางคู่อาฆาตที่จะรบกัน เราจะร่วมกับทา
นี้ก็ไม่กล้าจะร่วมทางโน้นก็เกรงและไม่แน่ใจ ไม
ว่าจะตกลงอย่างไรจึงจะเป็นผลดีในบั้นปลาย เ
ประกาศออกมาว่าขอเป็นกลาง เพื่อที่จะรักษาความ
เป็นกลางให้ได้ จะต้องใช้กำลังป้องกันทั้งสองด้า
ทั้งทางนี้และทางโน้น เพราะไม่รู้ว่าใครจะดันทุรังฉีก
ความเป็นกลางของเราขึ้นมา เราต้องห่วงหน้าพะว
หลังเป็นภาระที่หนัก จะเห็นได้ว่าการรักษาความ
เป็นกลางนั้นมิใช่ว่าทำได้ง่าย ๆ ยากเสียยิ่งกว่าจะ
ร่วมกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะการร่วมกับฝ่ายหนึ่ง
ย่อมตัดการป้องกันด้านนั้นไปเสียได้ มีกำลังมากพอ
ที่อาจจะป้องกันอีกด้านหนึ่งอย่างทะมัดทะแมงเข้ม
แข็งขึ้น

กฎหมายของรัฐบาลบังคับให้ราษฎรต่อสู้

ข้าศึกที่บุกรุกเข้ามาในดินแดน ได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนฯ แล้วเสียงจากวิทยุก็ดังลั่นไปทั่วประเทศและทั่วโลกว่า สยามรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด, ข้อแนะนำให้ราษฎรต่อสู้ด้วยอาวุธนับแต่ปืนคาบศิลา, ดาบ ไปจนกระทั่งอีโต้และขวานก็กระจายแพร่หลายไปในท้องทุ่งอันเวิ้งว้าง ทั้งยังแนะนำให้พลเมืองรู้จักวิธีประเภทต่าง ๆ ตัดทอนกำลังตั้งแต่ปืนจนถึงรองเท้า ตลอดไปจนกระทั่งการใช้ "หมามุ่ย" ก็มิได้เว้น แสดงการต้านทานต่อสู้เพื่อรักษาความเป็นกลางอย่างจริงจัง เกือบจะไม่มีข้อแนะนำใดในโลกนี้จะละเอียดและกว้างขวางเท่า ท่าน พ.อ. ได้นั่งฟังวิทยุทุกคืนพร้อมด้วยความรู้สึกอันขำขันซึ่งเกิดจากคำแนะนำอันประหลาดเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งความเป็นกลางให้ได้

สยามรักษาความเป็นกลางไว้กี่ชั่วโมง เมื่อถูกญี่ปุ่นบุกรุกเอาด้วยความจริงจัง ?

๓๐. งานอดิเรก

ข้าพเจ้าจะผ่านความคิดความเห็นของท่าน พ.อ. ในเรื่องคาดคเณการตกถึงใจของท่านจอมพลฯ ซึ่งนำสยามโจนพรวดพลาดเข้าไปข้างใดข้างหนึ่ง. การปฏิบัติแก่ชนชาวจีน, การสร้างเมืองทหาร, การตั้ง ร.ร. นายร้อยหญิง, วัฒนธรรมการสร้างเมืองใหม่ และแม้วีรธรรมซึ่งตามความคิดของท่านว่าการเป็นมหาอำนาจได้นั้นขึ้นอยู่กับการยกย่องกันขึ้นไปเองข้าพเจ้าจะเว้นจนกระทั่งความที่ท่าน พ. อ. ต้องนั่งสลดใจเนื่องจากได้เห็นได้ยินว่าราษฎรในจังหวัดพระตะบองต้องวิ่งอ้าวเข้าไปในประเทศเขมรกว่า ๒๐๐ คนในเวลาเพียงเดือนเดียว เพราะทนแรงวัฒนธรรมไทยในสมัยนั้นไม่ไหว

บัดนี้เราจะได้พูดถึงชีวิตส่วนตัวของท่าน พ.อ. และงานอดิเรกในบั้นปลายแห่งชีวิตอันเศร้าสลด

นอกจากการควบคุมการทำขนมซึ่งปฏิบัติ

เป็นประจำแล้วในตอนเมื่อถึงเวลาบ่าย ท่าน พ.อ. จะช่วยคนงานยกโต๊ะเก้าอี้ออกไปตั้งที่ลานหน้าบ้าน บางคราวไม่มีคนงานว่างมือจากการทำมาขาย ท่าน พ.อ. ก็ได้ยกจานขนมไปให้แก่ผู้ซื้อถึงโต๊ะโดยมิยอมให้ผู้อุดหนุนต้องนั่งรอนาน การปฏิบัติตัวยการไม่ถือตนในท่านองนี้ทำให้ประชาชนชาวเขมรนิยมนับถือและเคารพเพิ่มยิ่งขึ้นทุกวัน ท่าน พ.อ. ได้วางตัวของท่านเหมาะสมแก่กาละเทศะเป็นอย่างดี มิได้ถือตัวว่าครั้งหนึ่ง การปกครองประเทศสยามอยู่ในกำมือโชคชะตาของคนไทยทุกคนขึ้นอยู่กับท่าน บัดนี้ต้องมาทำงานแม้ว่าจะเป็นการสุจริตแต่มันก็กระทบกระเทือนทางใจ สำหรับบุคคลธรรมดาที่หักห้ามใจได้ยาก ท่าน พ.อ. จะทำทุก ๆ สิ่งได้เสมอแม้ว่าจะเป็นงานที่ตากหน้าแต่ขอให้เป็นงานบริสุทธิ์เท่านั้น งานอดิเรกที่สำคัญของท่านคือการเลี้ยงสุนัข สุภาพบุรุษผู้นี้มีความเมตตาปราณีแก่สัตว์เป็นพิเศษ และด้วยหัวใจ

จริง สุนัขที่เลี้ยงมิใช่สุนัขพันธุ์ดี เป็นสุนัขธรรมดา พันธุ์พื้นเมืองแบบสุนัขไทยเรานี่เอง ไม่มีความสวยงาม ความเฉลียวฉลาดที่จะก่อให้เกิดความรักขึ้นเลย แต่ท่าน พ. อ. ก็ได้รักสุนัขในบ้านท่านอย่างจับอกจับใจซึ่งแสดงถึง ความเมตตา อันบริสุทธิ์ ท่านจะอาบน้ำให้มันด้วยมือเองยอมให้กางเกงที่สวมนั้นเปอระเปื้อนน้ำดินเหลืองๆ อาบให้ทุกๆ ตัวจนครบจำนวน ที่มีซึ่งในตอนท้าย มันเกิดลูกเกิดหลานรวมกันอยู่ที่ใต้เตียงนอนของท่านถึง ๙ ตัว

ท่าน พ. อ. มีรายได้จาก การขายขนมและค้าจักรยานเพิ่มขึ้น จึงเจียดไปจ่ายค่าอาหารพอให้แก่สุนัขวันละประมาณ ๓ เหรียญ ซื้อเศษเนื้อมาต้มด้วยซ่อม ช้อน ในมื้อ ท่าน พ. อ. จะคลุก เข้ากับเนื้อต้มแล้วตักใส่จานเล็ก แบ่งจานให้ทั่วทุกตัว ทำเช่นนี้ทุกมื้อที่ท่านรับอาหาร เจ้าลูกหมาน้อย ๆ คลานต้วมเตี้ยมพันแข้งพันขาตามไปเป็น ฝูงเพราะความที่มันรัก

เจ้าตัวโตก็จะกะโจน ๒ ขาหน้าขึ้นตะกายปาก ก็ส่งเสียงคราง อย่างแสนคิดถึง ในเมื่อท่านไปธุระกลับมาถึงบ้าน หางของมันจะแกว่งปัดไปมาและย่อหมอบกราบเมื่อ ได้ยินเสียงดุ เพราะมันตะกายจนกางเกงงามเปรอะเปื้อนไปด้วยดิน ท่าน พ.อ. จะหัวเราะส่งเสียงดัง ในเมื่อร้องเรียก ให้เจ้าตัวเล็ก ๆ ๕-๖ ตัวกินข้าว มันจะวิ่งเปรียวแข่งกันมาด้วยความเร็วเท่าที่ความจะกละของมันจะพึงมี ขาดความระมัดระวังและยังไม่หยุดเมื่อถึงชามอ่างข้าว ศีรษะก็พุ่งเข้าปะทะข้าวและเนื้อหน้าตามอมแมม แล้วก็ลงมือกินอย่าง ตะกรุมตะกราม เป็นภาพ ท่าน พ.อ.ชื่นชมหนักหนา

ใต้เตียง ท่าน พ.อ. เป็นที่นอนของมัน, ลูกสุนัขทั้งหลายจะนอนกอดกันกลมบนเสื่อผ้าเก่า ๆ ที่ท่านปูไว้ บางคราวมันก็จะดึงและลากผ้าเหล่านั้นให้กระจุยกระจายเต็มห้องไปหมด กัดและหยอกกัน

ตามประสาสัตว์ มันวิ่งไล่กันรอบ ๆ ห้อง ตัวไหนที่อ่อนแอกว่าถูกพี่น้องหยอกด้วยความแรงของเขี้ยวเกินไปสักหน่อยมันจะร้องอย่างหนวกหูและน่ารำคาญ แต่ท่าน พ. อ. จะมองภาพเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ขบขันไปเสียทุกคราว ท่านทนได้จนกระทั่งแม่เจ้าลูกหมาเหล่านั้นจะอุตริลุกขึ้นหยอกกันในเวลาดึกสงัดซึ่งท่านหลับไปแล้วอย่างเป็นสุข อย่างไม่โกรธที่สุดก็เพียงจับมันแยกกันและดับไฟ สุนัขทุกตัวที่อยู่ในชายคาบ้านนี้จะถูกมนุษย์อิจฉาเพราะความไม่เข้าใจซึ่งถึงความเมตตาปรานีของท่าน พ. อ. บางคราว "เจ้ามอม" ตัวเบ่อเร่อของท่านจะขะม่ำขนมหม้อแกงเสียทั้งถาดเพราะมันเหนือกว่าความฉลาดระแวดระวังของคนงาน, แทนที่จะจับตะบองเพ่นกระบาน "เจ้ามอม" ท่าน พ. อ. จะหัวเราะอย่างสนุกสนาน

ในประเทศเขมร ห้ามมิให้สุนัขแม้จะมีเจ้าของและเสียรัชชูปการถึงตัวละ ๕ เหรียญต่อปี ออกมา

เพ่นพ่านตามถนน เพื่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งกฎหมายนี้ เขามีเจ้าหน้าที่จับสุนักข์ พวกเหล่านี้จะนั่งมาบนรถเทียมลากด้วยวัว มือถือไม้ซึ่งที่ปลายมีห่วงเชือกสำหรับ รัดคอสุนักข์ที่มีกรรม เขาเรียก พวกนี้ว่า "เพ็ชฌฆาต" "เพ็ชฌฆาต" นอกจากมีเงินเดือนแล้วยัง มีราย ได้พิเศษจาก การถ่ายสุนักข์ที่เขาจับได้แก่เจ้าของซึ่งรักมันอย่างจริงจังอีกด้วย

เพื่อความ ปลอดภัย แก่เจ้า ตัวเล็ก ๆ ซึ่งอาจจะคนองวิ่งหยอกกันเลยเขตต์บ้านออกไปสู่ถนน ท่าน พ. อ. ต้องทำ ความรู้จักกับ 'เพ็ชฌฆาต' ด้วย น้ำเงินคราวละ ๓–๔ เหรียญแทบทุกครึ่งเดือน เมื่อได้จ่ายค่ารัชชูปการ พิเศษแล้ว เจ้าลูกหมาน้อย ๆ ก็มีสิทธิ์วิ่งไล่กันตามถนนหน้าบ้านได้โดยปราศจากห่วงเชือกมารัดคอ, แม้ว่าเพ็ชฌฆาตเห็น เขาก็จะหลับตาเสียข้างหนึ่งแล้วรีบขับรถปุเรง ๆ ผ่านไปโดยเร็ว

ในจิตต์ ใจ ของ ท่าน พ. อ. ช่าง เต็ม ไป ด้วย·

ความรักวิชาการทหาร ดูท่านไม่เหน็ดเหนื่อยเสีย เลยในการนั่งเพ่งพิจารณาแผนที่ยุโรปและเอเซียอยู่ได้ทุกวันวันละหลาย ๆ ชั่วโมง, ช่างพิศวาทต่อลวดลายอันไร้ความงดงามนั้นอย่างจริงจัง จากข่าววิทยุบ้าง ในหนังสือพิมพ์บ้าง รูปครึ่งเสี้ยวพระจันทร์บ้างลงในแผนที่ต่อเติมอยู่เช่นนั้น อย่างเป็นสุขและเพลิดเพลิน

ตามปกติท่านเป็นคนเก็บตัว ไม่สมาคมกับผู้ใด นอกจากบางคนซึ่งแสดงความต้องการอย่างเปิดเผยว่าจะติดต่อด้วย ท่านจึงเปิดโอกาสให้ ทั้งนี้เป็นเพราะความเสงี่ยมเจียมตัวว่ามีฐานะอยู่อย่างไร ในด้านเที่ยวเตร่ดูความเป็นไปของชาวพื้นเมืองแล้ว ท่านไม่ละทิ้ง จะถีบจักรยานคันที่รักที่สุดออกไปคุยกับชาวไร่ชาวนาบริเวณรอบ ๆ เมือง และสังเกตความเป็นอยู่ การทำมาหากินด้วยความเอาใจใส่ บางคราวจะนำตัวเข้าไปในโรงบ่อนเบี้ย เพื่อดูการพนัน

ซึ่งว่ากันว่า พนันอย่างเอาถิ่นฐานบ้านช่อง ท่านจะแอบไปเงียบ ๆ อย่างซ่อนเร้นกับศิษย์ ดูทุก ๆ อย่างที่ไม่เคยเห็น แล้วก็ได้ความรู้ที่ทำให้รู้สึกว่าทำไมมนุษย์จึงผูกคอตาย โดดน้ำตาย กันปีละมาก ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเหตุอื่นอันสมควร

๓๑. ผู้แทนจากโตกิโอ

ด้วยการประกอบความดีและได้แสดงผลงานสำคัญ ๆ ออกมาจนเป็นที่ประจักษ์แก่ตาโลกแล้ว ชื่อเสียงอันงดงามของท่าน พ.อ. ก็แพร่หลายไปในที่ต่าง ๆ ชาวญี่ปุ่นซึ่งเริ่มเอาใจใส่แก่ท่านมาครั้งหนึ่งและหมดความสนใจเมื่อท่านลาออกจากราชการจนกระทั่งความจำเป็นบังคับให้ต้องไปอยู่อินโดจีนก็ได้เริ่มเพ่งเล็งมาอีก บัดนี้ชื่อ ทรงสุรเดช กำลังอยู่ในความสนใจของบุรุษโตกิโอ เขาได้ส่งผู้แทนจากกรุงเทพ ฯ ไปสัมภาษณ์ท่าน พ. อ. ที่พนมเปญเป็นครั้ง

ที่ ๑ แล้วก็ครั้งที่ ๒ โดยนายพลตรีทหารบกญี่ปุ่นคนหนึ่ง ครั้งที่ ๓ ซึ่งเป็นคราวที่สำคัญที่สุดก็ได้เริ่มขึ้นโดยผู้แทนจากโตกิโอ เขามาด้วยกัน ๔-๕ นาย และไม่มีล่าม จึงใช้ทวีวงษ์ พันธุมเสน บุตรชายคนเล็กเป็นล่าม การสัมภาษณ์ได้เริ่มขึ้นด้วยการไต่ถามทุกข์สุขเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วจึงหวนไปสู่จุดหมายของเขา

ปัญหาแรกที่เริ่มขึ้น เขาถามถึงบุคคลสำคัญ ๆ เช่น หลวงพิบูลสงคราม หลวงอดุลย์เดชจรัส หลวงสินธุสงครามชัย และท่านผู้สำเร็จราชการประดิษฐมนูธรรม ว่าเป็นบุคคลอย่างไรในสายตาของท่าน พ.ข. ย่อมรู้จักดีเนื่องจากได้เคยร่วมงานสำคัญด้วยกันมา

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ได้ให้ความรู้สึกไปโดยความบริสุทธิ์ใจว่า หลวงพิบูลสงครามเป็นบุคคลที่ผู้ใดคบหาแล้วยากที่จะไม่มองเห็นถึงความ

อ่อนหวานและอ่อนน้อม เป็นผู้ที่ทำให้คนรักได้ดียิ่ง เมื่อถูกถามว่าหลวงพิบูลจะมีความจริงจังต่อญี่ปุ่นเพียงใด ท่าน พ.อ. ก็ตอบว่าชาวญี่ปุ่นควรจะรู้ดีกว่าท่าน เพราะได้แสดงการร่วมกันอย่างใกล้ชิดจนเอาประเทศสยามเป็นประกันด้วยการประกาศสง-ครามกับอังกฤษและอเมริกาแล้ว ผู้แทนจากโตกิโอกล่าวว่าไม่มีความเชื่ออย่างมั่นคงเพราะมีพฤติการณ์บางสิ่งที่แสดงว่าเดี๋ยวนี้เอนเอียงไปแล้ว และแถมท้ายด้วยน้ำเสียงแสดงความจริงจังว่าน่าจะเป็นไปในทำนอง "ชะนะไหน เข้าด้วย---"

บุคคลที่ ๒ คือหลวงอดุลย์เดชจรัส, ท่าน พ.อ. ได้ให้ความเห็นว่า หลวงอดุลย์ฯ เป็นคนทำงานจริงจังผู้หนึ่ง และมีแนวนโยบายสำหรับชาติไทยเป็นอุดมคติที่น่าสรรเสริญ เมื่อถูกซักว่าหลวงอดุลย์ฯ ชอบญี่ปุ่นหรือไม่ ท่าน พ.อ. ก็หัวเราะและตอบด้วยน้ำเสียงขบขันว่า

"ใครๆ ก็รู้ทั่วทั้งเมืองว่า หลวงอดุลย์ฯ เกลียดญี่ปุ่น แต่ในเรื่องส่วนตัวหลวงอดุลย์ฯ ก็เหมือนมนุษย์ธรรมดา คือ ชาวญี่ปุ่นคนใดชอบ ก็รักตอบ"

ต่อไปก็ถึงปัญหาหลวงสินธุ์สงครามชัย. สำหรับบุคคลนี้ท่าน พ. อ. ได้ตอบอย่างตรงไปตรงมาตามที่ท่านเห็นมาแล้วในคืนวันยึดอำนาจการปกครองเมื่อ ๒๔ มิย. ๗๕ ว่ามีการตกลงใจเด็ดเดี่ยว และแน่นอนมั่นคง น่านับถือน้ำใจ และทำงานจริง ความรู้ความสามารถดี

คนสุดท้าย คือ ผู้สำเร็จราชการปรีดีพนมยงค์ ในสายตาของท่าน พ. อ. เห็นว่าเป็นผู้ที่สุขุมมีความคิดลึกซึ้ง และรู้จักประมาณตน จนการติดต่อกันเมื่อปี ๘๐ ทำให้ท่าน พ. อ. มีความเห็นว่าบุคคลผู้นี้มีความรักชาติอย่างหาตัวจับยาก แต่ท่านไม่ยอมให้รายละเอียดเกินกว่านี้

ในที่สุดการสัมภาษณ์ก็มาถึงตัวท่าน พ.อ. เอง ผู้แทนจากโตกิโอถามว่าท่าน พ.อ จะไม่โดดเข้าไปในวงการเมืองประเทศไทยอีกหรือ ท่าน พ.อ. หัวเราะอย่างเปิดเผย ตอบว่า ไม่ขอสนุกด้วยอีกเพราะได้บทเรียนดี ๆ มาจนพอแล้ว แม้ท่านผู้แทนจากโตกิโอจะได้ชักชวนชี้แจงต่าง ๆ พร้อมกันจะสนับสนุนเต็มที่ ท่านก็คงยืนยันคำตอบเช่นเดิม ผู้แทน จากโตกิโอ เห็นไม่มีหวังที่จะดึงบุรุษใจแข็งผู้เชื่อความคิดตนเองไปเป็นเครื่องมือแบบตุ๊กตาอีกต่อไปแล้ว ก็ลาจากลับ พร้อมด้วยการโค้งอย่างนับถือสุดซึ้ง--- ตามแบบของเขา

ในเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่าแม้ท่าน พ.อ.จะตกอยู่ในฐานะไม่มีใครเหลียวแล แต่ท่านก็มีลักษณะเป็นสุภาพบุรุษที่ไม่นิยมการทับถมผู้อื่น นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าในขณะที่ตกต่ำเพียงไรก็ตาม แม้มีโอกาสเป็นใหญ่เป็นโตได้ก็มิได้ถือโอกาสนั้นบำรุงตัวให้สูงเด่น

๓๒. ข่าวสำคัญจากบ้านเกิด

บุรุษร่างสูงผู้หนึ่งได้หายตัวไปอย่างลึกลับจากไซ่ง่อน ไม่มีใครทราบว่าเขาเหาะระเห็ดไปแห่งใด ข่าวนี้โจทก์กันจากวงแคบ ๆ ภายในครอบครัวใกล้บ้านเขา แล้วก็แผ่กว้างออกไปทีละน้อย ๆ จนออกนอกเขตต์ประเทศญวน สู่แดนเขมรและลาวข่าวนั้นก็มาถึงท่าน พ.อ. ผู้ซึ่งทราบดีว่าบุรุษลึกลับร่างสูงอยู่ที่ใดด้วยความมุ่งหมายอย่างไร

บางคราว ท่านได้ระลึกถึงเขา ด้วยใจจดจ่ออยากทราบข่าวจากเขาว่า ได้ดำเนินงานเป็นผลไปแล้วเพียงใด ข่าวล่าสุดทราบว่า กำลังพักอยู่ที่ชายเขตต์ลาวติดต่อกับสยาม แล้วท่านก็รอ รอเขาเหมือนชายหนุ่มกระวนกระวายในข่าวรักจากหญิงสาว เพราะว่าชายร่างสูงผู้นี้อาจจะได้ข่าวที่ท่าน พ.อ. นำมาพิจารณาเป็นหนทางสำคัญ เปิดไปสู่งานชาติของ

ในที่สุด วันแห่ง การรอก็สิ้นสุดลง ด้วยจดหมายฉะบับหนึ่งซึ่งเพียง เห็นลายมือแวบเดียวก็ทำให้หัวใจระรัวด้วยความยินดี ลายมือจ่าหน้าซองนั้นท่านจำ ได้ว่า จะเป็น ของใคร ไม่ได้ เลยนอกจากบุรุษลึกลับร่างสูงคนเดียว ท่านหยิบมีดบรรจงกรีดซองให้เปิด ภายในบรรจุกระดาษ ๓ แผ่น ตัวหนังสือเลอียดยิบ แผ่นหนึ่งเล็กอีกลายมือหนึ่ง ท่าน พ.อ. เริ่มอ่านฉะบับนั้นก่อนมีข้อความว่า เขาเป็นผู้ถือจดหมายของบุรุษลึกลับร่างสูงวิคตอร์บรุเถยมาจากกรุงเทพฯ ผ่านแคว้นลาว และจะมาหาท่าน พ.อ. ด้วยตนเอง ก็เผอิญถูกเรียกตัวจาก กรุงเทพ ฯ ให้รีบกลับโดยด่วน จึงขอส่งจดหมายฝากมาทางไปรษณีย์ ตอนท้ายแจ้งว่า เขาจะมาพบกับท่านให้ได้ใน ๒ เดือนข้างหน้า ขณะที่มาราชการในอินโดจีนอีกครั้งหนึ่ง

ฉะบับที่เป็นของบุรุษ ลึกลับ ร่างสูง มีข้อความยืดยาว บรรยายการเดินทางของเขาตั้งแต่เริ่มต้น

จนเข้าเขตต์ไทยด้วยความปลอดโปร่งและปลอดภัย เพราะมีผู้อุปถัมภ์ช่วยเหลือ ได้ใช้เวลาสืบทราบเหตุการณ์และความคิดความเห็นของบุคคลสำคัญ ๆ ผู้กำชะตาประเทศสยามเป็นเวลาหลายเดือน เมื่อทราบว่าผู้ใดมีเข็มมุ่งทางใด อย่างแน่นอนแล้ว เขาก็จู่โจมตรงเข้าไปยังท่านที่มีแนวปฏิบัติร่วมกันทำลายอิทธิพลญี่ปุ่นในเมืองไทยให้สิ้นเชิง ในชั้นต้นผู้ใหญ่ ไม่มีความเชื่อถือว่าข่าวนี้มาจากท่าน พ. ข. ซึ่งจะร่วมมือด้วย แต่ภายหลังได้แสดงหลักฐานและภาพถ่าย จึงตกลงให้เขาส่งข่าวไปยังท่าน พ. ข. ว่า "ผู้ใหญ่" ในเมืองไทยยินดีที่สุดที่จะได้ติดต่อกันเพื่องานของชาติในอนาคต

"ผู้ใหญ่" มีอยู่ ๒ คน เป็นคนสำคัญที่สุด ซึ่งก่อนที่ญี่ปุ่นจะครอบครองประเทศสยามนั้น ผู้ใหญ่ทั้งสองมีนโยบายคนละแนว ยากที่จะร่วมมือกันได้ท่าน พ. ข. คงจะสงสัยแคลงใจ เพื่อแก้ข้อสงสัย

ะตกลงใจนี้ บุรุษร่างสูงได้บรรยายเหตุผลกว่า ๒ หน้ากระดาษด้วยตัวหนังสือขนาดมด

ตอนท้ายในจดหมายแสดงความเร่งเร้าให้ท่าน พ. อ. เริ่มดำเนินงาน และส่งงานติดต่อไปกับผู้ถือจดหมายได้ทีเดียว

ท่าน พ. อ. มีความสงสัย และไม่เชื่อถือว่า "ผู้ใหญ่" ทั้ง ๒ คนนั้นจะมีแนวความคิดและตกลงจะปฏิบัติงานสำคัญของชาติร่วมกันอีก ด้วยมันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากสำหรับผู้ที่ไม่รู้ไม่เห็นการเมืองภายในสยามโดยใกล้ชิดและเร้นลับ เมื่อท่าน พ. อ. เกิดความไม่เชื่อถือว่าจะเป็นไปได้เสียแล้วความเร่งรีบก็หดหายตามไปด้วย แทนที่ท่านจะส่งคนเข้าไปต่อข่าวให้เร็วยิ่งขึ้นก็กลับนั่งรอผู้ถือจดหมายซึ่งกะว่าจะเดินทางจากสยามถึงพนมเปญใน ๒ เดือนข้างหน้า

ท่านได้รอผู้ถือจดหมายอยู่ด้วยความเอาใจใส่เพื่อที่จะได้ฟังเหตุการณ์ซึ่งท่านไม่เชื่อถือว่าจะเป็น

ไปได้จากปากของคนๆนี้ บางทีเขาอาจจะมีเหตุผลซึ่งทราบความจริงอันถ่องแท้มาแจ้งให้ท่านทราบได้ ท่าน พ. อ. รอจากอาทิตย์ เป็นสองอาทิตย์ เป็นเดือน และสองเดือนครบตามที่กะไว้ก็ยังไม่เห็นผู้ใดผ่านมา รอไปอีก เดือนที่ ๓ ที่ ๔ ก็ผ่านไปอย่างเงียบเชียบปราศจากวี่แววใดๆ ความหวังที่จะดำเนินการต่อเนื่องก็มีเปอร์เซ็นต์น้อยลงๆ

๓๓. ทูตแห่งความมรณะ

ห่างจากตัวตึก ๕ เมตร ต้นกระท้อนสูงใหญ่ใบดก ยืนทะมึนทึนเหมือนปีศาจตนใหญ่ กิ่งก้านของมันแผ่ปกคลุมบริเวณบ้านเหมือนเงาดำที่ทอดยาวเข้าไปตามสนามหญ้า บางกิ่งยื่นล้ำไปบนหลังคาตึกเก่าหลังนี้ ตำหนักของสมเด็จพระนางเจ้าสุมาวดีครั้นแล้วก็บังเกิดเสียงดังอันแปลกประหลาด เมื่อกิ่งกระท้อนได้ต้องลมครูดไปกับกระเบื้องหลังคาตำหนักเป็นเสียงที่แผ่วเบาแต่มีกังวาพเหมือนหนึ่งแสดงความ

ปวดร้าวใจอย่างเหนื่อยอ่อน เสียงนี้ ไม่มีผู้ใดเอาใจใส่ บังเกิดขึ้นนานมาแล้ว หรือพึ่งเริ่มได้ยินเป็นครั้งแรก เมื่อเวลาดึกสงัดของเดือนหงายหรุบหรู่ก็ไม่ปรากฏ

คนงานทำขนมซึ่งนอนอยู่บนแคร่ในโรงขายขนมใต้ต้นกระท้อนใบดก ได้ผวาตื่นขึ้นด้วยความกลัวอันสุดซึ้ง ตัวสั่น และคลานไปปลุกเพื่อนซึ่งนอนอยู่ใกล้กันให้ลุกขึ้น ทั้งคนใหม่และคนเก่าขนลุกซ่าไปทั่วกาย เขาทั้งสองได้ยินเสียงครวญครางอันประหลาดนัก เป็นเสียงที่เกิดจากหลังคาตำหนักและกิ่งกระท้อน แหลมแต่เบา ระโหยซาบซ่านเข้าไปในสายเลือด บอกไม่ถูกว่าเป็นเสียงอันใด แต่ทำให้บังเกิดความกลัวความหวาดหวั่น หัวใจเต้นไม่เป็นปกติ แม้ว่าเสียงนั้นจะเงียบหายไปในท่ามกลางความสลัว ๆ ของแสงจันทร์เป็นเวลากว่า ๑๐ นาทีแล้วก็ตาม เขาทั้งสองก็ยังมีร่างอันสั่นเทิ้ม รุ่งเช้า

ข่าวนี้ก็แพร่ไปในหมู่คนงาน แล้วก็คืบยาวไปตามหมู่บ้านใกล้เคียง ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้ยินต้องขนลุก เพราะมันเป็นเสียงเดียวกับที่เคยปรากฏมาก่อน มันทำให้ท่านเหล่านั้นต้องหลับตา และภาวนาพึมพำถึงความตายของคนใดคนหนึ่งในตำหนักร้าง

คืนหนึ่งท่านพ.อ. ได้นั่งเล่นบนเก้าอี้ใต้ต้นขนุนซึ่งยืนเคียงกับต้นกระท้อนใบดกเป็นเวลาเกือบ๒๔๐๐น หยุดขายขนมและยกของ ที่เหลือบางอย่าง ขึ้นเรือนไปแล้ว ท่านได้ยินเสียงแหลมเย็นเปล่งจากยอดสูงของต้นกระท้อนใบดก เป็นเสียงนกชะนิดหนึ่งซึ่งออกหากินในเวลากลางคืน มันร้องแหลมสั่นระรัว เยือกเย็นเข้าไปในหัวใจ แล้วยังแถมครวญครางในตอนท้ายอย่างแผ่วเบาและหายไปในลำคอ สักครู่ก็เปล่งเสียงอันน่าสพึงกลัวนั้นออกมาอีก ๗–๘ ครั้งจึงได้ยินเสียงกระพือบินไปจากต้นกระท้อน ทุกคนที่นั่งอยู่ถึงตัวแข็ง เพราะความเยือกเย็นแห่งกระแสร์

เสียงและความวังเวงอันเงียบสงัด ไม่มีคำพูดใดของใครจะได้หลุดออกมาจากปาก จนกระทั่งท่าน พ.อ. ซึ่งก็ดูเหมือนจะได้ตกอยู่ในอาการดุษนีย์เพราะเสียงอันวิเวกนั้น กล่าวขึ้นว่า "ตัวอะไรร้อง ?" ไม่มีใครตอบในทันที เพราะต่างก็เกิดอุปาทานหวาดเกรงสิ่งอยู่ในใจเหมือนถูกสกด เหมือนถูกมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ ให้มีความเชื่อมั่นในเรื่องปรำปราดึกดำบรรพ์ ซึ่งแสดงถึงอำนาจอันเร้นลับของไสยศาสตร์ อึดใจต่อมาศิษย์จึงได้เสแสร้งพูดเรื่องอื่นต่อ เพื่อกลบเกลื่อนความหวาดหวั่นของพวกหญิง ซึ่งขณะนี้ต่างก็แอบตัวเบียดชิดกัน

มันเป็นลางอันประหลาด ทุก ๆ คนในบ้านพากันคิดว่าน่าจะมีเรื่องเศร้าสลดเกิดขึ้นในเวลาอันไม่ช้า ตามความนึกคิดของคนที่เชื่อในโชคลางด้วยแล้ว ก็จะมีความแน่นอนมั่นคงขึ้นอีก ท่าน พ.อ. จะหัวเราะเยาะใส่หน้าคนที่พูดถึงลางร้ายเหล่านั้น ไม่ว่า

จะเอ่ยขึ้นพูดในโอกาศใด ท่านไม่มีความเชื่อถือในสิ่งที่ไร้เหตุผลเช่นนั้นเสียเลย และมันก็น่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะสิ่งที่พิศูจน์ไม่ได้ ก็ไม่ควรจะเชื่อถือว่าเป็นจริง แต่ในโลกนี้ย่อมแสดงสิ่งที่ประหลาดเร้นลับมหัศจรรย์มาแล้วทั้ง ๆ ที่มนุษย์ก็พิศูจน์ไม่ได้ และมันก็เป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้เช่นเดียวกัน

ลางร้ายได้ปรากฏขึ้นอีกในคืนต่อ ๆ ไป บางคืนก็เว้นเงียบ เจ้านกแห่งราตรี ทูตแห่งความมรณะคงโผผินจากแห่งใดแห่งหนึ่งในความมืดของท้องฟ้ามาจับอยู่บนกิ่งกระท้อนในเขตตำหนักร้างนั้น แล้วก็เปล่งเสียงอันแสนจะน่าชัง ก้องกังวานไปในความเงียบสงัดอันน่าวังเวงใจ ทุกครั้งที่เสียงแหลมของมันหลุดออกไปจากลำคอ และว้าวุ่นในความทุกข์

๓๔. ความป่วย

ในระหว่างความหวาดหวั่นพรั่นพรึงของทุกคนในบ้านสงสัยว่าจะเกิดเรื่องสลดใจขึ้นนั้น ---

วันหนึ่งเป็นเวลาเกือบเที่ยงวัน ท่านพ.อ. กลับจากตลาดใหญ่ ถีบจักรยานผ่านแสงแดดอันร้อนมาถึงบ้าน ถอดเสื้อ และลงมือเช็ดจักรยานตามที่เคยกระทำทุกครั้งหลังจากใช้รถนั้น ท่านเช็ดไปพลางปากก็พูดถึงราคาของ ซึ่งกำลังถีบตัวขึ้นทุกชั่วโมงทุกนาที คุณหญิงและเด็ก ๆ นั่งตัดเย็บใบตองอยู่ในห้องเดียวกัน สักครู่ท่าน พ.อ. ลุกขึ้นและนั่งบนเก้าอี้ไม้ใกล้ ๆ จักรยาน นัยตาหลับ เหงื่อเต็มใบหน้า ซึ่งขณะ นั้นแดงจัด เพราะ ความดันของโลหิต ท่านยกมือขึ้นปาดเหงื่อเบา ๆ แต่ยกไม่ไหว แรงไปอยู่ที่ไหนหมด อ่อนกำลัง หัวใจหวิว-หวิว แล้วก็ล้มคว่ำหน้า ปะทะจักรยานดังโครมใหญ่

เสียง หวีด ผวาของ เหล่าหญิงซึ่ง ใจอ่อนดังก้องไปทั่วบริเวณบ้าน บางคนตกตลึง บางคนได้สติกระโดดเข้าประคองร่างอันสมบูรณ์ของท่าน พ.อ. แต่ยกไม่เขยื้อนเพราะแรงน้อย ต่างก็ส่งเสียงเรียก

ศิษย์และคนงานผู้ชาย ซึ่งสาระวนทำขนมอยู่ในห้องหลังบ้าน

ศิษย์ยกไหล่ท่าน พ.อ. ให้สูงกว่าพื้น ประคองศีรษะด้วยมือ และช่วยกันสอดหมอนไว้ข้างล่าง ท่านหายใจแผ่ว ๆ ใบหน้ายังเต็มไปด้วยเหงื่อเม็ดใหญ่ นัยตาหลับ

หลังจากได้ช่วยกันนวดเฟ้นและเอาสำลีชุบแอมโมเนียหอมแกว่งไปมาที่จมูก แล้วสักครู่ ท่าน พ.อ. ก็ลืมตาขึ้นอย่างเชื่องช้า และถามว่า "นี่กันเป็นอะไรไป" ท่านพยายามจะลุกขึ้นแต่ไม่ไหว หมดแรงและอ่อนเพลีย เพียงทรงตัวลุกขึ้นนั่งก็ทำยาก จึงช่วยกันพยุงปีก ก้าวช้า ๆ ไปนอนที่เตียงในห้องนอน พูดออกมาอย่างมีสติ ๓–๔ ประโยคว่า "เห็นจะเป็นลม" "ทำไมจึงอ่อนแอไปได้ กันไม่เคยเป็นอย่างนี้เลย" "แอมโมเนียหอมนี่ดีมาก ทำให้รู้สึกว่าหัวใจเต้นดี ไม่หวิว"

ได้ช่วยกัน ขอร้องให้ท่าน พ.อ. พักผ่อนเสียก่อน ท่านก็ทำตาม และหลับไปด้วยความอ่อนระโหย หายใจระรวย-เบา

ตื่นขึ้นตอนเย็น หลังจากที่หลับไปประมาณ ๒ชั่วโมง รู้สึกว่าค่อยมีแรงขึ้น และพูดเป็นปกติ ไม่เหนื่อยหอบ

เมื่อเห็นว่า ท่าน พ.อ. พ้น ระยะ อันตราย แล้ว ยังคงอยู่แต่ความอ่อนเพลีย นอกนั้นเป็นปกติทุกประการ จึงขอร้องให้ท่านเล่าความรู้สึกขณะที่ล้มคว่ำลงไปจนถึงเวลาค่ำวันนั้น(๑๗ พฤศภาคม ๘๙)

"ขณะที่กันเช็ดรถ" ท่าน พ.อ. เริ่มต้น รู้สึกกระตุกที่นัยตาหนังตาพยายามจะหรี่ลง สมองชักมึนๆ หัวใจสั่น-หวิว-คล้ายคนเป็นลม กันรู้สึกเช่นนั้นจึงหยุดเช็ดและลุกขึ้นนั่งเก้าอี้ แต่สักครู่เดียว ไม่ถึงอึดใจ หน้าก็มืด หมดสติ และไม่รู้

ตัวว่าล้มคว่ำไปด้วยซ้ำ

"กันได้สติตอนที่ถือพยุงหัวไว้นั่นแหละ ยาคมนี่ดีจริงช่วยไว้มาก หัวใจไม่หวิว แต่อ่อนเพลียหมดกำลัง เท้าแขนยันพื้นจะลุกนั่งยังแทบไม่ไหว

"ขณะนี้ เพลียและเจ็บที่ชายโครงข้างซ้าย ถ้าคงจะล้มไปถูกบรรไดจักรยานหรือยังไง

"ถีบรถไปกลางแดดร้อน ๆ นี่เอง เป็นสาเหตุต่อไปนี้ต้องระวัง กลัวว่าจะไปคว่ำกลางถนนไม่มีใครเห็นเลยมองไปเลย"

ทุกคนในบ้านต่าง ก็เข้าใจว่า เนื่องจาก เข้าสู่วัยคนแก่ ย่างเข้าปีที่ ๕๓ ร่างกายย่อมทรุดโทรมเป็นธรรมดา และเท่าที่เป็นมาแล้วก็คือโรคลมของคนอายุมาก หาได้เฉลียวใจว่าจะเป็นอาการเบื้องต้นของโรคภัยชะนิดหนึ่งไม่ ดังนั้นจึงเกิดความประมาท ไม่หาแพทย์มาตรวจร่างกาย และสมุฏฐานของโรค อีกประการหนึ่ง ต่างก็เห็นว่า

ท่าน พ.อ. อ้วนและแข็งแรง ไม่ปรากฏว่าในชีวิต
ท่านจะมีร่างกายสมบูรณ์ถึงเพียงนี้ คงไม่เจ็บป่วย
หนักหนาอะไรอีก ๒–๓ วันคงหายเป็นปกติ

ไม่มีใครวิตกกังวล ถึงอาการ ของท่าน พ.อ.
เพราะว่าในวันรุ่งขึ้นท่านก็เดินไปไหนมาไหนได้เกือบ
เป็นปกติ รับอาหารได้มากเช่นเคย ยังอ่อนเพลีย
อกเล็กน้อย หากได้อาหารบำรุงเต็มที่คงจะเป็น
ธรรมดา แต่อาการเจ็บที่ชายโครงเบื้องซ้ายยังคง
อยู่ นั่นก็เข้าใจกันเอาเองอีกว่า เป็นธรรมดาที่ล้ม
ลงไปถูกของแข็ง คงจะขัดยอกบ้าง

เหตุใหญ่ย่อมเกิดจากชะนวนเล็กน้อย พา
กันลืมข้อนี้เสียหมด สงคราม โลก ๑๙๑๔ ระเบิดขึ้น
เพราะคนวิตถานคนเดียว สงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่ง
ผลาญชีวิตมนุษย์แหลกลาน ก่อให้เกิดความ
ทุกข์ทรมาน ทั้งทางกาย และใจแก่คนกว่า ๑๐๐๐ ล้าน
เกิดจาก ความมักเรียว ของมนุษย์คนเดียวอีก
เหมือนกัน

ท่าน พ. อ. เป็นผู้ที่อดทนและบึกบึน ไม่ยอม
แสดงความอ่อนแอให้ปรากฏออกมาเลย ถ้าท่าน
ปวดศีรษะ ท่านก็จะนอนนิ่งๆ ใครจะซักถามว่า
เป็นอะไร ก็จะตอบว่าเปล่า เช่นนี้เสมอ ฉะนั้นใน
ระยะนี้จึงไม่มีใครเข้าใจว่า ท่านจะต้องสิ้นลม
หายใจภายใน ๑๕ วันข้างหน้า

ไม่มีผู้ใดแม้แต่ตัวท่านเองจะ คาดคเณเช่นนั้น

วันที่สามนับแต่ล้มคว่ำลงไปสู่พื้นอิฐ ท่าน
พ.อ. ก็เป็นปกติทุกอย่างเหมือนคนธรรมดา คงมี
แต่อาการยอกชายโครง

เย็นวันที่ ๑๙ แดดอ่อน ท่านพ.อ.ได้ขี่จักรยาน
คันโปรดตากอากาศตามถนนรอบๆ เมือง และ
กลับมาถึงบ้านโดยมิได้มีอะไรผิดแปลก ต่างก็พา
กันเข้าใจว่าท่านมีความแข็งแรงเป็นปกติแล้ว อาหาร
ก็รับได้มาก เป็นธรรมดาอยู่เช่นนี้จนถึงวันที่ ๒๔ ตอน
ใกล้ค่ำได้ฉีดยาบำรุงกำลัง ๑ เข็ม และหลับไปใน
ตอนดึก

เมื่อท้องฟ้าสาง ๒–๓ คนที่ตื่นเช้ากว่าคนอื่น ได้สังเกตเห็นท่าน พ.อ. มีอาการผิดปกติ ทั้ง ๆ ที่นอนหลับอยู่เช่นนั้น แขนทั้งสองข้างเกร็งแข็ง และมีอาการกระตุก จึงช่วยกันปลุกท่าน พ.อ และนวดเฟ้นให้เส้นประสาทรู้สึกตัว แม้กระนั้นท่านก็หาได้สติไม่ นาน ๆ จะขานรับสักครั้งเมื่อเรียกชื่อ อาเจียรออกมาเป็นน้ำ และปากเต็มไปด้วยน้ำลาย อาการเหล่านี้เป็นสิ่งที่แปลกสำหรับผู้พยาบาล ซึ่งไม่มีความรู้อะไร มันเป็นอาการของโรคซึ่งไม่มีใครเข้าใจ รู้สึกกันแต่เพียงว่าไม่ใช่เป็นสิ่ง เล็กน้อย และ ธรรมดาเสียแล้ว

ฉะนั้นจึงไปเชิญ หมอ ที่มีชื่อ เสียงคน หนึ่ง ในพนมเปญมาตรวจอาการโรค หมอคนนี้ชื่อ Buffon เป็นแพทย์ที่เชี่ยวชาญและมีความชำนาญมาก เขาบอกว่าเป็นโรคเกี่ยวแก่โลหิตเป็นพิษ การแก้ไขต้องปฏิบัติโดยรีบด่วน เพราะถ้าช้าไปเมล็ดโลหิต

จะเต็มไปด้วยพิษร้าย และทำให้โลหิตข้นหนักขึ้นจนเป็นก้อนเมื่อถูกอากาศ

นายแพทย์ได้ดูดเอา โลหิต จากแขน ท่อนบนของท่าน พ.อ. ออกประมาณ ๒ หลอดใหญ่ ในระหว่างที่แพทย์ทำการนั้น ท่าน พ.อ. ได้สติรู้สึกเจ็บและเมื่อมีคนเรียกชื่อก็ขานรับ แสดงว่าท่านมีความรู้สึก หลังจากนั้นประมาณ ๑๕ นาที ท่าน พ.อ. ก็พูดกับหมอได้ แม้จะใช้ภาษาเยอรมันเป็นภาษากลางก็ตาม

เกือบเป็นสิ่งที่มหัศจรรย์ทีเดียว เพียงการเอาโลหิตออกจากร่างกายเล็กน้อยเท่านั้น กลับทำให้คนไข้ซึ่งไม่รู้สึกสมปฤดี กลับฟื้นคืนเป็นเกือบเหมือนปกติ แต่แพทย์บอกว่ามันเป็นวิธีเดียวที่จะรักษาโรคชะนิดนี้ไว้ได้ พร้อมกับไม่รับอาหารซึ่งจะก่อให้เกิดโลหิตมากขึ้นในร่างกาย เขาได้เอาโลหิตไปตรวจที่หอวิทยาศาสตร์ คงจะทราบว่า

เป็นโรคอะไร มีพิษอะไรเจือปนในโลหิต แพทย์ได้ออกใบสั่งจ่ายยาให้ ๓ ขนานเป็นยาถ่าย และบำรุงกำลัง ส่วนยาฆ่าพิษโลหิตโดยตรงนั้นไม่มี จะหาที่ไหนก็ไม่ได้

บ่ายวันนั้น ม. เซมเปร ผู้ซึ่งมีบุญคุณและเปนเพื่อนคนเดียวในพนมเปญได้มาเยี่ยม เมื่อทราบจากนายแพทย์Buffonว่าท่านเป็นโรคอะไรแล้ว เขาก็แสดงความวิตกแต่มิได้เอ่ยปากประการใด เป็นแต่พูดว่า บิดาเขาที่ตายไปเมื่อ ๑๐ ปีก่อนก็เป็นโรคเช่นเดียวกับท่าน พ.อ. และได้รับการรักษาจากแพทย์Buffonคนเดียวกันนี่เอง ท่านพ.อ.นอนคุยกับเพื่อนโดยมีความรู้สึกตัวดีทุกประการ ตอนหนึ่งท่านได้เอ่ยขึ้นว่า "ถ้าผมจะตายอย่างคุณพ่อคุณก็จะเปนการดี มันไม่รู้สึกตัวและขาดใจไปเฉยๆเช่นนั้น สบายเหมือนนอนหลับ ไม่เจ็บไม่ปวด ไม่ทรมาน" ม. เซมเปร เล่าเรื่องบิดาป่วยให้ใคร ๆ ฟังและแถมท้ายว่า "บิดา

ผมดื่มจัด และโมโหร้ายเป็นศัตรูแก่โรคชะนิดนี้ หากหยุดดื่มและให้อยู่เงียบ ๆ โรคก็ไม่กำเริบ เป็นเวลาตั้งหลายปี แต่ตอนท้ายท่านไม่เชื่อหมอ ชอบตามใจตัวเอง จึงสิ้นสติคว่ำไปกับพื้นในคืนวันหนึ่ง โดยไม่มีผู้ใดทราบระแคะระคาย จนกว่าจะรุ่งเช้าและตายเสียแล้ว”

จากคำบอกเล่านี้ ทำให้เกือบทุกคนในบ้านค่อยมีหวังขึ้นบ้างว่าท่าน พ.อ. คงไม่สิ้นชีวิตในเร็ววัน

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๖ มีอาการหน้ามืด และอาเจียรบ่อย ๆ นั่งไม่ได้เพราะวิงเวียนศีรษะ ถ้านอนค่อยยังชั่ว สติดีเหมือนบุคคลธรรมดา ท่าน พ.อ. มักจะบ่นว่านัยตาพร่าฟางมองอะไรพร่าไปหมด เป็นสีเขียวและทางขาวลาย ๆ อาหารก็รับได้น้อย ไม่มีอาการกระตุกและเกร็งข้อแข็งเหมือนตอนไม่ได้สติ

เนื่องจากเกรงว่าท่าน พ.อ. จะหลับเลยไป จึงได้นั่งพยาบาลตลอดรุ่งผลัดเปลี่ยนกัน แล้วแต่ใครจะ

ง่วงไม่ง่วง

ระหว่าง ๕ วันต่อมาจนถึงสิ้นเดือนนี้ ท่าน พ.อ. มีอาการอ่อนเพลียแต่เดินไปมาภายในบ้านได้ชั่วครู่แล้วก็ต้องเอนหลังเพราะเกิดวิงเวียนขึ้น ทุกขณะที่ศีรษะตั้งตรง หมอได้ให้ยาถ่ายขนาดแรงเท่ากับให้ม้าถ่าย เพื่อดึงเอาพิษร้ายในโลหิตให้ออกมา แต่ก็ไม่ได้ประโยชน์มาก โลหิตเต็มไปด้วยพิษร้ายมันทำลายความรู้สึก ความทรงจำต่าง ๆ ให้เลอะเลือนไป มีโมโหโทโสผิดกว่าปกติอย่างตรงข้าม ตามธรรมดาท่าน พ.อ. เป็นผู้เบิกบานร่าเริงและพูดขบขันได้ทุกโอกาส ในขณะที่ใกล้จะสิ้นชีวิตนี้ ไม่ว่าอะไรมักจะเป็นเหตุให้กระทบกระเทือน ไม่ถูกใจเกือบทุกเรื่อง บางคราวท่านจะดุเมื่อใครทำอะไรผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งตามธรรมดาท่านจะหัวเราะและเย้าเล่น ความฉุนเฉียวเหล่านี้มิได้เป็นอยู่ตลอดเวลา หลายชั่วโมงจะเกิดขึ้นสักครั้งสุดแล้วแต่จะเกิด ขะนวน

ขึ้นหรือไม่

คืนวันที่ ๓๑ เป็นคืนที่ท่านสบายกว่าหลายคืนที่แล้วมา มีสติดีเท่าคนธรรมดา แต่ความทรงจำเลอะเต็มทน ท่านมักจะถามถึงสิ่งที่ถามเมื่อสักครู่ซ้ำแล้วซ้ำอีก จนใคร ๆ พากันนึกว่าท่านแกล้งทำเพื่อยั่วเย้า ในคืนนี้ท่านนอนคุยกับบุตรสาวและหลานหญิงถึงเรื่องขบขันต่าง ๆ และมักจะมีเสียงฮา, ฮาบ่อย ๆ ตอนดึกเมื่อเลิกขายขนมแล้ว ผู้ขายเอาเงินมาส่งเกือบ ๒๐๐ บาท ท่านได้กล่าวอย่างมีสติว่า "คืนนี้ค่อยยังชั่วหน่อย ถ้าเราขายได้เช่นนี้อีก ๓–๔ คืนก็คงพ้นหนี้เจ๊ก"

เนื่องจากสังเกตว่าท่าน พ.อ. มีอาการเกือบเป็นปกติแล้ว และต่างก็อ่อนเพลียระโหยโรยแรงจากการนั่งยามทุกคืน ๆ และทั้งยังต้องทำขนมขายในเวลากลางวันทุกวันอีกด้วย จึงต่างก็ขอตัวไปพักผ่อนมิได้นั่งพยาบาลกันตลอดคืนเหมือน ๒–๓ คืนก่อน

๐๔.๒๘ น. ของวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๙๗ คุณหญิงซึ่งตามปกติมีประสาทไว ในการ ฟังแม้จะอยู่ในขณะหลับได้ตื่นขึ้น เพราะเสียง ผิดปกติ ทางเตียง ท่าน พ.อ. เสียงนั้นเป็นเสียงกรน แต่ทำไมจึงคล้าย มีอะไรแน่นอยู่ในส่วนลึกแห่งลำคอ ท่านจึงลุกขึ้นและเห็นอาการเกร็ง แข็ง ตาม แขน ขอ ง ท่านพ.อ ในขณะที่เป็นมาก ฉนั้นทุกคนในบ้านจึงถูกปลุกอย่างรีบด่วน มาช่วยกันบีบเฟ้นไปตามแขน มียาอะไรที่ช่วยให้เกิดความร้อนอบอุ่นก็ทาและถูตามที่กระดุก และกล้ามเนื้อเต้น ท่าน พ.อ. ได้หมดสติไปคราวละเล็กละน้อย หลังจากที่คุณ หญิงได้เรียกชื่อและท่านขาน ตอบเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

นายแพทย์Buffonได้มาถึงบ้านเมื่อ๐๕.๓๕ น. และใช้วิธีรักษาซึ่งมีอยู่วิธีเดียวคือดูด เอาโลหิตออกจากเส้นโลหิตใหญ่ แพทย์ ได้กระทำอย่างเร่งรีบ โดยด่วน เพราะว่าเวลาช้าไปเพียงนาทีเดียวอาจแก้ไม่

ทัน ความดันของโลหิตแรงและสูงมาก แพทย์ผู้ชำนาญได้แทงเข็มเข้าในเส้นโลหิตอย่างแรงและเที่ยง แต่เส้นโลหิตแข็งเหมือนหิน แทงเท่าไรก็ไม่เข้า ต้องเอาใบมีดโกนจี้เลตกรีดให้เป็นแผลใหญ่ แล้วเอาเข็มแทงลงแม้กระนั้นก็ดูดเอาโลหิตออกไม่ได้ — โลหิตข้นจนไม่ยอมผ่านรูเข็มเข้าในหลอด นายแพทย์ได้เปลี่ยนวิธีที่จะเอาโลหิตออกอย่างฉับพลัน ด้วยความชำนาญรอบรู้ เขาได้เอาใบมีดโกนกรีดตามหลังให้เป็นแผลหลายสิบแห่ง ๆ ละน้อย ๆ แล้วเอาแก้วลนไฟไล่อากาศออก, ครอบไปบนปากแผลเพื่อดูดโลหิตอย่างเร่งรีบ แก้ว ๗ ใบติดเนื้อที่หลังแน่น แผ่นเนื้อนูนอยู่ในครอบแก้ว มีโลหิตซึมตามผิวออกมาคราวละน้อย ๆ จนในที่สุด—๓๕ นาทีล่วงแล้ว—ปรากฏว่ามีโลหิตเกือบครึ่งแก้ว นายแพทย์สั่งให้เอาไปล้าง โลหิตแข็งติดก้นถ้วยแก้ว เหมือนเลือดหมู, ผู้เอาแก้วไปชำระล้างต้องนั่งน้ำตาไหลที่ริมห้อง ในเมื่อเอามือ

ล้วงลงไปควักให้ก้อนโลหิตนั้นร่วงไปจากแก้ว เขาไม่มีความหวังในการที่จะเห็นท่าน พ.อ. กลับฟื้นคืนสติได้อีกแล้ว, จะต้องจากกันทั้งๆที่มิทันได้รู้เนื้อรู้ตัว

นอกจากการเกร็งข้อที่แขนอย่างแข็งแรงโดยไม่รู้สึกตัวว่าทำอะไรแล้วนาน ๆ ท่าน พ.อ. ก็จะบิดตัวสักครั้ง พ่นน้ำลายฟอง ๆ ออกมา และบางคราวกดฟันแข็งราวกรรไกรตึงนุน เมื่อพิษโลหิตเข้าเริบถึงที่สุดมันได้ทำลายประสาททุก ๆ ส่วนของท่านให้อ่อนลงทีละน้อยก็หมดไป ๆ คงเหลือแต่กล้ามเนื้อที่หน้าอกและแขน เต้นเป็นบางครั้งบางคราว พร้อมกับ มีเสียงครอกๆในลำคอเป็นระยะห่างๆหัวใจเต้นอ่อน–อ่อน–

นายแพทย์ผู้ชำนาญสายหน้า แสดงความหมดหวังแก่ผู้ชายและกล่าวอำลากลับพร้อมกับฉีดยาบำรุงหัวใจไว้ ๑ เข็ม เขาพูดว่าได้ใช้ความสามารถของเขาอย่างเต็มที่แล้ว แต่ไม่ได้ผล คาดว่าท่านจะสิ้นใจภายใน ๐๗.๐๐ น. เช้าวันนี้แล้วเขาก็อำลาจากไปใน

ความขมุกขมัวของท้องถนน ทิ้งความสิ้นหวังไว้เบื้องหลัง

๓๕. ความตาย

ร่างท่าน พ.อ. ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งได้เป็นที่สิงสถิตแห่งวิญญาณ นักรบ ผู้เสียสละ บัดนี้ร่างนั้นนอนนิ่งนาน ๆ จะเคลื่อนไหว อย่าง อ่อนเพลียและ ปราศ จากความรู้สึกสักครั้ง ร่างนั้นยังสมบูรณ์ อ้วนเต็มไปด้วยเนื้อหนังและความน่ารัก แต่ว่าชีพจรอ่อน-อ่อนมากทีเดียว ลมหายใจที่ระรวยออกมาจากจมูกบนใบหน้าที่เคยปรากฏความ เข้ม แข็ง เหนือ อำนาจ ใจมนุษย์หลายพันคนนั้น เบาและเต็มไปด้วยใจชื่นอุ่นๆ

ท่าน พ.อ. คงไม่ทราบ ดอก ว่า ร่าง ของ ท่านเวลานี้นอนเหยียดยาว อยู่ บน เตียงไม้แข็ง ปราศจากฟูกเพราะความยากแค้น แต่ได้สงวนรักษาความดีของชายชาติชาตรีไว้ไม่เสียทีที่ เกิดมา ปาก อย่างนี้นัยตาอย่างนี้และวงหน้าอย่างนี้ รวมกันเป็นใบหน้า

ที่ควรเคารพบูชา เพราะว่าใบหน้าแบบนี้เองได้แสดงความเสียสละมาแล้วเพื่อประโยชน์ของคนทั้งชาติ นัยตาที่หรี่และดวงตาที่ไร้แสงแวววาว แสดงว่าใกล้จะถึงกาลมรณะ ร่างกายไม่สามารถจะคงทนต่อไปได้เพราะพิษโรค ความนิ่งเฉยได้ฉายแสงเข้ามาปกคลุมรอบ ๆ ตัวท่านอย่างไร้ความปราณี

ทำไมเทพเจ้าไม่เวทนา ยืดเวลาหายใจ ให้แก่บุคคลผู้มีน้ำใจเป็นเลิศเช่นนี้ให้ยืนยาวต่อไปอีก ทำไมจึงแสดงความโหดร้ายแก่ร่างที่มีน้ำใจงามเช่นนี้ เดี๋ยวนี้ร่างนั้นจวนจะสิ้นใจอยู่แล้ว ทำไมพระองค์จึงดึงบุรุษใจประเสริฐไปรวดเร็วนัก หรือว่าความตายเป็นสิ่งบริสุทธิสมควรแก่การยึดครองท่าน พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

ในห้องนั้นบางคราวก็เงียบ-เงียบสงัดปราศจากคำพูดใด ๆ จะผ่านพ้นออกมาจากลำคอที่อมความรักระทมของเด็ก ๆ ที่รักท่านเหมือนชีวิต เงียบ

เพราะว่าหัวใจทุก ๆ ดวง ได้ผ่าน ความ ตื่น เต้นอันน่ากลัวมาเมื่อ ๒-๓ ชั่วโมงนี้ และเดี๋ยวนี้หัวใจนั้นเต็มไปแต่ความสิ้นหวังและความอัดอั้นที่แสนเศร้า. ไม่มีความหวังที่ดีเหลืออยู่ในดวงจิตต์ของเขาเลย เมื่อความเงียบครอบงำอยู่เป็นเวลานานพอ แล้ว และ ระ-หว่างนั้นสมองของทุก คน ภาย ใน ห้อง ก็ ครุ่น คิด ถึงความรักความอาลัย แล้วก่อให้เกิดความระทมทุกข์ความสงสารจนเต็มเปี่ยมจึงบังเกิดเสียงสะอื้น อาวรณ์ดิ้นรนออกมาจากปาก และ นัยตา ของ เด็ก ๆ เป็นเสียงรำพรรณที่ครวญครางต่อความรักอันมีแก่ ร่าง ที่ใกล้จะสิ้นใจพร้อมกับเสียงสอึกของท่าน พ.อ.

สว่างแล้ว ดวงอาทิตย์โผล่จากขอบฟ้ากำลังลอยขึ้นสู่ท้องนภากาศทีละน้อย ๆ แสงสว่างผ่านเข้ามาในห้องตามหน้าต่างและประตู จับต้องผิวหน้าอันซีดของท่าน พ.อ. ร่างนั้นหายใจอ่อนลง อาการเคลื่อนไหวต่าง ๆ หมดสิ้นไปแล้ว ยังเหลืออยู่เพียง

ภายในเล็กน้อยซึ่งไม่แสดงอาการเต้นออกมา, คลุม ด้วยผ้าห่มขาวทั่วทั้งกาย เหลือเปิดเผยเพียงใบหน้า และคอ หมดสติสัมปชัญญะไปนานแล้ว แต่หัวใจยัง เต้นอยู่ พร้อมกับชื่อเสียงอันไม่มีวันตายเช่นเดียวกับ แสงอาทิตย์ที่แม้จางหายไปเมื่อวานนี้ แต่ได้กราดลง มาพื้นโลกอันดารดาษด้วยความบริสุทธิ์และความชั่ว ช้าเท่า ๆ กันอีกในวันนี้และทุก ๆ วันต่อไป

๐๘.๓๑ น. เป็นเวลาสุดท้ายที่หัวใจท่าน พ.อ. ซึ่งเต้นอย่างอ่อนระโหยมา กว่า ๒ ชั่วโมงแล้วนั้นได้ หยุดเคลื่อนไหว—วิญญาณอันบริสุทธิ์ห้อมล้อมด้วย ความดีที่มนุษย์ส่วนน้อยมองเห็นก็ได้เร่ระร่อนไปสู่ สวรรค์ชั้นพรหมในทันทีทันใด

บุรุษผู้เป็นหัวแรงสำคัญที่สุดในการก่อให้เกิด รัฐธรรมนูญของสยามนอนตายอยู่บนเตียงไม้เลว ๆ ในตำหนักร้างแห่งหนึ่งที่ดินแดนเขมร ที่ปลายเท้ามี

หมาพันธุ์ทางตัวเล็ก ๆ แต่หัวใจล้ำค่า นอนหมอบนิ่งอย่างซื่อสัตย์

เทพบนสวรรค์ได้สรวมวิญญาณที่แสนดีและบริสุทธิ์ลงในทารกน้อยผู้หนึ่งเมื่อ ๕๓ ปีมาแล้ว และบัดนี้พระองค์ได้มารับคืนไป และทิ้งร่างซึ่งรู้จักกันว่าชื่อ

พันเอก พระยาทรงสุรเดช

จากชื่อนี้มนุษย์หลายหมื่นรู้จักดีว่าใน กาย มีความดีอะไรบ้าง สิ่งที่เหนือความดีทั้งหลายในท่านผู้นี้คือ

การสนองชาติด้วยความกตัญญูและซื่อสัตย์

๒–๓ วันต่อมาวิทยุเกือบทั่วโลกหลายภาษา ยกเว้นวิทยุของนายมั่นนายคงแห่งราชอาณาจักร์ ได้กระจายข่าวมรณะกรรมอันเศร้าสลดและคุณความดีของท่านผู้นี้ออกไปทั่วโลก

๓๖. ศพคนยาก

ทรัพย์ย่อมบันดาลให้เกิดสิ่งที่ต้องการได้หลายประการ และดูเหมือนทรัพย์เท่านั้นจะเป็นสิ่งเดียวที่มีอิทธิพล เสกปั้นอะไร ๆ ได้มากอย่างกว่าแม้ความจริงแห่งดวงใจ

ท่านพ.อ.เหลือทิ้งไว้เป็นมรดกแก่ครอบครัวเพียงอย่างเดียวคือ ชื่อเสียงอันดีแห่งตระกูล "พันธุมเสน" อย่างเดียวเท่านั้นเอง ปราศจากทรัพย์สมบัติ ปราศจากเงินนับพัน ปราศจากเครื่องทองเพชรนิลจินดา ฉะนั้น ในการปลงศพนายพันเอกพระยาทรงสุรเดชผู้รวยความดี แต่จนทรัพย์จึงเป็นไปอย่างศพกระยาจกเข็ญใจ-ไร้เกียรติ

ผู้มีหัวใจบริสุทธิ์ทั้งหลาย ผู้ทรงความยุติธรรมทั้งสิ้นในโลกนี้โปรดทราบเถิดว่า "ศพคนยาก" ซึ่งผู้เผาและบำเพ็ญกุศลที่วัดประทุมวดี พนมเปญ นั้นเป็นไปอย่างแร้นแค้นน่าอนาถใจ

เคราะห์กรรม หรือกรรมแต่ชาติปางก่อ
ได้บังคับให้คุณความดีของท่านมิได้เป็นเครื่องช่ว
เหลือในยามสิ้นชีพและการปลงศพ แทนที่จะเรีย
ว่าพระราชทานเพลิงศพนายพันเอก พระยาทรงสุรเด
กลับต้องเรียกว่าปลงศพคนยาก ถ้าหากความชั่วๆ
สุมอยู่ในหัวใจท่านผู้นี้แม้เพียงเล็กน้อยแล้ว ท่านค
จะมีเงินมีทองพอที่จะเหลือให้ครอบครัวทำศพได้ห
หราสมเกียรติ

ตรงกันข้ามครอบครัวต้องยืมเงินจากผู้มีใ
กรุณาคนหนึ่งเป็นเงิน ๖๐๐ เหรียญรวมกับที่มีคนเป็
ติดตัวกันอยู่อีก ๖๐๐ เหรียญเป็น ๑๒๐๐ และด้วยเงินจำ
นวนนี้เองได้ช่วยให้ร่างซึ่งไม่หายใจของผู้เคยสง
แห่งประเทศสยามผู้นี้หมดเป็นเถ้าถ่านไปอย่างรีบก
เผาศพกระยาจกเข็ญใจเพียงเล็กน้อย

การทำบุญที่บ้านก็ดี การเผาก็ดี ได้สำเร็
ขึ้นจากความเมตตาของชาวเขมรที่ร่วมใจกันช่ว

เหลือและให้เกียรติยศ คนละเล็กละน้อยรวมเงินที่ช่วย ๕๗๔ เหรียญ ๕๐ เซนต์ แต่ในทางแรงนั้นผู้ใจบุญได้มาช่วยอย่างที่เรียกว่าไม่อั้นไม่ออม ไม่ต้องเสียค่าจ้างแรงงานอะไรเลย ตลอดจน การหาบหามศพ

ขบวนแห่ศพ นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช หัวหน้าผู้ก่อการปฏิวัติจนนำรัฐธรรมนูญมามอบแก่ประชาชนชาวสยามได้นั้น ประกอบด้วยชาวเขมร ๙๐% ญวนและฝรั่ง ๗๐% คนไทย ๓% รถบรรทุกศพเป็นรถม้าเดี่ยวซึ่งเทียมด้วยม้าผอมเห็นซี่โครงทุกซี่และจวนจะตาย แคบและไร้ความหรูหรา หีบบรรจุศพก็คือหีบศพราษฎรธรรมดาสามัญนี่เอง มีดอกไม้คลุมอันเกิดจากฝีมือคนไทย และเขมรที่ เคารพ รักท่านผู้ตาย เป็นแผะฝีมือหยาบ ๆแต่เต็มไปด้วยความจงรักและซื่อสัตย์จากน้ำใจ ปราศจากทหารเดินเป็นเกียรติยศแม้แต่คนเดียว

แต่ที่ ๆ เผาศพผู้มีเกียรติหลายท่านได้กรุณามาให้เกียรติยศเป็นต้นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งเขมรและฝรั่งเศสประมาณ ๑๐ นายนอกนั้นเป็นพ่อค้าแม่ค้าชนิดหาเช้ากินค่ำและเพื่อนบ้านใกล้เคียง มีผู้มาเผาศพเพียงไม่เกิน๔๐๐คน, เป็นศพของคนยากแท้ ๆ

พระเพลิงได้ลามติดไม้และโลงแล้ว ก็ต่อไปถึงร่างท่านพ.อ.ซึ่งหลับอย่างไม่มีวันจะตื่น ร่างซึ่งปราศจากความรู้สึกแต่เต็มไปด้วยความดีนั้นถูกเผาทีละน้อย ๆ แล้วก็อย่างฮึกโหมในเมื่อเชื้อเพลิงได้ลุกโชนอยู่ภายใต้ศพนั้นเมื่อหนังกลายเป็น เถ้า ถ่าน และในที่สุดแม้กระดูกก็เกือบมิเหลือ

ความตายเป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่ากลัว และน่าเศร้าหรือ? ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านพ.อ. คงจะไม่เศร้าสลด เพราะท่านได้กระทำแล้ว ซึ่งความดีเลิศอันมนุษย์น้อยคนจะได้มีโอกาศกระทำใน ระหว่าง ที่มีชีวิตเป็นมนุษย์-เป็นคนไทยเพื่อชาติไทย!

ร่างนั้นสาปสูญไปแล้ว แต่ความดีชื่อเสียงยังปรากฏอยู่

๓๗. เหลืออะไร

ความสิ้นหวังที่จะนำกระดูก พ.อ.พระยาทรงสุรเดชกลับมาสู่บ้านเกิดเมืองนอน กลายเป็นความหวังที่มีชีวิตจิตใจขึ้น เพราะความกรุณาของบุคคลสำคัญ ๆ ๓ ท่านคือ

ผู้สำเร็จราชการ ปรีดี พนมยงค์

นายกรัฐมนตรี ควง อภัยวงศ์ และ

พลต.อ. อดุลย์ อดุลย์เดชจรัส

ผู้เป็นใหญ่ทั้งสามท่านได้ร่วมมือกันส่งผู้แทนในนามของ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินรวม ๓ นาย ไปรับอัฐิท่านพ.อ.พระยาทรงสุรเดช ที่ตำบลสวายดงแก้ว สายแดนติดต่อกับเขมร ผ่านพระตะบองซึ่งณะที่นั้น ท่านข้าหลวงและข้าราชการ ได้พร้อมใจกันบำเพ็ญกุศล นิมนต์พระสวดมนต์และถวายอาหารอุทิศส่วน

กุศลให้แก่ท่าน พ.อ. แล้วได้เชิญอัฐิต่อมากรุงเทพฯ โดยความช่วยเหลือทางกรมรถไฟจัดรถให้เป็นพิเศษ ๑ หลัง ตามระยะทางที่สถานีต่าง ๆ มีผู้นำพวงหรีดมาสักการะอัฐิท่านพ.อ.

การให้เกียรติแก่อัฐิท่าน พ.อ. ผู้วายชนม์เป็นสิ่งที่ควรยกย่องและสรรเสริญ เพราะเหตุว่า การกระทำเช่นนั้น เป็นการเชิดชูคุณความดีของผู้ที่ได้เสียสละแม้ชีวิตแก่ชาติ ย่อมเป็นการสนับสนุนให้นักการเมืองทั้งหลายผู้อุทิศชีวิตและความเป็นอยู่แก่ส่วนรวม มีกำลังเข้มแข็งยิ่งขึ้นในอันที่จะประกอบงานของตนไปสู่จุดปรารถนา คือ ความรุ่งเรืองของชาติไทย

หลังจากได้รั้งรอเป็นเวลานาน ๒-๓ เดือน เห็นว่าภัยทางอากาศน้อยแล้ว และสามารถจะประกอบพิธีการกุศลได้ ท่านผู้สำเร็จราชการ ฯ ผู้มีน้ำใจบริสุทธิ์ และกว้างขวางก็ได้จัดให้มีการบำเพ็ญกุศล

ฉลองอัฐิท่าน พ.อ. ผู้อาภัพ ณ วัดมหาธาตุเป็นการใหญ่ ผู้มีเกียรติแห่งประเทศสยามได้มาร่วมงานและวางพวงหรีดเป็นเกียรติยศหลายสิบท่าน

นี่เป็นเกียรติครั้งใหญ่ที่สุดที่อัฐิท่าน พ.อ. ผู้มีกรรมได้รับ

หากวิญญาณของท่าน พ.อ. จะทราบได้ด้วยญาณใดๆในการแสดงความเมตตาจิตต์อย่างสูงของผู้สำเร็จราชการฯ ปรีดี พนมยงค์ และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายแล้ว ท่านคงจะปลาบปลื้มในน้ำใจแห่งมิตร์แท้และคงไม่เศร้าสลดใจในการที่ถูกทอดทิ้งอย่างไม่แยแสอันเกิดจากความจำเป็นนั้นๆ

มนุษย์เราเกิดมาแล้วก็แสดงบทบาทไปตามพรหมลิขิต เร็วบ้าง นานบ้างแล้วแต่โชคชะตา ไม่ช้านักก็ตาย ร่างต้องฝังดิน เนื้อหนังกลายเป็นเถ้าถ่านปนไปกับดินทรายทับถมโลก ไร้ประโยชน์ ในร่างกายมนุษย์จะหาอะไรที่เป็นประโยชน์เมื่อตายแล้ว

ไม่ได้เลย มีค่าต่ำเสียยิ่งกว่าสัตว์บางชนิดซึ่งเมื่อมันตายแล้ว เราสามารถที่จะนำกระดูก งา เนื้อ หนังมาใช้เป็นประโยชน์ในทางอาหาร ในทางทำภาชนะเครื่องใช้ แต่มนุษย์เหลืออะไรไว้เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าได้เกิดมาแล้วเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ความดีอย่างเดียว!

พฤษภกาษร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติที่วางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
คงอยู่แต่ชั่วดี ---------

เมื่อนึกถึง ความตาย เราจะพากันดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ใจปรารถนาทุก ๆ อย่างไปทำไมกัน เราจะกระวนกระวายสะสมเงินทองนับล้านนับแสนไว้ทำไม มันช่วยอะไรเราได้? ตายแล้วเอาไปได้หรือ? ทองคำธรรมชาติเนื้อแท้ รูปภาพแสนสวย เมียสวยๆ สิ่งเหล่านี้จะตามเราไปในหลุมด้วยหรือ? เปล่า–

ดอก! ไม่มีใครเขายอมไปกับซากศพของเรา แม้ภรรยาแสนรักก็เพียงจะคร่ำครวญไปสักครู่หนึ่งยามหนึ่งเท่านั้น ไม่ช้าเธอก็จะยิ้มและสนุกสนานไปตามธรรมดาโลก แล้วสิ่งเหล่านั้นเป็นประโยชน์อะไรแก่มนุษย์

เมื่อเกิดมาแล้วก็ตายและเอาอะไรไปมิได้ เราจึงควรประกอบกรรมดี เพื่อทิ้งไว้-เป็นอนุสสรณ์ ชื่อเสียงเป็นสิ่งที่มั่นคงแน่นอนและยั่งยืนไม่มีวันดับ-สูญไปจากโลก ทุก ๆ สิ่งสิ้นไปตามอายุขัย แต่ชื่อเสียงคงอยู่คู่กับฟ้า

ร่างกายของท่าน พ.อ. สูญไปแล้ว วิญญาณสิ้นไปแล้ว แต่ความดีได้ก้องอยู่บนโลกเบื้องหลังท่านมากนัก ทุกคนจะต้องนึกถึงการสละชีพเพื่อรัฐ-ธรรมนูญ เป็นความดีชั้นสำคัญที่สุดของวีระบุรุษผู้นั้น.

๓๘. ความสงสัย

เมื่อความตายโดยปัจจุบันทันด่วน ได้ดึงเอาตัวท่านพ.อ.ไปจากโลกนี้ และความตายนั้นเป็นสิ่งน่าสดุดใจหลายประการ ท่านกำลังมีร่างกายสมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยอะไรเลย แต่เหตุไรจึงตายอย่างกระทันหัน ความระแวงสงสัยก็เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งของความสงสัยจ้องตรงไปยังบุคคลผู้มาเยือน ท่านที่พนมเปญ จากโตกิโอ เขาเป็นทหารไทย

ตามที่สัตย์ที่จริงผู้รวบรวมมิได้มีความมุ่งหมายจะประณามหรือหาความใส่ท่านผู้นี้ แต่มันเป็นเพราะเมื่อค้นหาเหตุแห่งความตายของบุรุษผู้มีกรรมสักเพียงไร ความสงสัยนานาประการก็หาได้กระจ่างขึ้นไม่

จากปากคำของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกล่าวว่าเมื่อก่อนหน้าวันล้มป่วยไม่ถึง ๒ อาทิตย์ ได้มีนายร้อยเอกทหารไทยผู้หนึ่งไปเยือนท่านที่พนมเปญ และท่านได้

ต้อนรับอย่างฐานศิษย์ผู้มีเกียรติ ร่วมโต๊ะอาหารด้วยทุกเวลา

วันหนึ่งเมื่อมีคนมาบอกว่า ร้อยเอกทหารไทยผู้หนึ่งมาหา ท่านพ.อ.เกือบจะงุนงง เพราะไม่นึกว่ามีผู้ใดคิดเป็นห่วงใยในท่านจนถึงกับลดตัวลงทุนมาเยี่ยมถึงพนมเปญ ยิ่งได้ยินคุณ ร.อ. บอกว่าเคยเป็นศิษย์ด้วยแล้วก็เพิ่มจากงวยงงเป็นอัศจรรย์ แต่เมื่อนึกได้ว่า ตนเองเคยเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารเมื่อสิบกว่าปีมาแล้วที่กรมยุทธศึกษาทหารบก และถ้าจะถือว่านายทหารที่ผ่านโรงเรียนนายร้อยเป็นทุกคนแล้ว ร.อ. ผู้นั้นก็เป็นศิษย์จริง ท่านจึงต้อนรับในฐานะศิษย์

เมื่อได้ไต่ถามว่าไปมาอย่างไร จึงได้มาพนมเปญ, คุณ ร.อ. บอกว่า ไปเรียนการพิมพ์แสตมป์และธนบัตรที่ประเทศญี่ปุ่นเสร็จแล้วก็เดินทางกลับโดยเครื่องบิน ลงที่ไซ่ง่อน เพื่อเดินทางมาเยี่ยม

ท่านพ.อ.อาจารย์ผู้ซึ่งตกทุกข์ได้ยากอยู่ที่พนมเปญ

แม้ว่า จะทำใจ ให้บริสุทธิ์ สักเพียงไรก็ ตามผู้ที่ได้ยินย่อมเห็นว่าคำพูดนี้อาจเกินความจริงไป ได้แต่เป็นเพียงการสดุดคั่นแรก ในขณะที่ไม่มีอะไรหวาดระแวงในความเจตนาดีของคนเรา ดังนั้นจึงผ่านความรู้สึกนั้นไปอย่างธรรมดา

ครั้นรับประทานอาหารกลางวันแล้วท่าน พ.อ จึงชวนคุณร้อยเอกลงไปคุยกันข้างล่างใต้ร่มไม้ ซึ่งที่นั่นลมพัดเย็นสบายกว่าข้างบนตึก ซึ่งอบอ้าวด้วยความร้อน พูดกันถึงเรื่องต่าง ๆ โดยมากท่านพ.อ. เป็นผู้ตอบคำถาม จะเป็นผู้ถามต่อเมื่อซักถึงความเป็นอยู่ในประเทศญี่ปุ่น,และ เหตุการณ์บางอย่างในเมืองไทยก่อนหน้าที่คุณร.อ.จะเดินทางไปญี่ปุ่น.

สนทนากันพักใหญ่ สมควรแก่เวลาแล้ว ท่านพ.อ.จึงถามว่า จะพักที่ไหน คุณร.อ.นิ่งไม่ตอบ ด้วยมารยาทของผู้ดีและถือคนว่าเป็นผู้ใหญ่ ต้องอุปการะ

ผู้น้อยซึ่งพลัดมาในต่างถิ่น ท่านจึงบงการแก่ศิษย์ให้รับรองที่บ้านเขา

บ้านท่านพ.อ.แม้จะใหญ่พอควร แต่มันก็เต็มไปด้วยวัตถุในการทำขนม และเครื่องมือเครื่องใช้รกรุงรัง ผู้คนก็มากประมาณ ๒๐ นาย ไม่มีที่ว่างแม้จะตั้งเตียงผ้าใบให้นอน บ้านศิษย์หรือก็คับแคบ มีห้อง ๒ ห้อง ห้องใหญ่เป็นห้องนอน ทั้งของตนและมารดา อีกห้องหนึ่งใช้เป็นที่ทำครัว ฉะนั้นเมื่อต้องมาต้อนรับเพื่อนนายทหารผู้นี้ เขาจึงต้องให้มารดาไปนอนที่บ้านอาจารย์ แม้จะรู้ว่าศิษย์ค่อนข้างมดอัดใจในการจัดที่หลับนอนให้แก่แขกตามคำสั่ง ท่านพ.อ.ก็จำต้องสั่งเช่นที่สั่งแล้วนั่นเอง ท่านไม่สามารถที่จะแนะนำให้คุณร้อยเอกไปพักที่โรงแรมซึ่งมีอยู่มากมายในพนมเปญได้

ตอนเช้า ศิษย์ได้พาคุณร.อ.ไปเที่ยวดูสถานที่ต่างๆ ในเมือง เป็นต้นที่ตลาดจ่ายซึ่งเป็นสถานที่ๆ

จัดการแบบทันสมัยที่สุดในยุโรป ที่ตลาดนี้เองศิษย์ได้ซื้อขนมชั้นญวน และบอกแก่คุณ ร.อ. ว่าท่านชอบนัก

ในวันรุ่งขึ้น คุณร.อ. ได้ไปในเมืองคนเดียว และขากลับเขาห่อเอาขนมชั้นญวนมาฝากท่านพ.อ. และครอบครัว ท่าน พ.อ. ได้รับประทานขนมชั้นญวนที่คุณร.อ.แสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อซื้อมาฝาก และยื่นให้เขาไว้ อันเบอเร้อ เพื่อเป็นการตอบแทนความหวังดี

คุณ ร.อ. พักอยู่ประมาณ ๗ วันอย่างฉันท์กันเองท่านพ.อ.ได้ต้อนรับแขกผู้ถือว่า เป็นศิษย์ ด้วยการเปิดโอกาสให้สนิทสนมอย่างเต็มที่ เพราะถือว่าเป็นคนไทยด้วยกันในหมู่ชนต่างชาติ เข้านอกออกในตามสะดวก และรับประทานอาหารร่วมกันทุกมื้อ

แล้วคุณ ร.อ. ก็จากไป-เดินทางเข้าสยาม โดยขบวนรถไฟพิเศษของทหารญี่ปุ่น ท่านพ.อ.และศิษย์ ได้มาส่งที่สถานีรถไฟ คุณร.อ.บอกลาพร้อม

ขอบคุณที่ได้ต้อนรับเป็นอย่างดี และสัญญาว่าจะ
ส่งข่าวแจ้งให้ทราบเสมอ ๆ เมื่อถึงเมืองไทย

การที่บุคคลหนึ่งผู้ซึ่งมิได้มีความสัมพันธ์รัก
ใคร่สนิทสนมได้สละเวลาและเงินทอง เดินทางจาก
กก็ไอกลับมาสยาม โดยหวังผ่านพนมเปญ เพื่อ
เยี่ยมบุคคลอีกผู้หนึ่งนั้น เป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือว่าเกิด
จากน้ำใสใจจริงกระนั้นหรือ ? ตามวิสัยมนุษย์
ธรรมดาจะไม่มีผู้ใดกระทำดังนั้น เว้นเสียแต่จะมี
เหตุอย่างหนึ่งซึ่งไม่มีใครเข้าใจถึง คุณ ร.อ.
ต้องการจะเร่งรีบให้ถึงเมืองไทยเร็วที่สุดที่จะเร็วได้ เพื่อ
เยี่ยมภรรยาและญาติมิตร หลังจากมิได้พบหน้าค่า
ตากันถึง ๓ ปี

ขณะที่คุณร.อ.พักอยู่ที่ไซ่ง่อนนั้น พ.ท. หลวง
เจริญ ฤทธิไกรได้ให้คำแนะนำว่า เมื่อถึงพนมเปญควร
พักที่โรงแรมสะดวกกว่า เพราะบ้านของคนไทยที่นั่น

ล้วนแต่คับแคบทั้งสิ้นเพราะความจน คุณหลวงจรูญฯ พูดด้วยความซื่อและตามความจริง ครั้นถึงพนมเปญ คุณร.อ.กลับแบกกระเป๋าใบเบ้อเร้อ พุ่งตรงมาบ้านภรรยาคุณหลวงจรูญฯซึ่งคุณ ร.อ. รู้ดีว่าตั้งอยู่ติดต่อกับบ้านท่านพ.อ. คุณ ร.อ. ไม่ใช่คนป่าเถื่อนจนถึงกับไม่รู้ว่า การรบกวนผู้อื่นนั้นเป็นสิ่งที่เสียมารยาทผู้ดีเพียงไรแต่คุณร.อ.ก็ขึ้นมุ่งมาใกล้ท่าน พ.อ. แทนที่จะตรงไปโฮเต็ล เมื่อท่านพ.อ.ถามว่าจะพักที่ใดก็ควรจะตอบได้ทันทีว่าโฮเต็ล แต่คุณร.อ.กลับทำนิ่งตรึกตรองเสียเพื่อให้ท่านเจ้าของบ้านรักษามารยาทผู้ดี และก็เป็นดังนั้นจริงๆ ไม่อิดเอื้อนแม้แต่น้อยเมื่อท่านพ.อ.บอกว่าให้พักบ้านศิษย์ซึ่งอยู่ติดกับบ้านท่าน คุณร.อ.ฉวยโอกาสทันทีทั้งๆ ที่คุณหลวงจรูญฯ ได้บอกแล้วว่ามันจะหาความลำบากให้แก่ท่าน นี่เป็นข้อสองที่นำความสงสัย เนื่องในความตายอันรวดเร็วของท่านพ.อ. ทั้งๆ ที่ร่างกายสมบูรณ์ราวกับยักษ์

ผู้มุ่งมาพักบ้านท่านพ.อ.ได้ใช้ปฏิภาณทราบ
าท่านพ.อ.ชอบขนมอะไร และซื้อได้จากที่ใดแล้วก็
าโอกาสตรงไปซื้อมาทันที และถึงกับยืนให้ผู้มี
รรม รับประทานเข้าไปตั้งชิ้นใหญ่ก่อน อาหาร
อเช้า

คุณร.อ.สัญญาว่าจะส่งข่าวคราวมาให้ท่าน
ว.เมื่อถึงเมืองไทย สัญญาว่าจะไม่ลืมพระคุณ
นและครอบครัว ซึ่งได้คุ้นรักเป็นกันเอง ท่าน
อ.รอข่าวจากนายทหารผู้อ้างตัวว่าเป็นศิษย์และรัก
นหนักหนาถึงกับมาเยี่ยมในขณะที่ตกทุกข์ได้ยาก
อย่างไม่คิดว่าจะไม่ได้รับข่าว รอจนกระทั่งหมด
หายใจก็ยังมิได้รับจดหมายนั้น ครอบครัวรับ
าที่เป็นผู้รอต่อไปอีก ด้วยคิดว่าอย่างไรเสียคุณ
อ.ผู้รักท่านจริงจัีงคงจะได้จดหมายมา ในคราวนี้ที
ข่าวว่าท่านพ.อ.ถึงแก่อนิจกรรมเสียแล้ว จากข่าว
สือพิมพ์ แต่ก็เปล่า เหลวอีกตามเคย,แม้การ

รอนั้นจะกินเวลาดังครึ่งค่อนปี

เป็นสิ่งที่แปลกประหลาด เกือบจะเรียกว่าปาฏิหาร คนเรารักกันมาก จากกันเมื่อเร็วๆนี้เอง และอีกฝ่ายหนึ่งตาย อีกฝ่ายหนึ่งนิ่งเฉยเป็นพระพุทธองค์ แม้หนังสือตัวเดียวก็ไม่ส่งไปเยี่ยม มันจะมิใช่รักกันจริงเสียกระมัง!

ความสงสัย ๓–๔ ข้อข้างบนนี้รวมกัน ก็ยังไม่เท่า เมื่อเพื่อนคนหนึ่งได้ฟื้นความ ทรง จำ ถึง เหตุการณ์ เมื่อ ๑๒ ปีที่ล่วงมาแล้วขณะที่ท่าน พ.อ. ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก ฝ่ายยุทธการสมัยที่วินัยของทหารกำลังเป็นที่นิยมยกย่อง ของ ปวง ประชาชน และสมัยนั้นเองท่านพ.อ. ได้ออกคำสั่งด่วนให้ไล่นายร้อยตรีผู้หนึ่งออกจากประจำการอย่างทันทีทันใดภายใน ๒๔ ชั่วโมงในฐานที่ได้กระทำ ความ ผิด รุนแรง ไร้ ศีลธรรมทำให้เสื่อมเกียรติศักดิ์ทหาร

นายร้อยตรีผู้ถูกไล่ออกเมื่อ ๑๒ ปีมา แล้ว คือ

คุณร้อยเอกผู้นี้

ตามที่ข้าพเจ้าทราบ นายร้อยตรี เมื่อ ถูกจับเปหิไปเพราะกาเมหนามงิ้ว ประมาณ ๒ ปีในระหว่างที่ท่านพ.อ.ลาออกจากราชการ ได้วิ่งเต้นจนเป็นผลสำเร็จ ผู้ใหญ่คนสำคัญ คนหนึ่งในวงการทหารช่วยให้ ได้เข้ารับราชการ และมียศเป็น ร้อยเอกต่อมาจนไปศึกษาต่อที่ประเทศญี่ปุ่น

ความเห็นจากวงการ สำคัญ ของ ญี่ปุ่น ขณะนั้นกล่าวว่า สงสัยว่าท่านพ.อ.จะถูกยาพิษ!

จากบุคคลสำคัญ ๆ หลาย ท่าน ใน เมือง ไทยร่วมกันเป็นเสียงเดียวว่า ความตายของพ.อ. พระยาทรงสุรเดช เป็นความตายที่ลึกลับน่าสงสัย!

๓๙: คำกล่าวหา

อันมนุษย์นั้นทุกคนย่อมมีทั้งส่วนดี และส่วนชั่ว ไม่มีใครที่จะมีแต่ความดีอย่างเดียว หรือมีแต่ความชั่วอย่างเดียว เมื่อมีคนรักก็ต้องมีคนเกลียด

ฉะนั้นจึงมีคำกล่าวหาท่าน พ.อ. ในกรณีย์ต่าง ๆ ควรจะได้รวมไว้ในที่นี้

ในต้น พ.ศ.๒๔๗๖ มีเสียงกล่าวว่า ท่าน พ.อ. เป็นผู้ที่เชื่อความเห็นตัวเองมากเกินไป ถ้าหากว่าท่านมีอำนาจในการปกครองแล้ว วันหนึ่งท่านอาจจะเป็นผู้เผด็จการเสียเลย

ผู้เป็นหัวหน้าคนทุกหน่วยทุกพรรคเราจะเห็นว่าคน ๆ นั้นต้องเฉลียวฉลาดเฉียบแหลม และเชื่อมั่นในความคิดความเห็นของตนเป็นเด็ดขาด ในกรณีย์ที่เกี่ยวกับความเป็นความตาย เช่นเดียวกับท่าน พ.อ. ได้มองเห็นแล้วว่าบางสิ่งบางอย่างจะต้องทำลงไปด้วยความเด็ดขาด แน่นอน ไม่เหลาะแหละ ฉะนั้นท่านก็มิได้ปฏิบัติตามความเห็นของบุคคลบางคน ซึ่งขัดแย้งกับความเห็นของท่าน แม้ว่าจะเป็นเสียงข้างมากกว่า ต้องไม่ลืมความข้อหนึ่งว่า "อันพระอรหันต์ด้วยกันเท่านั้นจึงจะรู้

ว่าใครสำเร็จอรหันต์แล้วบ้าง" ในการเล็งผลเลิศอันหนึ่งๆ ผู้เล็งย่อมมีความเห็นไม่เหมือนกัน ยิ่งวิธีปฏิบัติด้วยแล้วจะแตกต่างออกไปอีกมาก นักแต่ผู้เล็งที่มีภูมิรู้สูงใกล้เคียงทัดเทียมกันจึงจะติดตามความคิดความเห็นและมีความเข้าใจซึ่งกันและกันในผลเลิศนั้นได้ ผู้ด้อยกว่าจะตามไปไม่ถึงต้นความสำคัญ และจำนวนผู้ด้อยนั้นมักจะมีมากกว่าผู้เข้าใจแจ่มกระจ่าง ดังนี้เราควรจะติเตียนผู้เข้าใจแจ่มกระจ่างนั้นหรือไม่เมื่อเขาไม่ฟังความเห็นของคนส่วนมาก

แต่ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช มิได้เชื่อในความคิดของท่านจะผิดไป ท่านจะมอบอำนาจให้คนอื่นปฏิบัติได้อย่างเสรีภาพ ในเมื่อท่านรู้สึกตนด้อยความรู้น้อยกว่า ตัวอย่างเช่น ในการร่างรัฐธรรมนูญการปกครองประเทศครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๕ ผู้สำเร็จฯ ปรีดีพนมยงค์ได้รับแต่งตั้งจาก

คณะให้เปนหัวหน้าจัดร่าง

ส่วนในข้อที่ว่า ถ้าท่าน พ.อ. มีอำนาจราช ศักดิ์มากอาจจะปกครองประเทศแบบเผด็จการได้นั้น ความจริงปรากฏอยู่แล้ว ว่าท่านมักน้อย จึง ได้ลาออกจากราชการอย่างสมัครใจ ไม่จำเปน ต้องกล่าวมาก ชั่วเวลา ๗–๘ ปีก็ได้เห็นกันแล้วว่า ผู้ใดบ้าง เป็นผู้ที่ทั่วโลกประณามว่าดำเนินการ ปกครองอย่างกดขี่ข่มเหงราษฎร

อีกเสียงหนึ่งจากมุมแห่งสัตรูกล่าวหาว่าท่าน รักผู้ใกล้ชิดสนิท สนม จน เป็น เหตุ ให้ เสีย ความ ยุติ ธรรม

ท่าน พ.อ. ใคร ๆ ก็รู้จักดีว่าเปนคนที่ยุติ ธรรม รักความเที่ยงตรง ไม่เห็นแก่หน้าเพื่อน ฝูง ญาติมิตร์ คำกล่าวหานี้จึงเกือบเป็นไปไม่ ได้ แต่มีความจริงอยู่ครั้งหนึ่งคราวเดียว ที่ แสดงให้เห็นว่า ท่าน พ.อ. ได้สละความยุติธรรมเพื่อ

เป็นกตเวทีคุณแก่ผู้หนึ่ง

ในปี พ.ศ.๒๔๗๙ ท่าน พ.อ. ได้ขอร้อง พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม ให้พิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือนแก่ พ.ต.หลวงธุระไวทยะวิเศษ ซึ่งออกจากประจำการแล้วเข้ารับราชการใหม่ ให้ได้รับเงินเดือนเกือบเท่าเก่า ตามระเบียบผู้ที่เข้าใหม่จะต้องรับเงินเดือนชั้นต้นเพียง๒๐๐ตามระเบียบ ท่าน พ.อ. มีความสงสาร พ.ต.หลวงธุระฯ และคิดว่าควรจะได้พิจารณาเปนพิเศษ เพราะมิได้ออกด้วยความเสียหาย นอกจากนั้น พ.ต. หลวงธุระฯยังได้รับราชการด้วยความซื่อสัตย์เรียบร้อยเป็นเวลานาน มาแล้ว จำนวนเงินก็เพียงเล็กน้อยไม่ถือว่าเปน เรื่อง โกงชาติ จึงได้จดหมายถึง พ.อ. หลวงพิบูลฯ ในปลายปีขอให้พิจารณาด้วย ประชาชนชาวสยามคงจะได้เห็นแจ้งแล้วว่า ท่าน พ.อ. อุ้มชูลูกศิษย์ของท่านขึ้นไปอย่างไรหรือไม่ ทั้งในระหว่างที่มีอำนาจราชศักดิ์

ใหญ่โตในวงการเมืองและทหาร มีใครบ้างที่ได้รับการแต่งตั้งถึงขนาดและเกินขนาด จาก ท่าน ผู้ยุติธรรมนี้ มีศิษย์หรือผู้ใกล้ชิดคนใดบ้างที่ได้รับตำแหน่งใหญ่โต เงินเดือนมากขนาดเจ้ากรม หรือเอาเพียงอย่างธรรดาสามัญเขาทำกันว่าให้ ลูก น้อง ที่ทำงานดีคนละ ๒ ขั้นในปลายปี ก็หาไม่พบ ใครทำดีกลับถูกใช้หนัก และสินบีก็เพียงขั้นเดียว ไม่มีกระโดดพรวด ๆ กันเหมือนสมัยอื่น ๆ เลย.

ฝ่ายค้านท่าน พ.ธ. จะกล่าวหาโดยเห็นตัวว่า ท่านเป็นผู้ที่เข้มงวดกวดขันในการงานเกินไป นี่เป็นอีกข้อหนึ่งในเสียงกล่าวหา

แทนที่จะเป็นผลร้ายแก่ท่าน กลับเป็นส่วนดีส่งเสริมความดีให้เด่นหนักขึ้นไปอีก การทำงานเข้มงวดกวดขันหวังผลงาน ของ ชาติ เป็น ใหญ่ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดีงามแล้ว จะไม่มีอะไรอีกประเสริฐกว่านี้ หรือว่าทำงานไปวันหนึ่งๆ โดยการผ่อนผัน

เห็นแก่หน้าผู้นั้นผู้นี้ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชาติก้าวไปสู่ความล่มจมเร็วขึ้นนั้น เป็นการน่านิยมกว่า.

ท่านผู้ฉลาดเฉลียวในการปกครองคนได้ให้แง่คิดว่า ท่าน พ.อ.นั้นอะไร ๆ ก็ดีวิเศษดอก แต่ปัญหาการเอาคนไว้ให้อยู่ในบังคับบัญชาเพื่อใช้สอย ท่านยังคิดไม่แตก ไม่คำนึงถึงการครองชีพของคนให้ได้รับความสุขเพียงพอ ซึ่งตามปกติมนุษย์มีความต้องการทุกคน ท่าน พ.อ.ได้ให้น้อยกว่าความปรารถนาของมนุษย์ธรรมดามากนัก จึงเป็นเหตุให้ศิษย์ที่ไม่เลวหนีไปคราวละคนสองคนจนเกือบหมด

คำกล่าวหาโดยมุ่งตนเป็นสิ่งที่น่าคิดในทางปฏิบัติ และจะน่าคิดอย่างยิ่งสำหรับเกมการเมืองในประเทศสยาม เพื่อการหาพรรค เป็นสิ่งที่ถูกต้องทีเดียวถ้าเราจะปฏิบัติแก่คนไทย ด้วยการคำนึงถึงการตอบแทนน้ำสมน้ำสมเนื้อ คนส่วนมากต้องการ

ผลตอบแทนด้วยกันทั้งนั้น ยิ่งได้มากยิ่งดี รู้สึกกัน
โดยทั่ว ๆ ไปว่า จะช่วยชาติได้ก็ต่อเมื่อตนมีกินมี
ใช้เพียงพอเสียก่อน นี่เป็นความรู้สึกของบุคคล
ธรรมดา ไม่ใช่ของผู้เลิศผลเลิศ และก็ความรู้สึก
ของบุคคลธรรมดานี่เองเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ยิงถูกเป้าที่
หมายไม่ผิดพลาดต่อกลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ โดย
ฉะเพาะคนไทยผู้ซึ่งอ้างว่าชาติ แต่ในขณะเดียวกัน
หาประโยชน์ใส่ตัวด้วย พะยานในการกล่าวเช่นนี้
เห็นได้ถนัดจากการเลือกตั้งผู้แทนหลายครั้งที่แล้ว ๆ
มาทั้ง ๆ ที่เป็นผลได้เสียแก่ชาติ ราษฎรส่วนมากของ
เราก็ยังเห็นแก่ตัว ยอมขายสิทธิในการเลือกเพื่อ
แลกเอาสิ่งของเล็กน้อย แม้เพียงเหล้าสักเมาหนึ่ง,
คำนึงแต่ว่าฉันจะเอาอะไรเป็นประโยชน์ตัวได้บ้าง
ทั้ง ๆ ที่ในขณะเดียวกันนั้นเป็นการทำลายชาติไปด้วย
บางทีอาจเป็นเพราะไม่เข้าใจถึงความเจริญของชาติ
เกิดแต่การมีผู้แทนฯที่ดีเป็นจำนวนมากกว่าก็เป็นได้

ดังนี้เราจะเห็นว่าคำกล่าวหานั้นเป็นของจริง และน่าปฏิบัติตามเพื่อที่จะให้คนส่วนมากรัก ท่าน พ.อ.ก็น่าจะเหวี่ยงเงินทอง ยศศักดิ์ และตำแหน่งหรูๆ ไปบ้าง ไม่ต้องมากนัก พอแก่ความปรารถนาของมนุษย์ผู้มีหัวใจธรรมดา ไม่ถึงกับโลภโมโทสัน ท่านก็จะได้คนไว้ใช้เป็นกำลังทำงานให้ชาติ

ทำไม พ.อ. พระยาทรงสุรเดช จึงยอมบกพร่องในข้อนี้ทั้ง ๆ ที่ท่านรู้ดี และไม่ยอมแก้ไข มันเป็นเพราะท่านถือคติ "ทำงานเพื่อตอบแทนชาติ" มากกว่า "ทำเพื่อให้ชาติตอบแทน" หัวใจของท่านบริสุทธิ์และเล็งผลเลิศ ผู้มีจิตต์สูงจะอดกลั้นต่อสิ่งที่ใจปรารถนาได้ แม้ท่านจะต้องการพรรคพวกและอยากให้คนรักนับถือ หัวใจอันห้อมล้อมด้วยความรักชาติอย่างสูงพร้อมด้วยการเสียสละก็ได้ห้ามไว้ ท่านยอมก้มหน้าตอบแทนชาติ ตามแต่ชาติจะเหลียวแลหรือทอดทิ้ง มันเป็นการยากที่เราจะแนะนำผู้มี

สันดานไม่สูง ให้ก้าวไปตาม ทางอันสกปรก เลอะเทอะ แม้ว่าทางนั้นจะนำไปสู่ความสำเร็จสะดวกกว่าอีกทางหนึ่งซึ่งหอมหวลแต่ว่ายาวและใช้เวลานาน

อาจจะมีคำกล่าวหาอื่นๆอีก แต่ข้าพเจ้าไม่สมควรจะเขียนในที่นี้ และเชื่อว่าชีวิตอันบริสุทธิ์ของท่านได้พิสูจน์แล้ว

๔๐. การปฏิวัติ ๒๔ มิย. ๗๕

ต่อไปนี้ทั้งหมดเป็นบันทึกของท่าน พ.ย. ซึ่งเขียนเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๔๘๒ ที่ห้องแถวเลขที่ ๓๖ ถนนรีโซ ตำบลดาเกา ไซ่ง่อน

การปฏิวัติวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

(บันทึกโดยนายทหารผู้หนึ่งซึ่งได้เห็น และทราบ เรื่องนี้โดยตลอด)

ผู้ที่ทราบความจริงแห่งรายละเอียด ของการปฏิวัติครั้งนี้มีอยู่เพียงไม่มากนัก และในจำนวนนี้

ยังไม่พูดความจริงเสียอีกส่วนหนึ่งด้วย ฉะนั้นจึงเป็นการยากสำหรับผู้ที่มีเจตนาจะรู้ความจริง ในการค้นคว้าหาหลักฐานอันแน่นอนที่เชื่อถือได้ เหตุสำคัญที่ทำให้ความจริงเลอะเลือนไปก็เนื่องจากการเกิดเป็นศัตรูกันขึ้นในพวกปฏิวัติด้วยกัน เมื่อเป็นศัตรูกันขึ้นแล้วก็ใส่ร้ายกัน ยกเอาความดีขึ้นมาเป็นของตัวปั้นความชั่วใส่ผู้อื่น สำหรับราษฎรที่มิได้เห็นเหตุการณ์ด้วยตาตนเองก็ย่อมเชื่อไปตามที่ได้ยินได้ฟังมาโดยไม่มีหลักฐานอันใด ส่วนผู้ที่มีการศึกษาเพียงพอก็ย่อมใช้สติปัญญาพิจารณาประกอบ มีส่วนที่ใกล้ความจริงบ้างแต่ก็คงไม่รู้จริงโดยตลอดอยู่นั่นเอง

พวกที่คิดปฏิวัติและสาเหตุของการปฏิวัติ

พวกที่จะคิดปฏิวัติมีทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือน ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าพวกพลเรือนซึ่งมีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นหัวหน้า ได้เริ่มคิดการนี้ตั้งแต่ปีไหน แต่ทราบว่าทางการฝ่ายทหาร มีนายพันเอก

พระยาพหลพลพยุหเสนา นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช นายพันเอกพระยาฤทธิ์อัคเณย์ กับนายพันเอกพระประศาสน์พิทยายุทธ ได้สนทนากันถึงเรื่องเช่นนี้ก่อนเวลาปฏิวัติในราว ๒-๓ ปี โดยไม่รู้ว่ามีพวกพวกพลเรือนคิดอยู่เหมือนกัน ทางฝ่ายพลเรือนถึงแม้จะได้ทหารเป็นพวกไว้บ้างแล้วก็เป็นแต่เพียงพวกมียศน้อยและไม่มีตำแหน่งสำคัญในกองทัพ ด้วยเหตุที่ต้องการได้ทหารตัวสำคัญๆ เข้ามาเป็นพวกด้วยนั้นเองจึงได้ติดต่อรู้ถึงกันขึ้น เป็นอันว่าเกิดมีพวกขึ้น ๔ พวก

๑. พวกพลเรือน มีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นหัวหน้า

๒. พวกทหารเรือ มีนายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย

๓. พวกทหารบกชั้นยศน้อย มีนายพันตรี หลวงพิบูลสงครามเป็นหัวหน้า

๔. พวกนายทหารชั้นยศสูง มีนายพันเอก
พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช พระยา
ฤทธิอัคเณย์ พระประศาสน์พิทยยุทธ์

สาเหตุที่ทำให้เกิดมีพวกปฏิวัติครั้งนี้ ไม่ใช่
สาเหตุอันเดียวกันเป็นแน่ทีเดียว มันเป็นการยากที่
จะรู้ความตั้งใจจริงของแต่ละคน เพราะใครเลยจะ
เปิดเผยความตั้งใจของตัวซึ่งไม่เป็นมงคล! ความ
คิดที่จะกู้ชาติโดยสุจริตใจ จะมีอยู่ในตัวบุคคลใด
บ้าง ในจำนวนนี้ข้าพเจ้าไม่สามารถจะหยั่งรู้ได้ แต่
เท่าที่ได้ยินพูดและแสดงความประสงค์ออกมา และ
เท่าที่ได้สังเกตเห็นความเป็นไป จากปกิริยาของเขา
แล้วก็รู้ได้ทีเดียวว่าส่วนหนึ่งต้องการบริหารงาน
ตำแหน่งสำคัญ ๆ ทั้งที่ตัวไม่มีความรู้และไม่เคยผ่าน
งานต่ำ ๆ มาเลย! มันเป็นคราวเคราะห์ดีของเขาที่
ความคิดอัประมงคลเช่นนี้มิได้เข้าหูหัวหน้าชั้นผู้ใหญ่

ฝ่ายทหาร สิ่งที่เข้าหูเพียงว่าทำเพื่อชาติไม่เห็นแก่ตัว ทำเสร็จแล้วต่างก็จะปลีกตัวออกไปทำมาหากินกันตามลำพัง! เป็นอันว่าสาเหตุที่แสดงออกนอกหน้ามาล้วนแต่กู้ชาติ

เป็นความจริงที่ในหลวงรัชกาลที่ ๗ มิได้แสดงความสามารถที่จะแก้ไขงานของชาติให้รุ่งเรืองขึ้นได้ มุ่งแต่จะฟื้นฐานะของเจ้าที่ตกต่ำมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ ให้รุ่งโรจน์ขึ้น โดยจะเห็นได้ถนัดว่ามีการแต่งตั้งเจ้ากันหนักมือ จนในสุดท้ายตำแหน่งใหญ่ ๆ และสำคัญทั้งหมดต้องอยู่ในมือของเจ้าซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งการระวังรักษาเก้าอี้พระเจ้าแผ่นดินในตัว ความจริงไม่เป็นการเสียหายอะไรถ้าตั้งเจ้าที่ฉลาดแหลม สามารถขึ้นทำหน้าที่สำคัญ แต่การณ์มิได้เป็นเช่นนั้น ดูสักแต่ว่าเป็นเจ้าละก็ตั้งได้ โดยไม่จำกัดเสียเลย

ตามที่มีคนเข้าใจว่าที่เกิดปฏิวัติเนื่องมาจาก

การเพิ่มภาษีอากร และความยากจนค่นแค้นของราษฎรนั้นไม่มีมูลแห่งความจริงเลย ราษฎรไทยกลัวเจ้าและกลัวนายของเขาทั้งหมดยังกับหนูและแมว ลำพังราษฎรจะไม่มีปัญญาคิดปอดแอกได้เลย และจะไม่มีใครกล้าชักชวนกันควบคุมเป็นพวกขึ้นได้ แม้จะต้องอดตาย เพราะความยากจนก็ทนอดตาย กับที่กล่าวกันว่า การปฏิวัติครั้งนี้ย่อมจะต้องราบรื่นอยู่เอง เพราะราษฎรมีความต้องการอยู่พร้อมแล้วนั้น ก็ไม่ถูกต้องอีกเหมือนกัน แม้ทุกวันนี้ (พ.ศ.๒๔๙๒) ราษฎรก็ไม่กระจ่างแจ้งในเรื่องระเบียบการปกครองเองทั้งที่โฆษณาและมีคนไปชี้แจงให้ฟังเสมอๆ อย่าว่าแต่ราษฎรชาวนาเลย แม้พวกข้าราชการเอง ก็ยังมีจำนวนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจวิธีปกครอง เพราะฉะนั้นจึงเกือบกล่าวได้ว่า เมื่อก่อนปฏิวัติ คนไทยเรารู้จักการปกครองวิธีเดียวเท่านั้น ยกเว้นส่วนน้อยเหลือเกิน สำหรับราษฎร

เมื่อหนักหนาเข้าก็ได้แต่บ่นอุบอิบว่า แย่แล้วเจ้าพระคุณ ส่วนข้าราชการไม่มีความรู้สึกอะไรนอกจากเข้าใจว่า ถูกแต่งตั้งให้มาเป็นนายของราษฎรแล้ว และคอยหาโอกาสฝากเนื้อฝากตัวเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน จะได้กรุณาเขาให้ได้เงินเดือนเพิ่มขึ้นและเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น ส่วนงานของชาติรอไว้ก่อนได้ ผลเสียแห่งงานของชาติดูไม่ทำให้เกิดความรู้สึกละอาย ส่วนพวกที่เกลียดเจ้าก็มีอยู่เป็นธรรมดา แต่พวกนี้ก็ดีใจเมื่อทราบว่ามีการปฏิวัติ แต่ก็เพียงเท่านั้น ไม่มีส่วนทำให้การปฏิวัติสำเร็จง่ายขึ้นเลย ความไม่เข้าใจ และความไม่เอาใจใส่ของราษฎรเรา เห็นได้ถนัดเมื่อวันประกาศรัฐธรรมนูญที่พระที่นั่งอนันตฯ วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ต้องต้อนราษฎรให้เข้าไปฟังในพระที่นั่งกันเสียแทบแย่ และก็ได้จำนวนราษฎรสักหยิบมือเดียว ไปยืนฟังโดยไม่รู้เรื่อง

อะไร หากจะมีละครให้ดู และมีเจ๊กก๋วยเตี๋ยวด้วยแล้ว คนจะไปมากกว่านั้นมาก ในปีต้นๆ ที่มีราษฎรไปงานรัฐธรรมนูญกันมาก นั้นไม่หมายความว่าเพราะเข้าใจและเลื่อมใสการเปลี่ยนแปลง ต้องการเที่ยวสนุกเท่านั้น ไม่ต้องการรู้อะไรมากไปกว่า มีการมหรศพอะไร ที่ไหน วันใดเท่านั้น.

จึงเป็นอันว่าการปฏิวัติครั้งนี้เกิดขึ้นได้จริงๆ เพราะนายทหารบกผู้เป็นหัวหน้าตกลงใจเด็ดขาดให้ลงมือทำ เพราะฉะนั้นเหตุผลผู้เป็นหัวหน้า จึงน่าจะต้องถือเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดขึ้นโดยแท้.

เหตุผลข้อที่ ๑ ก็คือ เป็นที่ประจักษ์แน่แล้วว่า พระเจ้าแผ่นดิน แสดงความไม่สามารถในการที่จะบงการโดยอำนาจอับโซลูต ให้งานของชาติเจริญรุ่งเรืองได้

เหตุผลข้อที่ ๒ พวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

แทบทั้งหมด มุ่งแต่เพียงทำตัวให้เป็นที่โปรดปรานไว้เนื้อเชื่อใจจากพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ว่าด้วยวิธีใด ตลอดทั้งวิธีที่ต้องสละเกียรติยศด้วย

ทั้งสองข้อนี้ประกอบกัน ย่อมเป็นสำเหตุสำคัญที่จะทำให้ชาติไทยทรงกับทรุดเท่านั้น ควรเปลี่ยนวิธีให้ราษฎรได้มีโอกาสรู้จักวิธีปกครองตัวเอง และรับผิดชอบกันเอง ในความเจริญหรือความเสื่อมของชาติ แทนที่จะให้พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวรับผิดชอบ ซึ่งไม่มีท่าทางจะดีขึ้นได้ เป็นที่ประจักษ์แก่หัวหน้าฝ่ายทหารอยู่เหมือนกันว่า เมื่อเปลี่ยนแล้ว ยังจะมีความขลุกขลักยุ่งยากเป็นธรรมดา เพราะเป็นของใหม่ ไม่มีใครเลย การหาตัวบุคคลสำหรับบริหารงานในตำแหน่งสำคัญ ๆ แสนยาก ราษฎรก็ยังไม่มีการศึกษาถึงขั้นที่จะปกครองตัวเองให้เป็นผลดีจริง ๆ ได้ แต่เมื่อไรเล่าจึงจะมีคนดี ๆ สำหรับบริหารงาน และเมื่อไร

าราษฎรจึงจะถึงขีดที่ว่านี้ ในเมื่อพระเจ้าแผ่น
น ไม่เปิดโอกาศ ตายแล้วเกิดใหม่ก็คงยังจะ
ป็นอยู่เช่นนั้น ตกลงจะต้องเริ่มต้นเสียในเมื่อไม่
ยากจะปล่อยไปตามบุญตามกรรม อาศัยการ
อกเฟ้นอย่างตรงไปตรงมา คงจะได้ตัวบุคคล
แม้จะไม่ดีเลิศ แต่ก็พอทำกันได้ เพราะเรา
ามารถจะช่วยกันได้หลายแรง ไม่เหมือนระบอบ
บโซลูต ซึ่งไม่มีการช่วยกัน ต่างคนต่างทำเอาหน้า
อพระเจ้าแผ่นดินตัว และพระเจ้าแผ่นดินบงการ
ต้ผู้เดียวผิดถูกไม่มีใครกล้าคัดค้าน ส่วนราษฎรซึ่ง
อนการศึกษาก็ต้องอาศัยความเจตนาดี ของ
ริหารที่จะช่วยเหลือ ให้ได้มีโอกาสรู้จักการ
ปกครองตัวเองขึ้นตามลำดับจนกว่าจะถึงขีด

นอกจากเหตุผลสำคัญ ๒ ประการนี้ ราย
ะเอียดปลีกย่อยแห่งความเลอะเทอะ ของงาน แห่ง
าติ ย่อมเป็นที่ประจักษ์อยู่ ไม่มีความจำเป็น

ต้องยกมากล่าวให้ยืดยาว เพราะรายปลีกย่อยย่อมเกิดจากส่วนสำคัญ ๒ ประการนี้

ในเดือนมีนาคม ๒๔๗๔ พระยาทรงฯ ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร ในกรมยุทธศึกษาทหารบก ได้ถือโอกาสในการเป็นประธานกรรมการสอบไล่นักเรียนนายร้อยในสนามที่ราชบุรี รวบรวมหาพรรคพวกและคิดกะแผนการปฏิบัติร่วมกับพระประศาสน์พิทยายุทธ พระสิทธิเรืองเดชพล ซึ่งเป็นกรรมการสำคัญ

ณ ที่ราชบุรีนี้เอง ทั้งสามท่านได้คิดแผนการขึ้นอันหนึ่ง กะว่ายึดพระที่นั่งอัมพร ซึ่งขณะนั้นเป็นที่ประทับของนายหลวงรัชชกาลที่ ๗ แล้วจะขอถวายความอารักขาแก่ในหลวง เพื่อเป็นประกันในการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญต่อไป

แต่แล้วแผนนี้ก็ต้องเลิกล้ม เพราะพระประศาสน์ฯ ได้เสนอผลเสียว่า แม้จะยึดพระที่นั่ง

อัมพรได้ แต่ทว่าจะได้เข้าเฝ้าในหลวงก็ย่อมต้องผ่านมหาดเล็กและบุคคลสำคัญอื่น ๆ อีกมาก อันเป็นธรรมดาที่ในหลวงจะต้องมีผู้ห้อมล้อม ผู้ห้อมล้อมนี่เอง อาจจะขัดขวาง และถ้ามีการขัดขวางเกิดขึ้นเช่นนั้นแล้ว ก็จะต้องมีการปะทะกันด้วยกำลัง อย่างไรเสียการปฏิบัติก็จะหลีกการนองเลือดไปมิได้

ผู้กะแผนการ มีจุดมุ่งหมายสำคัญที่สุดอยู่ตรงที่จะมิให้มีการนองเลือดเกิดขึ้นได้

ต่อมาได้คิดแผนการแบบจู่โจมขึ้นได้ ซึ่งเป็นแผนการที่ใช้ในการปฏิบัติครั้งนี้.

ในการประชุม ทุก ๆ พวก ยกเว้น หัวหน้าผู้ใหญ่ฝ่ายทหาร ต้องให้ทหารตามกรมกองต่าง ๆ อย่างน้อย ในกรุงเทพ ฯ แทบทั้งหมด ตกลงเข้าเป็นพวกด้วยเสียก่อนจึงจะยอมตกลง ถึงเมื่อปฏิวัติความคิดข้อนหัวหน้าฝ่ายทหารไม่เห็นด้วย . และเป็นการแน่

เหลือเกินที่พวกคิดปฏิวัติจะต้องถูกจับเสียก่อนในเมื่อทำเช่นนั้น เพราะพวกนายทหารเวลานั้น ส่วนมากกลัวเจ้า และมีจำนวนมากที่จะต้องฉวยโอกาสนำความเรื่องนี้เสนอผู้บังคับบัญชา เพราะเป็นชั้นสำคัญสำหรับทำให้เกิดผลดีสำหรับตัว และชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพ ฯ เวลานั้นเกือบจะรับรองได้ทีเดียวว่า ต้องนำเรื่องเสนอถึงพระเจ้าแผ่นดินทุกคนในเมื่อได้ฟังเรื่องนี้ ความชอบอะไรเล่าจะดีไปกว่านี้ เป็นอันว่าไม่มีการชักชวนนายทหารตามกรมกองต่าง ๆ เลย ยิ่งพลทหารด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการไร้ประโยชน์ทีเดียวที่จะให้รู้เรื่องเช่นนี้ ทางฝ่ายพลเรือนและนายทหารชั้นยศน้อย ยังเห็นว่าแต่เพียงเท่าที่รู้กันอยู่นั้น จำนวนน้อยนักและไม่มีกำลังทหารเสียด้วย การณ์จึงได้เนิ่นช้าแรมปีโดยไม่มีการตกลง เริ่มปฏิวัติและไม่มีแผน ครั้นเดือนมิถุนายนซึ่งเป็นเดือนปฏิวัติได้มีการประชุมพวกหัวหน้าบ่อยขึ้น แต่ในเวลาประชุมก็ไม่มีใคร

แสดงแผนออกมาให้เห็นได้ว่าเป็นแผนที่ใช้การได้ทุกๆ คนมุ่งแต่นำพึง เพื่อทราบว่าหัวหน้าฝ่ายทหารได้รับผลในทางเพิ่มพูนกำลังสำคัญๆ ขึ้นหรือเปล่า และจะทำอย่างไร

ในจำพวกผู้ใหญ่ฝ่ายทหาร มีพระยาพหลฯ พระยาทรงฯ กับพระยาฤทธิ์ฯ มียศและบรรดาศักดิ์เท่ากัน. พระยาพหลฯ อยู่ในตำแหน่งจเรทหารบกใหญ่, ไม่มีอำนาจบังคับทหาร แต่ก็เป็นตำแหน่งสูงกว่าคนอื่น. พระยาทรงฯ เป็นอาจารย์ใหญ่วิชาทหารในโรงเรียนนายร้อย ไม่มีอำนาจบังคับทหารเช่นเดียวกัน พระยาฤทธิ์ฯ เป็นผู้บังคับการกรมทหารบกใหญ่ที่ ๑ รักษาพระองค์ในกรุงเทพฯ เป็นคนเดียวที่มีทหารอยู่ในมือ เป็นทหารบกใหญ่ ๒ กองพัน (รวม ๔ กองร้อย) พระยาพหลฯ มอบให้พระยาทรงฯ เป็นผู้คิดและกะการณ์ทั้งหมด, ท่านเป็นแต่เพียงจะปฏิบัติตามทุกอย่างที่จะได้รับมอบให้ทำ ส่วนพระยาฤทธิ์

ก็ไม่สมัครคิดอะไรเช่นเดียวกัน พระประศาสน์ ฯ ทำด้วยทุกอย่างที่จะมอบให้.

ในเดือนมิถุนายน ได้มีการประชุมกันที่บ้านนายประยูร ภมรมนตรี ผู้ที่ไปประชุมมีบุคคลชั้นหัวหน้า เช่นเจ้าคุณพหล ฯ เจ้าคุณทรง ฯ พระประศาสน์ ฯ หลวงประดิษฐ์ ฯ หลวงสินธุ์ ฯ และหลวงพิบูล ฯ แต่ก็ยังไม่สามารถวางแผนการอะไรลงไปได้

ครั้นก่อนหน้าวันที่ ๒๔ เพียงน้อยวัน ได้นัดประชุมกันที่บ้านพระยาทรง ฯ มีหัวหน้าสำคัญ ๆ มาประชุมเช่นเคย. จนถึงวันประชุมวันนี้ซึ่งเป็นการประชุมครั้งสุดท้าย ผู้อำนวยการฝ่ายทหารยังไม่ทราบรายชื่อของพวกที่จะร่วมด้วย พวกหัวหน้าต่าง ๆ เขาก็ไม่ยอมบอกให้ว่าใครบ้าง บอกแต่เพียงจำนวนพอประมาณ เป็นอันว่าเท่าที่ผู้อำนวยการทหารรู้แน่ว่าเป็นพวกก็มีอยู่ดังต่อไปนี้ :

พวกของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช

๑. พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

๒. พ.อ. พระยาฤทธิอัคเณย์

๓. พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนเสนาธิการณ์

๔. พ.ต.หลวงชำนาญยุทธศิลป์

๕. พ.ต. หลวงสวัสดิ์รณรงค์

๖. พ.ต. หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์

๗. ร.อ. หลวงรณสิทธิพิชัย

๔.๕.๖.๗. ๔ คนนี้เป็นครูอยู่ในโรงเรียนนายร้อย ใต้บังคับบัญชาพระยาทรงฯ

นอกจาก ๗ คนนี้ยังมี ร.อ.หลวงทัศนัยนิยมศึก นายทหารม้า ในขณะนั้นทำหน้าที่เป็นครูสอนในโรงเรียนทหารม้า เวลานี้ตายเสียแล้ว ทั้งคนนี้ด้วยเป็น ๘ คนด้วยกันที่นับว่าใช้ได้แน่.

พวกของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ไม่ทราบ

ว่ามีเท่าใด และใครบ้าง ได้เห็นอยู่ ๒-๓ คนเท่านั้น ทั้งนายประยูรซึ่งเปนผู้ติดต่อระหว่างพวกต่าง ๆ

พวกของหลวงสินธุ์ ๆ ไม่ทราบว่ามีเท่าไรและใครบ้าง เห็นแต่พระประศาสน์ติดต่ออยู่กับหลวงศุภชลาศัย

พวกของหลวงพิบูล ๆ ก็ไม่ทราบว่า มีใครบ้างเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาตามนี้จะเห็นได้ว่า หัวหน้าที่จะเป็นผู้ดำเนินการปฏิวัติ มีลูกมือที่เรียกใช้ได้แน่นอนเพียง ๗ คนเท่านั้น นอกจากนั้นไม่แน่และไม่รู้เสียด้วยว่า มีตัวจริงอยู่หรือเปล่า และเป็นคนชนิดไหนจำนวนเท่าใด

ในวันประชุมครั้งสุดท้าย หัวหน้าฝ่ายพลเรือนหลวงสินธุ์ ๆ และหลวงพิบูล ๆ ต้องการทราบอย่างแน่นอนว่าผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ได้มีกำลังอยู่ในกำมือไว้สักเท่าใด เป็นทหารกรมไหนบ้าง ผู้

อำนวยการฝ่ายทหารได้แจ้งความจริงให้ทราบว่ายังไม่มีอะไร นอกจากกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๑ แต่ในวันปฏิวัติซึ่งกำหนดวันที่ ๒๔ จะต้องได้ทหารในกรุงเทพ ฯ ทั้งหมด เมื่อถูกซักไซ้ว่าจะได้มาอย่างไร และจะทำอย่างไร ผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ไม่ยอมบอกว่าจะได้มาด้วยวิธีไร จะทำอย่างไร เป็นแต่ขอให้หัวหน้าต่าง ๆ นำลูกน้องของตัวมาในวันที่ ๒๔ เวลา ๐๕๐๐ น. ที่ตรงทางรถไฟ ตัดถนน ห่างจาก บ้าน พระยาทรง ฯ ประมาณ ๒๐๐ เมตร์ ส่วนทหารเรือไม่ต้องมา ให้หลวงสินธุ์ ฯ นำทหารเรือทั้งนายและพลทหารเท่าที่จะรวมได้ มีกระสุนพร้อม มาถึงหน้าพระลานพระบรมรูปทรงม้า เวลา ๐๖.๐๐น. ตรง ทหารบกทั้งหมดจะไปถึงที่นั่นตามกำหนดเวลานั้น ส่วนพวกพลเรือนให้แบ่งแยก ไปคุมตามวังเจ้าที่สำคัญ ๆ ไว้อย่าให้เล็ดลอดออกมาปฏิบัติการณ์โดยใด ๆ เราไม่

สำหรับกรมพระนครสวรรค์นั้นใช้จำนวนให้มากเข้าไปในวังเพื่อเชิญตัวมาที่พระนั่งอนันต์ เมื่อได้ฟังเช่นนั้นผู้หนึ่งจะขอถอนตัว อ้างว่าไม่มีทางสำเร็จเลย ไม่เห็นมีอะไรเป็นกำลังที่ทำให้เขาอุ่นใจ แต่ไม่ใช่คำตอบที่แน่นอน เป็นแต่พูดว่าจะมาหรือไม่มายังไม่แน่ ส่วนหลวงสินธุ์ฯ ตกลงจะทำตามกำหนด

จากผลของการประชุมครั้งสุดท้าย ผู้อำนวยการฝ่ายทหารจะต้องตกลงใจลงมือปฏิวัติในวันที่ ๒๔ ด้วยจำนวนนายทหารที่แน่นอนจริงๆ ๘ นาย กับหลวงสินธุ์ฯ พร้อมด้วยนายและพลทหารเรือซึ่งไม่รู้ว่ามีจำนวนเท่าใด (หลวงสินธุ์ฯ ในขณะนั้นมิได้มีอำนาจบังคับหน่วยทหารเรือ เป็นแต่เพียงครูในโรงเรียนนายเรือ เพราะฉะนั้นจำนวนทหารจะมีมากไม่ได้)

ความคิดของผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ใน

วลานั้นมิได้เปิดเผยให้ใครทราบ ฉะเพาะพระยา หลฯ และพระยาศาสน์ฯ เท่านั้นที่รู้มาก พระประ าสน์รู้เกือบทุกอย่าง เมื่อถูกซักถามจากพวกที่ วมด้วยก็บอกแต่เพียงว่า ถึงวันที่ ๒๔ เป็นได้ทหาร มดทั้งกรุงเทพฯ การที่ปกปิดไว้เป็นความลับจนถึง ั่วโมงสุดท้ายนั้น ผู้อำนวยการฝ่ายทหารถือว่า ป็นการสำคัญที่สุดมิฉะนั้นการปฏิวัติจะไม่สำเร็จได้ ย ถ้าเปิดเผยให้พวกร่วมด้วยรู้เสียก่อน เขา จะต้องถอนตัวออกหมด แทนที่จะมี ๑๐ คน คง ะเหลือ ๓ คนเท่านั้น มีอยู่คนหนึ่งซึ่งในระยะหลัง จะไม่ค่อยเอาใจใส่อยู่แล้ว หากบอกแผนให้รู้ ้องถอนตัวแน่นอนทีเดียว พระยาฤทธิ์ฯ ได้รับ บหน้าที่ให้นำรถยนต์บันทุกสำหรับลากปืนใหญ่ ดมอริสมาตั้งเตรียมพร้อมไว้ที่สนามฝึกหัดของเขา ลา ๐๕.๐๐ น. โดยอ้างว่าจะตรวจรถยนต์ทั้งหมด

ของกรมทหารบื้นใหญ่ของเขา แล้วก็ให้ตัวเข
ทำเปนเดินตรวจรถไปมา รอจนกว่าหัวหน้านำจ
ไปถึง เพื่อสั่งการณ์ใช้รถยนต์นั้นแผนของผู้อำนวย
การก็มีอยู่ว่า จะต้องรวบรวมทหารให้มากที่สุ
เท่าที่จะรวมมาได้ จากกรมกองทหารในกรุงเทพ
ไปรวมไว้พระที่นั่งอนันต์ และบังคับทหารเหล่านั้นไ
ให้อยู่ในมือ เชิญเจ้าชั้นผู้ใหญ่บางองค์ เข้าม
คุมไว้ในพระที่นั่งอนันต์สำหรับเป็นประกัน เพื่อ
ให้พระเจ้าแผ่นดินคิดแก้ไขเหตุการณ์โดย ที่กลัวภัยจ
มาถึงเจ้าผู้ใหญ่ที่ถูกคุมอยู่นั้น ผู้บังคับบัญชาช
ทหาร ผู้ใหญ่มีผู้บังคับ การ กรม ต่างๆ ผู้บัญ ชาการ
กองพล แม่ทัพของ ทหารใน กรุงเทพ ฯ ตลอ
จนเสนาธิ การณ์ ทหารบก จะต้อง ถูกนำตัวมา คุมไ
ในระหว่างนี้เองจะได้ทำหนังสือนำไปกราบบังคมทู
ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ไม่มีปัญหาอะไร ถ้ารวบรวมทหารในกรุ

เทพฯ ได้เป็นส่วนมาก และบังคับทหารนั้นไว้ได้แล้ว การปฏิวัติก็ต้องสำเร็จ เพราะอำนาจอยู่ที่ทหารเท่านั้น ตำรวจและราษฎรในกรุงเทพฯ จะไม่ทำอะไรเลย ปัญหามีอยู่ว่าจะได้ทหารมาอย่างไร

ในเมื่อพวกร่วมมือด้วยกัน ไม่มีใครสั่งทหารได้เลยสักคนเดียว ยกเว้นพระยาฤทธิ์ฯ ซึ่งสั่งได้เฉพาะกรมของเขาเท่านั้น แต่ก็เป็นทหารเล็กน้อย และไม่สำคัญผู้อำนวยการฝ่ายทหารได้เลือกใช้วิธีลองและอาศัยความรวดเร็วกระทันหัน มิทันให้ใครได้มีเวลาได้สติ และไม่รู้ว่าอะไรเกิดขึ้น ลวงเอาทหารไปให้ได้และเร็วที่สุด การติดต่อทางโทรศัพท์ตั้งแต่เวลาเช้า ต้องป้องกันไว้โดยมอบให้นายประยูรเป็นผู้จัดการ เพราะเขาเป็นเจ้าหน้าที่ในกรมไปรษณีย์อยู่เวลานั้น

ทางหัวเมืองต่างๆ ผู้อำนวยการฝ่ายทหารไม่เอาใจใส่และไม่คิดถึงเลย เพราะการที่จะรวบ

รวมทหารจากหัวเมืองมาคิด แก้ไขเหตุการณ์นั้นจะต้องใช้เวลา มากกว่า พวกหัวหน้าฝ่ายทหาร ทางหัวเมืองจะรู้เรื่องกระจ่างแจ้งก็เป็นเวลา ที่จัดการในกรุงเทพฯ เสร็จหมดแล้ว และต่างคนต่างจะยกทหารมาจากหัวเมืองโดยลำพังนั้นไม่ได้ ทั้งเวลานั้นทหารหัวเมืองก็มีแต่ทหารใหม่ ทหารปีที่ ๑ ลาพักไปหมดแล้ว ทหารใหม่ยังไม่มีค่าทางทหารเท่าใด และอาวุธสำคัญๆ ก็อยู่ในกรุงเทพฯหมด

แผนที่ผู้อำนวยการฝ่ายทหารคิด ที่นับว่าเป็นส่วนสำคัญๆ มีอยู่เท่านี้ไม่มีปัญหาอะไร ย่อมมีส่วนบกพร่อง เพราะผู้อำนวยการไม่ได้เปิดเผยพระประศาสน์ฯ เป็นผู้ช่วยในการทำแผนบ้าง การทำลายละเอียดลงในกระดาษก็ไม่มี เพราะไม่แน่ว่าตำรวจจะมาค้นบ้านเมื่อใด จึงคิดแต่ส่วนสำคัญๆ ไว้แต่ในตัวเท่านั้น ไม่ให้มีหลักฐานที่จะเป็นผลร้าย ในเมื่อเกิดจับกุมขึ้นเสียก่อน ปรากฏภาย

หลังว่า ตำรวจได้เอา ชื่อผู้อำนวย การ ฝ่าย ทหาร ไป ถวายกรมพระ สวรรค์เหมือนกัน แต่พระองค์ ท่าน ไม่เชื่อ การ ที่ ตำรวจรู้เรื่องเป็นเลาๆ ว่าจะมีการปฏิวัติขึ้นนั้น ไม่มีปัญหาอะไร เพราะพวกหนุ่มๆ คุยกันไม่ได้ เท่าที่ได้ยินภายหลัง

นายตำรวจชั้นผู้ ใหญ่บางคน ทราบ ล่วงหน้า ฉะนั้นก่อน หน้าวันที่ ๒๔ จึง มีพล ตำรวจ มาคุม บ้าน ผู้อำนวยการฝ่ายทหาร,พระประศาสน์ฯ และหัวหน้าสำคัญ ๆ แต่ก็มิได้จับกุมอย่างไร อาจเป็นเพราะตำรวจรู้สึกว่าถ้าทหารทำการปฏิวัติ เขา ก็ มี เหตุ ผล เห็นสมควรด้วย

การเตรียมการของหัวหน้าฝ่ายทหารในการยึดอำนาจ

เป็นที่ตกลงกันแล้วระหว่าง ผู้อำนวยการฝ่ายทหารกับหัวหน้าฝ่ายพลเรือนว่าทางฝ่ายทหาร จะ ยึดอำนาจไว้ให้เท่านั้น ส่วนการดำเนินการทางหนังสือเกี่ยวด้วยการขอรัฐธรรมนูญ การร่างรัฐธรรม

ญ การตั้งสภาฯ และรัฐบาลเหล่านี้ ให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายพลเรือนทั้งสิ้น.

วันที่ ๒๓ เป็นวันเตรียมการของผู้อำนวยการฝ่ายทหารได้ไปพบผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยเวลานั้นเป็น นายพลโท พระเหียมไจหาญ และขอให้ผู้บังคับการโรงเรียนนำนักเรียนนายร้อยทั้งหมดไปที่น่าพระลานพระบรมรูปทรงม้า เพื่อให้นักเรียนทั้งหมดได้ดูการฝึกหัดต่อสู้รถรบ โดยจะขอให้มีรถจริงๆมาทำให้ดู ไม่เป็นการยาก ในการที่ผู้บังคับการโรงเรียนจะยินดีทำตาม เพราะผู้บังคับการโรงเรียนมีความนิยมอยู่ในตัวของผู้อำนวยการฝ่ายทหารอยู่แล้วด้วยและผู้อำนวยการฝ่ายทหารย่อมเป็นอาจารย์ใหญ่สอนวิชาทหารอยู่ในโรงเรียนนั้นด้วย จึงเป็นอันตกลงได้โดยง่าย ต่อจากนั้นก็ได้ไป ผู้บังคับกองพันทหารราบ ที่รู้จักอีก ๒ คนขอร้องให้นำทหารของตัวไปฝึกหัดที่หน้าพระลานในเช้าวันที่ ๒๔

วลา ๐๒๐๐ น. เพื่อจะได้ขอแรงให้ทหารเหล่านั้น ได้มี
ส่วนช่วยเหลือเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนจะให้ทำอะไรจะ
อกในเช้าวันนั้น ต่อนั้นไปได้ไปหาผู้บังคับกอง
นทหารช่างที่บางซื่อ ขอร้องให้เขานำทหารของ
าทั้งหมดมาฝึกหัดที่สนามหน้าโรงทหารของเขา
พื่อขอความช่วยเหลือเล็กน้อย ในการฝึกต่อสู้รถ
บ ใช้เวลาเพียงเล็กน้อย ไม่เป็นการยากที่จะตก
ง เพราะพวกนี้รู้กันทั้งนั้น และเนื่องจากเป็น
ว่า จึงเกรงใจและไม่ซักถามอะไร.

การนัดหมายให้ทำเช่นนั้น ก็ด้วยความมุ่ง
หมายที่จะให้ทหารมารวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก
ป็นการสะดวกที่จะรวบรวมเอาในตอนรุ่งเช้าเท่านั้น
อง มิฉะนั้นเขาก็ให้ทหารกระจายกันไปฝึกหัด-
างไกลเป็นการยากแก่การรวบรวม นอกจากนี้มิได้
ปนัดหมายใครไว้อีกเป็นแต่คิดจะไปรวมเอาในตอน
ยโดยไม่รู้ตัว เป็นอันว่าการเตรียมการในวันที่

๒๓ หมดเพียงเท่านี้ เป็นการเตรียมการเพียงเล็กน้อยแต่รักษาความลับไว้อย่างมิดชิด.

ทหารที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ เวลานี้ มีกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ ๒ รักษาพระองค์ ทั้งสอง กรมนี้ กรมละ ๓ กองพัน กับมีกรมทหารราบที่ ๒ อีก ๑ กรม ในจำนวนทหารราบได้นัดหมายกับผู้บังคับกองพันไว้เพียง ๒ คนเท่าที่กล่าวมาแล้ว เป็นกองพันในกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็ก ๑ กองพัน และกองพันในกรมทหารราบที่ ๒ อีก ๑ กองพัน แต่ก็ได้นัดหมายเพียงให้เอาทหารบ้างที่ ๒ มาเท่านั้น

เป็นอันว่าจนถึงเวลากลางคืนวันที่ ๒๓ ก็ยังไม่มีอะไรเพิ่มขึ้นที่นับว่าแน่นอน นอกจากกรมทหารปืนใหญ่ของพระยาฤทธิ์อย่างเดิมเท่านั้นเอง

วันที่ ๒๔ มิถุนายน

สำหรับวันนี้ผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ได้นัด

เวลาพบ ๐๕.๐๐ น. โดยกะว่าจะสั่งมอบหน้าที่ให้เสร็จภายในเวลาเพียงประมาณ ๑๕ นาที แล้วจะได้รีบไปยังกรมทหารม้าซึ่งกะไว้เปนที่หมายอันแรก ให้ถึงก่อนเวลาเป่าแตรปลุกทหารเพียงเล็กน้อย (เวลาปลุกทหาร ๐๕.๓๐ น.)

นายร้อยเอกหลวงทัศนัย กับนายทหารม้าชั้นนายร้อยโทและนายร้อยตรีอีก ๓ นาย มาถึงบ้านพระยาทรงสุรเดชเป็นพวกแรกเวลา ๐๔.๐๐น.เศษเนื่องจากมีเวลามากจึงได้ทำความเข้าใจกันละเอียดละออ นายทหารม้าทั้ง ๔ คนนี้ได้รับมอบให้นำรถยนต์เกราะกับรถเล็ก ๓ เดนลอยด์ ออกจากโรงให้หมดและควบคุมตลอดทางไปหน้าพระลาน

เวลา ๐๕.๐๐.ผู้อำนวยการฝ่ายทหาร มาถึงตำบลนัดพบ พวกของผู้อำนวยการเองทั้งหมดรออยู่ที่นั่นจึงเริ่มสถานการณ์ ข้อความสำคัญที่สั่งก็คือเราจะต้องไปกรมทหารม้าก่อน เพื่อให้ได้รถยนต์เกราะ

และรถรบเล็กไว้ในมือต่อจากนั้นจึงไปกรมทหารบิน ใหญ่ เพื่อบันทุกทหารขึ้นรถยนต์ของบินใหญ่แล้ว นำไปหน้าพระลาน พระยาพหล ฯ มีหน้าที่งัดคลัง กระสุนของกรมทหารม้ากับหลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์แล้ว อำนวยการขนกระสุนมาขึ้นรถ ใช้ทหารซึ่งจะส่ง ให้ภายหลัง (เครื่องมืองัดกุญแจคลังได้เตรียมเอา มาในรถด้วยแล้ว) พระประศาสน์ ฯ มีหน้าที่ไป ปลุกและคุมตัวนายดาบ พระองค์เจ้าภานุพันธุ์ ฯ มาที่ หน้าที่ว่าการทหารม้า ผู้อำนวยการจะรวมนาย ทหารม้าของกรมทหารม้าทั้งหมด ณ ที่นั้น หลวง ชำนาญยุทธศิลป์ หลวงสวัสดิ์รณรงค์และหลวง รณสิทธิพิชัย มีหน้าที่ขึ้นไปบนโรงม้าแล้วปลุก เร่งทหารแต่งตัวโดยเร็วไม่ให้ล้างหน้า และเรียก แถวคุมจากโรงม้าที่ถนนหน้ากรมทหารม้า และ นำเดินไปกรมทหารบินใหญ่ (โรงทหารม้าอยู่ห่าง จากโรงทหารบินใหญ่ระยะทางเดินประมาณ ๑๐ นาที)

เวลาสุดท้ายก่อนสั่งเสร็จ พวกหลวงพิบูลมาถึง มีนายทหารมาด้วยอีกหลายนาย จำไม่ได้ว่ากี่คน ผู้อำนวยการฝ่ายทหารจึงได้มอบหน้าที่ให้ไปคุมบ้านผู้อำนวยการทหารม้า และถ้าออกมาก็ให้เชิญตัวขึ้นรถคุมไว้ อย่าให้ติดต่อกับทหารได้เท่านั้น

สั่งเสร็จแล้วขึ้นรถตรงไปโรงทหารม้า ลงจากรถต่างแยกย้ายกันไปทำหน้าที่ตามที่สั่งไว้ ประจวบเวลาเป่าแตรปลุกพอดี.

เมื่อถึงหน้าที่ว่าการกรมทหารม้า ผู้อำนวยการฝ่ายทหารพร้อมด้วย พระยาพหลฯ และพระประศาสน์ฯ ก็พรวดเข้าไปในกองรักษาการพร้อมกัน. ตัวท่านผู้อำนวยการฝ่ายทหารได้เรียกผู้บังคับกองรักษาการมา และเริ่มแสดงตามแผนคือใช้วิธีลวง ทำเป็นดุผู้บังคับกองรักษาการว่าเวลานี้เกิดขบถในกรุงเทพฯ มัวแต่หลับนอนอยู่ได้ ฉะนั้นให้ไปปลุกนายทหารและสั่งมาประชุมที่หน้าว่า

การโดยเร็ว เป็นคำสั่งของแม่ทัพ. ผู้บังคับกองรักษาการยอมปฏิบัติตาม โดยไม่มีอาการอิดออดหรือลังเล

ระหว่างนี้ผู้ที่ได้รับมอบหน้าที่ต่าง ๆ ก็รีบไปปฏิบัติงานของตัว กำลังพลุกพล่านกันนั่นเอง เจ้าคุณพหลฯ ก็งัดคลังกระสุน และขนกระสุนออกอย่างรวดเร็ว พระประสาสน์ฯ ไปคุมตัวพระองค์เจ้าพานุพันธ์ฯ มาได้ แล้วได้รับคำสั่งด้วยวาจาจากปากผู้อำนวยการฝ่ายทหารว่าให้เป็นผู้ควบคุมคนสุดท้าย อยู่จนกว่ารถรบจะเคลื่อนไปพ้นประตูหมดบ้านในบริเวณโรงทหาร มายืนเรียงแถวต่อหน้าผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ด้วยคำพูดไม่มากนัก ทำให้นายทหารเหล่านั้นรู้ว่ามีเหตุอันไม่เคยมีมาก่อน แต่เขาจะมีความเข้าใจลึกซึ้งไปถึงไหนไม่ทราบ แต่ไม่มีใครแสดงออกมาเลย ทุกคนยืนสงบไม่มีอาการเคลื่อนไหวคอยฟังคำสั่งว่าจะสั่งอะไรไปเท่านั้น ในระหว่างนี้

นีรถยนต์และรถรบเล็กเคลื่อนที่ผ่านออกไปเรียบ และทหารจากกองร้อยต่าง ๆ ของกรมทหารม้า ก็เดินแถวผ่านออกมาเรียบจนหมด ผู้อำนวยการ จึงสั่งให้นายทหารที่ยืนรอด้วยความสงบ ไม่ไหวติง นั่นขึ้นรถยนต์ในคันเดียวกันในความควบคุมของคน หนึ่งจากพวกร่วมมือ ทั้งรถยนต์บันทุก รถยนต์นั่ง รถยนต์เกราะ รถรบ และแถวทหารเดินเท้าเคลื่อนที่ ไปสู่กรมทหารปืนใหญ่

การปฏิบัติคืนแรกสำเร็จไปด้วยความราบรื่น และรวดเร็ว เพราะเหตุไรกองรักษาการของทหาร ม้าจึงไม่ได้ทำอะไรเลย เพราะเหตุไรยามคลังกระสุน จึงปล่อยให้พระยาพหลฯงัดคลังกระสุนและขนกระสุนไป ได้ ทำไมนายสิบพลทหารของกรมทหารม้า จึงยอม ปฏิบัติตามคำสั่งของ นายทหารซึ่งมิได้เป็นผู้บังคับบัญ ชาของตัวด้วยความราบรื่น ทำไมนายทหารที่มา เรียงแถวอยู่ข้างหน้า ผู้อำนวยการฝ่ายทหารจึงรักษา

แต่เนื่องจากมีการศึกษาสูงกว่า และมีความรับผิดชอบบังคับบัญชาทหารตน จึงมีเหตุผลที่จะคิดไปได้ว่าพวกนี้อาจจะทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้นได้ แต่นายทหารทั้งหมดรู้จักผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ส่วนมากได้เรียนในโรงเรียนนายร้อยในสมัยที่ผู้อำนวยการฝ่ายทหารเป็นอาจารย์ใหญ่อยู่ด้วยซ้ำ เพราะฉะนั้นจึงมีความเคารพและเกรงในฐานผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พวกนี้สงบนิ่ง

เมื่อ ขบวน เดิน เท้า เหล่าทหาร ม้า มาถึง โรงทหารปืนใหญ่ ผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ได้สั่งให้ทหารทั้งหมด ทั้งพวกทหารม้าและปืนใหญ่ขึ้นรถยนต์ของกรมทหาร ปืนใหญ่ซึ่งเรียงแถว อยู่ในลาน ฝึกหัด ของกรมทหารปืนใหญ่ของพระยาฤทธิ์อัคเนย์

ทหารทั้งหมดแย่งกันขึ้นรถ ไม่คิดอะไรมากไปกว่านั่งรถสบายไม่ต้องเดิน ส่วนรถจะแล่นไปข้างไหนไม่ถามถึง ขบวนรถผ่านหน้ากองพันทหาร

ช่าง ทหารกำลังฝึกหัดอยู่บนสนามหน้ากองพันด้วย
การกวักมือประกอบด้วยเสียงตะโกนของผู้อำนวย
การฝ่ายทหาร ผู้บังคับกองพันทหารช่างเข้าใจว่า
ถึงเวลาที่ผู้อำนวยการฝ่ายทหารต้องการใช้ทหารของ
ตัว ตามที่ได้ทำความเข้าใจตกลงกันไว้แต่เย็นวาน
แล้ว จึงสั่งทหารขึ้นรถ พวกทหารวิ่งแข่งกันขึ้นรถ
ด้วยความร่าเริง แสดงให้เห็นว่าเขาอยากนั่งรถ
สบาย แทนที่จะต้องยืนขาแข็งอยู่บนสนามฝึกหัดอัน
น่าเบื่อ รถบันทุกขบวนยืดยาวเท่าที่มีมาเต็มเสียแล้ว
ต่อไปนี้เล่นรวดเดียวถึงหน้าพระลาน โดยไม่หยุด
เรียกทหารในกรมทหารราบที่ ๓ ซึ่งอยู่ติดกับกองพัน
ทหารช่าง ขบวนรถยนต์ถึงหน้าพระลานเวลา ๐๖๐๕น.
คลอดเวลาที่นัดไว้กับหลวงสินธุ์สงครามชัย ๕ นาที
หลวงสินธุ์ฯ พร้อมด้วยทหารเรือมีจำนวนพลทหาร
ประมาณร้อยคน ได้มารออยู่ตั้งแต่ก่อน ๐๖๐๐ คงจะ

เป็นเวลานานแสนนานสำหรับหลวงสินธุ์ นานถึงกับเขาเริ่มหมดหวังและคิดว่าไม่พ้นตารางแน่ พอเห็นต้นขบวนรถยนต์โผล่ เขาก็โล่งใจและสั่งทหารขยายแถวปิดถนนราชดำเนินซึ่งพุ่งตรงมาถนนหน้าพระลาน

ณะที่นั้นมีกองพันทหารราบซึ่งได้นัดหมายไว้เมื่อวันที่แล้ว กำลังฝึกอยู่ นักเรียนนายร้อยทั้งหมดในความควบคุมของผู้บังคับการโรงเรียนและครูวิชาทหารของผู้อำนวยฝ่ายทหารก็พร้อมอยู่ที่นั่น

ผู้อำนวยการฝ่ายทหารได้ต้อนทหารทั้งหมดเข้าประตูรั้วเหล็กของพระที่นั่งอนันต์ฯ ภายหลังที่พระยาพหลฯ ได้อ่านคำประกาศเปลี่ยนการปกครองและได้ถูกตะโกนแต่งตั้งแต่ขณะนั้นเป็นต้นไป

ภายหลังปรากฏว่านายทหารที่ได้ฟังการอ่านคำประกาศของพระยาพหลฯ ส่วนมากยังไม่รู้เรื่องอะไร เมื่อสั่งให้เข้าไปในรั้วพระที่นั่ง ก็เข้าไปอย่างนั้นเอง เมื่อทหารเข้าไปในรั้วแล้ว ผู้อำนวยการฝ่าย

หาร ได้สั่งให้เข้าแถวคละกันหมดทุกเหล่า เตรียมร้อมสำหรับที่จะสั่งใช้ได้ต่อไป การที่ให้เข้าแถวละกันเช่นนี้ ย่อมเปนการป้องกันมิให้ ผู้บังคับญชาคนใดคนหนึ่งสั่งการณ์แก่ทหารของตัวได้สดวกราะทหารของตัวมิได้รวมกันอยู่ กระจายแซกอยู่ไป ห่างไกลกัน นายทหารจับกลุ่มซุบซิบห่างกระถะทหาร เขายังไม่รู้ว่าเกิดอะไร เขาไม่รู้และวามคิดที่จะทำอะไรทัน เขาดูความเป็นไปด้วยามสงบและไม่เอาใจใส่ ส่วนมากไม่ถูกเรียกใช้กผู้อำนวยการฝ่ายทหาร เพราะพวกนี้ไม่แสดงามประสงค์ที่จะได้ถูกใช้ เขายังอยู่แต่ห่างๆ เป็นกลุ่มๆ ผู้อำนวยการก็ไม่รู้จักเป็นส่วนมากราะจำนวน ทหารที่ ออกไป จากโรงเรียนหลายรุ่นนวนมากด้วยกันไม่สามารถจะจำได้

พวกร่วมมือด้วยกันที่ถูกใช้เป็น หัวแรงต่อไปอ พระประศาสน์ ฯ เขาได้รับมอบให้นำรถยนต์

และรถเกราะไปเชิญตัวเจ้าชั้นผู้ใหญ่ และผู้บังคับบัญชาชั้นผู้ใหญ่ ในชั้นต้นตรงไปเชิญกรมพระนครสวรรค์ก่อน ผู้ที่ช่วยแข็งแรงในวันนั้น ตั้งแต่เช้ากับหลวงวีระโยธาซึ่งมิได้รู้เรื่องอะไรมาก่อนเลย เขาเป็นผู้นำรถยนต์ไปต้อนทหารที่ยังเหลืออยู่และมิได้นัดหมายไว้ที่ท้องสนามหลวงมาได้อีกมาก การที่ไปต้อนเอามาได้ง่าย ก็เนื่องจากไม่มีผู้บังคับบัญชาชั้นผู้ใหญ่อยู่ที่นั่นด้วย มีแต่พวกชั้นผู้บังคับหมวด ซึ่งเป็นนายทหารใหม่ ๆ โดยมาก เมื่อเห็นหลวงวีระซึ่งเป็นผู้บังคับกองพันอยู่ในกรมเดียวกันมาเรียก ก็ไปด้วยโดยง่าย ด้วยวิธีนี้จำนวนทหารในบริเวณพระที่นั่งอนันตก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ จนในสุดท้ายตามกรมกองต่าง ๆ แทบจะไม่เหลือทหารบีก ๒ เลย นับว่าได้รวบอำนาจทหารไว้ที่บริเวณพระที่นั่งอนันต์ได้จริง ๆ ในเช้าวันนั้นเอง

ขบวนของพระประศาสน์ ๆ เต็มไปด้วยนัก

รียนนายร้อยที่สมัครไปด้วย   พวกนักเรียนนายร้อย
ป็นกำลังอันสำคัญที่สุดในวันที่ ๒๔ มิถุนายนนั้น พวก
แสดงความยินดีปรีดาทั่วกัน   และสมัครไปทุกแห่ง
ไม่ว่าจะไปทำอะไรที่ไหน

งานสำคัญที่พระประศาสน์ได้รับให้ไปทำ
นั้น   คงทำความหนักใจให้ตัวพระประศาสน์ฯเป็น
อย่างมากเพราะ ความสำคัญและใหญ่โตของ กรม
พระนครสวรรค์ฯนั้นย่อมใหญ่หลวง เกินกว่าที่แม้จะ
วายตัวเข้าเฝ้าก็ยังยาก แต่พระประศาสน์จะต้องไป
ชิญตัวมาให้ได้   งานนี้จึงเป็นงานสำคัญฝ่าความ
าย และต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณเป็นอย่างมาก

พระยาสีหราชเดโชชัย อีกผู้หนึ่งก็เป็นบุคคล
ข้มแข็ง   และไม่ใช่คนยอมคนง่าย ๆ มีผู้เจ้งว่า
ระยาสีหราชฯมีปืนติดตัวเสมอ ทำงานที่โต๊ะกระมัด
ระวังไม่ยอมทิ้งปืน   พระประศาสน์ฯย่อมจำเป็นต้อง
ช้ความกล้าเป็นพิเศษ

ขบวนรถเกราะและนักเรียนนายร้อย ถึงหน้าวังบางขุนพรหม. พระประศาสน์เกรงว่า ตำรวจโรงพักบางขุนพรหม จะเป็นภัยข้างหลัง ถ้าขืนนำขะบวนพรวดพราดเข้าไป จึงได้รวบหัวหน้าสถานีตำรวจซึ่งเป็นร้อยตำรวจโทผู้หนึ่ง ให้ตามไปในขบวนด้วย ครั้นแล้วก็เคลื่อนเข้าในวังบางขุนพรหม ยามที่ประตูยอมให้ผ่านโดยดี

พระประศาสน์ ฯ ได้แจ้งให้ ร.ต.ท. ผู้นั้นเข้าไปกราบทูลว่าขอเชิญเสด็จออกมาพบกันโดยให้เวลา ๑๐ นาที

ตามความเป็นจริงปรากฏตัวว่า พวกในวังรู้ตัวแล้วว่ามีเหตุไม่ดีเกิดขึ้นแน่ นายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ ๆ สำคัญ ๆ ได้มารวมอยู่ในวังด้วยหลายคน ระหว่างที่คอยอยู่นั้นได้ปรากฏเสียงปืนดันออกจากตัวตึก ทันทีนั้นปืนกลในรถเกราะก็ปล่อยกระสุนออกไปบ้างเป็นการขู่ ยกปากลำกล้องขึ้นฟ้า, เสียงปืนในตึก

เงียบหายไป

เมื่อปรากฏเหตุการณ์เช่นนั้น พระประศาสน์ จึงจำเป็นต้องสั่งจัดขบวนพร้อมต่อสู้ โดยให้นักเรียนนายร้อยขยายแถว และรถเกราะถอยออกไปบริเวณสนามเพื่อคุมเชิง รออยู่เป็นเวลา ๑๐ นาทีแล้ว ไม่เห็นผู้ใดมาแจ้งข่าว, พระประศาสน์ ฯ จึงสั่งขบวนติดดาบและขยายแถว เดินเข้าไปในวังตอนหลัง แต่ได้ห้ามมิให้นักเรียนนายร้อยลงมือปฏิบัติการอย่างใดโดยมิได้รับคำสั่ง ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะและใช้กำลังถึงนองเลือด พระประศาสน์ฯ และนักเรียนนายร้อย เดิน เรื่อย เข้า ไป จนถึงเรือนซึ่งจดริมแม่น้ำเจ้าพระยา, จึงได้เห็นเสด็จในกรม พระชายาและราชบริพาร ประมาณ๑๐๐คน จับกลุ่มกันและบางคนถืออาวุธปืนเตรียมต่อสู้ กรมพระนครสวรรค์ได้ตรัสออกมาก่อนว่า พระประศาสน์เป็นกบฏ พระประศาสน์ ฯ ได้พยายามชี้แจงและทูลถวายความปลอดภัย

รับรองในเรื่องอันตรายแก่ทุกๆคน กรมพระนครสวรรค์ฯทรงรีรอพระทัยอยู่ครู่หนึ่งลงท้ายเสด็จดำเนินมาที่สนามหญ้าหน้าตึกใหญ่ และยืนตรัสอยู่อีกนาน

ระหว่างนั้นเกิดเหตุการณ์มิงามขึ้น คือปรากฏว่า นายพลตำรวจโท ผู้หนึ่ง ควักปืนโคลท์ขนาด๙ม.ม. ออกจะยิงพระประศาสน์ฯ แต่เป็นคราวเคราะห์ดี นายทหารเรือพวกพระประศาสน์ซึ่งยืนคุมเชิงอยู่ใกล้ๆ เห็นก่อนก็ได้รีบปัดปืนนั้นโดยทันที พระประศาสน์ฯเก็บปืนได้

กรมพระนครสวรรค์ฯ ตกลงจะมาด้วยแต่ขอเปลี่ยนเสื้อ ซึ่งเวลานั้นทรงเสื้อกุยเฮง พระประศาสน์ฯไม่ยอม เพราะได้ทราบข่าวว่าในวังมีปืนกลตั้งเรียงรายอยู่ อาจทำการต่อสู้ได้ ในที่สุดเสด็จในกรม ก็ยินดีขึ้นรถกะบะทั้งๆที่ทรงเสื้อกุยเฮงเช่นนั้น พระชายาและบริพารสนิทตามมาด้วยหลายคน

ขะบวนพระประศาสน์ฯ ออกจากวังบางขุน

พรหมจะตรงไปบ้านพระยาสีหราช ที่วัดโพธิ์ ขณะที่ผ่านสนามหลวง พระประศาสน์เห็นหลวงวีรยะโยธาควบคุมทหารมาหัดที่นั่น จึงตะโกนสั่งให้ไปหาผู้อำนวยการที่พระที่นั่งอนันต์

เป็นคราวเคราะห์ดีของพระประศาสน์และพวกที่ไปพบพระยาสีหราช ในขณะที่กำลังเข้าห้องน้ำ จึงเป็นการง่ายที่จะเชื้อเชิญตัวให้ไปในขบวน ที่แท้จริงได้ไปพบในโอกาสอื่นก็เกรงว่าน่าจะมีการต่อสู้ถึงขนาดเจ็บและตายได้

พวกทหารที่มาจากกรมกองต่างๆได้ใช้ประจำอยู่ในบริเวณพระที่นั่งอนันต์นั่นเอง เตรียมพร้อมสำหรับแก้ไขเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น สำหรับการรักษาสถานที่พระที่นั่งอนันต์นั้น ได้ใช้สนามยึดบริเวณรั้ว, และช่องทางสำคัญๆ ตั้งวางอาวุธบนตัวตึกเพื่อป้องกันการเข้าตี โดยใช้นักเรียนนายร้อย พร้อมด้วยปืนกลจุดตามช่องหน้าต่างบนพระที่นั่ง หัวหน้า

ที่ได้รับการมอบในการระวังรักษาสถานที่วันนั้นและวันต่อๆ ไปก็มีหลวงวีระโยธาและพระเหียมใจหาญ

ผู้ที่ถูกเชิญตัวมาที่พระที่นั่งอนันต์ในเช้าวันนั้น มีกรมพระนครสวรรค์ฯ กรมพระนริศรา ฯ กรมพระยาดำรงค์ฯ นายพลตำรวจตรี หม่อมเจ้าวงศ์นิรชร นายพันเอกหม่อมเจ้านักขัตมงคล นายพลโทพระยาสีหราชเดโชชัย เสนาธิการทหารบก นายพลตรี พระยาเฉลิมอากาศ เจ้ากรมอากาศยาน นายพลตรี หม่อมเจ้านิตประภัศร ซึ่งเป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาเวลานั้น มิได้ไปเชิญตัวที่บ้านเพราะเห็นว่าไม่จำเป็น เนื่องจากเอานักเรียนนายร้อยมาเสียหมดแล้ว แต่ท่านที่มาโรงเรียนคงจะเนื่องจากได้ยินเหตุการณ์ จึงมีผู้เชิญตัวมาเสียด้วย พวกผู้บังคับการกรมต่างๆ มีบางคนถูกเชิญมา บางคนมิได้ไปเชิญตัวมาเองที่ๆเกิดเหตุ เจ้าและผู้ใหญ่ชั้นสูง ได้ถูกเชิญ

ตัวมาไว้ทีเดียว ส่วนผู้บังคับการกรมต่างๆมิได้ทำอะไร คงปล่อยให้เป็นอิสสระอยู่ เป็นแต่เพียงมีคนคอยสังเกตกิริยาอาการไว้เท่านั้น แต่ผู้ที่สังเกตกิริยาอาการ เห็นว่าผู้บังคับการรวมกลุ่มกันซุบซิบเกิดไม่ไว้ใจ จึงได้นำตัวไปคุมไว้ในห้องมีบางคนต้องการจะปล่อยโดยขอให้คำมั่นสัญญา แต่เจ้าตัวขอร้องให้ขังเขาเสียด้วย มีพระยาเฉลิมอากาศและพระยาสุรเดชรณชิต ผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก ทางฝ่ายตำรวจมีตัวอธิบดีเท่านั้นที่ถูกเชิญตัวมา

ผู้ที่มิได้กล่าวนามไว้ในที่นี้ มีส่วนหนึ่งที่มิได้อยู่ในกรุงเทพฯ เช่น นายพลโท หม่อมเจ้าอลงกฏ รัฐมนตรีกลาโหมเป็นต้น นอกจากนั้นที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ ก็เห็นว่าไม่จำเป็น ผู้บัญชาการและแม่ทัพที่อยู่หัวเมือง มิได้จัดการอะไร

มีรายหนึ่งที่กระสุนปืนลั่น คือที่บ้านผู้บัญชากองพลที่ ๑ เป็นเวลาสายมากแล้ว นายร้อยโทขุน

ศรีศราภร ซึ่งเป็นหัวหน้าสันติบาลอยู่เวลานี้ ยังเฝ้าอยู่หน้าบ้าน คงจะเนื่องจากได้ทราบเหตุการณ์ทางโทรศัพท์ พระยาเสนาก็ออกจากบ้าน ขุนศรีกับพวกที่ไปเฝ้าอยู่ มีหน้าที่ต้องป้องกันมิให้พระยาเสนาฯไปติดต่อกับกำลังส่วนใดส่วนหนึ่งที่ยังเหลืออยู่ได้ แต่การเชิญตัวขึ้นรถ เพื่อนำมาที่พระที่นั่งอนันต์มิได้เป็นไปโดยละม่อม คงจะเนื่องด้วยความตื่นเต้น ขุนศรีได้ยิงพระยาเสนาฯ บาดเจ็บ ต้องไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล มีรายเดียวเท่านี้ นอกนั้นไม่มีใครถูกยิงเลย เพราะไม่ปรากฏการต่อสู้แม้แต่เล็กน้อย ตลอดระยะเวลาจนเสร็จ

การเชิญตัวเจ้านาย และชั้นหัวหน้าบางคน และการต้อนทหารมายังพระที่นั่งอนันต์ ได้ทำการติดต่อกันไปจนสาย เนื่องจากจำนวนรถยนต์มีจำกัด ทั้งคนที่จะใช้ไปทำการเหล่านี้ก็หายาก โดยมากหลบหน้าไม่อยากให้ใช้ แต่ก็นับว่าส่วนสำคัญเสร็จไปได้

ในตอนเช้านั้นเอง การยึดสถานที่สำคัญต่างๆ ก็ได้ทำตามลำดับเท่าที่จะมีรถยนต์ว่าง แต่ก็ต้องหยุดชงักรถยนต์บ่อยๆสถานที่ให้ยึดไว้ก็มี กรมช่างแสงคลังแสง กรมไปรษณีย์โทรเลข สถานีวิทยุ สถานีหัวลำโพง

ในเวลานั้น นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม เป็นปลัดกระทรวงกลาโหม ท่านได้ถูกขอร้องให้ช่วยเหลือ ด้วยการสั่งไปทั่วทุกกรมกองแทนรัฐมนตรีให้รักษาความสงบอยู่กับที่ของตน ท่านได้ช่วยเหลือโดยตลอด

นับตั้งแต่ตอนสาย เป็นต้นมา พระที่นั่งอนันตได้เป็นที่ทำงานของพวกหลวงประดิษฐมนูธรรมและในวันนั้นเอง ได้สั่งเรือรบหนึ่งลำมีนายนาวาตรีหลวงศุภชลาศัย เป็นผู้ถือหนังสือกราบถวายบังคมทูล ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญออกไปยังที่ประทับชายทะเลที่พระที่นั่งไกลกังวล ในหนังสือได้กราบ

บังคมทูลขอร้องให้พระองค์เสด็จกลับกรุงเทพฯ ด้วย เพื่อบริหารราชการแผ่นดินภายใต้รัฐธรรมนูญต่อไป

เป็นอันว่าการยึดอำนาจการปกครองโดยคณะปฏิวัติ ได้สำเร็จโดยราบรื่น ภายในเช้าวันที่ ๒๔ มิถุนายนนั้นเอง ต่อไปนี้ก็รอคำตอบของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งถ้ามิทรงตอบรับก็จะได้ตั้งพระองค์อื่นขึ้นแทน แต่ก็เป็นโชคดี เมื่อในหลวงเสด็จถึงพระนครแล้ว ผู้อำนวยการฝ่ายทหารได้สั่งให้พระประศาสน์ฯ ไปเข้าเฝ้าร่วมกับคณะกราบทูล ในหลวงทรงด้วยดี ยินยอมประนีประนอม มิได้ปฏิเสธ นับว่าได้รับรัฐธรรมนูญโดยราบรื่น ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน

งานที่ยังต้องทำกันในพระที่นั่งอนันต์ ซึ่งเป็นงานติดต่อกันไปหลายวัน ภายใต้การรักษาการณ์อย่างแข็งแรงก็คือ งานตั้งสภา, ตั้งรัฐบาล, การเปลี่ยนแปลงจึงจะนับได้ว่าปลอดภัย และเริ่มดำเนิน

งานตามแผนใหม่ด้วยรัฐบาลชุดใหม่ได้ทั้งหมดทีเดียว กรมพระนครสวรรค์นั้น พวกปฏิวัติยังเกรงอยู่ เพราะเคยเป็นตำแหน่งสำคัญในกองทัพบก กองทัพเรือ และเป็นรัฐมนตรีว่าการมหาดไทยด้วย จึงกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน ขอให้เสด็จออกไปเสียจากประเทศสยามก่อน เจ้านายนอกนั้นไม่สำคัญ

ผู้รวบรวมขอเสนอโอวาทของท่านที่ได้ให้แก่นักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดประทุมคงคาในคราวที่ขึ้นไปเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ ๒๔๘๐

จากโอวาทนี้ท่านผู้อ่านคงจะเห็นจิตต์ใจอันเต็มด้วยความรักชาติรู้จักคุณชาติของนักการทหารคนสำคัญนี้

"ครูและนักเรียนทั้งหลาย"

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ให้โอกาสทำความรู้จักกันนี้ ข้าพเจ้าไม่มีอะไรที่จะตักเตือน ในเรื่องที่เกี่ยว

กับความประพฤติหรือควรละเว้นเพราะครูบาอาจารย์ที่อยู่ใกล้ชิดกับนักเรียน ย่อมสั่งสอนมาแต่เด็กแล้ว ข้าพเจ้าได้แต่ส่งเสริมคำสั่งสอนเหล่านั้น แต่เมื่อนักเรียนได้ตั้งใจเรียนวิชาทหารเพิ่มขึ้นจากการเรียนธรรมดาอยู่แล้วนั้นขึ้นอีกในเวลาว่าง จึงเลยถือโอกาสตักเตือนไว้เด็กน้อย

ความจริงวิชานักรบสอนให้นักรบรู้จักใช้ความคิดพิจารณาอย่างรอบคอบ ก่อนที่จะปฏิบัติกิจการใด ๆ เพราะการตกลงใจของนักเรียนทุกๆ ครั้งในเวลาสงครามย่อมเกี่ยวกับความเป็นความตายเกี่ยวกับชีวิตของตนและของเพื่อนทหารอีกมากมาย ยิ่งเป็นการตกลงใจของผู้นำทัพชั้นสูงด้วยแล้วย่อมเกี่ยวกับชีวิตของชาติทีเดียว เพราะถ้าแพ้สงครามชาติก็ล่มจม

ส่วนที่นักเรียนเห็นการหัดทหาร ให้รู้จักขวาหันซ้ายหัน แบกอาวุธ วันทยาวุธ เดินพับพันสลัด

แขนแทบจะหลุดออกไปนั้น เปลือก ไม่ใช่กันของวิชานักรบ เป็นระเบียบแบบแผนที่มีไว้สำรับควบคุมกันไปได้สะดวก ไม่เกะกะอย่างฝูงวัวควายเท่านั้น

ขอให้นักเรียนทั้งหลายจงพยายามศึกษาให้ความเข้าใจถึงความสำคัญของวิชานี้ ต่อไปเมื่อร็จการศึกษาบริบูรณ์แล้ว ต่างคนก็จะต้องแยกย้ายนไป บางคนอาจไปเป็นทหาร บางคนไปทำมาหานส่วนตัว ส่วนมากคงไปทำงานของชาติทางพล-อน วิชานักรบอาจเป็นประโยชน์ได้บ้างก็ส่วนที่ใช้วามคิดพิจารณา ถ้าบางคนจิตรใจยังรักทางทหารยู่มากก็ไม่ต้อง นำเอาเปลือกไปใช้ จะไปบังคับเสมียนพนักงาน ทำท่าทางพับพับอย่างทหารนั้นจำเปน ข้อสำคัญมิได้อยู่ที่กิริยาอาการภายนอกเราสำคัญที่ใจ จงทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ชาติ

ด้วยการตั้งใจทำงานของชาติ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่โลภ ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง อยากได้โน่นได้นี่ไม่รู้จักหยุด คนเราเกิดมาไม่มีอะไรติดตัวมา ตายก็เอาอะไรไปไม่ได้ มีก็ตายจนก็ตาย จงพอใจในสิ่งที่ชาติตอบแทน เราทำงานเพื่อตอบแทนชาติ ตอบแทนด้วยความซื่อสัตย์กตัญญูรู้คุณชาติ เราอยู่คนเดียวไม่ได้ เราอยู่ได้ด้วยชาติ หากชาติล่มจม เราก็พลอยล่มจมด้วย ชาติล่มจมมาหลายครั้งแล้ว ความล่มจมมิได้เกิดจากศัตรูภายนอก เป็นเหตุสำคัญ ล่มจมเพราะพวกเดียวกันเอง เมื่อนักเรียนศึกษาตำนานของชาติ ก็จะรู้ได้ว่า ชาติล่มจมเพราะอะไร

นักเรียนทั้งหลายย่อมเป็นกำลังของชาติ ชาติจะไม่ล่มจม ก็ต่อเมื่อนักเรียน ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต........"

คติ "ทำงานเพื่อชาติ" ของ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช เผอิญไปตรงกันเข้ากับซิน ซินเนตัสแห่งโรม

ซึ่งเป็นชาวนาที่มักน้อย ทำงานให้แก่ชาติ โดยไม่เรียกร้องการตอบแทน ออกรบจนมีชัยชะนะเสร็จแล้วก็กลับบ้านถือคันไถ จูงโคของตนต่อไปแทนที่จะยื่นหน้าขอบำเหน็จ ๔ – ๕ คัน ฉะนั้นชื่อของซินซินเนตัส จึงหอมหวลอยู่แม้ว่าจะตายไปนานแล้ว

ความคิดเห็น

ในเวลาว่างท่าน พ.อ. มักจะศึกษาอะไรต่ออะไรให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอ คราวที่ตายอกเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๖ ท่านได้รวบรวม "ตำนานสยาม" จากหนังสือหลักฐานต่าง ๆ และได้เขียนความรู้สึกไว้ในนั้น ซึ่งข้าพเจ้าขอตัดออกมาเป็นตอน ๆ เท่าที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ทั่วไป

"....... เมื่อขุนรามกำแหงปลดสยามออกจากแอกเขมรได้แล้ว ก็บัญญัติอักษรไทยขึ้น สระและพยัญชนะอยู่ในบันทัดเดียวกัน ครั้นหมดสมัยขุนรามกำแหงแล้ว เกิดมีความคิดที่นับว่าเหลวไหล

ขึ้นและไม่เป็นผลดีสำหรับไทยเรามาจนบัดนี้ คือ แทนที่จะใช้อักษรของขุนรามกำแหง ซึ่งนับว่าสะดวกและเรียบร้อยอยู่แล้วนั้น กลับเปลี่ยนแปลงไปเสียให้เหมือนเขมรเอาสระไว้บนและล่าง ดังที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ ไม่แต่เท่านั้นในคัมภีร์ ที่เคารพบูชาของเราก็ใช้หนังสือขอม เป็นที่น่าเสียใจอย่างยิ่งที่ความคิดอันประเสริฐสุขุมของผู้เฉลียวฉลาดควรเคารพบูชามาถูกทำลายล้างเสียด้วยความโง่เขลาของ บุคคลอันไม่มีค่า........”

“อันที่จริงเขมรก็หมดอำนาจไปแล้ว ทั้งไม่มีเหตุอะไรที่ทำให้เห็นได้ว่า เขมรเป็นชาติตระกูลสูงวิเศษไปกว่าไทย แต่ก็พากันกลืนศัพท์เขมรได้ลงคอ เลยต้องทนอยู่ตามๆกันมาจนบัดนี้ ภาษาไทยแท้ถูกภาษาเขมรเจือปนเป็นอันมาก คำสูงของไทยกลับถูกกดลงไว้ใต้คำเขมร--”

“--ใครเข้มแข็งพระยาจักรีฤพระมหินทร์

ว่าเป็นกบฏบ้าง ย้ายไปไว้ในหน้าที่ไม่สำคัญเปลี่ยนเอาคนอ่อนแอมาด้านสำคัญบ้าง -- ฉากสุดท้ายของพระมหินทร์ก็ปิดลงด้วยอวสานต์แห่งอิสสระภาพของประเทศสยาม--"

"--พระนเรศวรเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่เข้มแข็งต่อจากขุนรามกำแหง ทั้งสองพระองค์ไม่ปรากฏว่า หลงละเลิงฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม และไม่รับฉุกยอจากใคร จึงเป็นพระนามที่มีค่าสูงยิ่งกว่าพระนามที่ฟังดูใหญ่--"

"--หลวงสรศักดิ์นั้น ถ้าเป็นคนธรรมดาอยู่ตามบ้านนอกก็ได้ชื่อว่าเป็นนักเลงโตหัวไม้ คนเกรงเดชก็ประจบประแจง พวกขุนนางข้าราชการของเราไม่คิดอะไรอื่นมากไปกว่าการรักษาเก้าอี้ ทั้งที่เห็นคำตาอยู่ว่า หลวงสรศักดิ์เป็นคนบ้าบิ่น แทนที่จะรังเกียจกลับยื่นหน้าเข้าเป็นพวก---- เพื่อให้พ้นภัย พระนารายณ์จึงนิมนต์พระสงฆ์เข้ามาบวช

ข้าราชการที่โปรดปรานเสียต่อไปก็ไม่มีใครเอาใจใส่ต่อพระเจ้าแผ่นดินเลย เพราะหมดโอกาสให้ความดีความชอบแก่เขาอยู่แล้ว ทั้งหมดพากันยื่นหน้าสลอนอยู่ที่พระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์ มีเหลืออยู่คนเดียวคือพระปีย์ แสดงความซื่อสัตย์เข้าเฝ้าอยู่เสมอ หลวงสรศักดิ์ก็ชำระเสีย--”

“---พระเพทราชาเมื่อทำพิธีราชาภิเศกแล้วก็แต่งตั้งพวกร่วมคิดให้อย่างพอใจ เช่น ควายช้างได้เป็นกรมพระราชวังหลังเป็นต้น--”

“--เมื่อหลวงสรศักดิ์ขึ้นราชบัลลังก์ ฉากอันเสนทุเรศนี้อยู่ถึง พ.ศ. ๒๒๔๖ ประชาชนสยามได้ทนดูฉากอันเสนทุเรศนี้อยู่ถึง พ.ศ. ๒๒๕๑ เป็นเวลา ๕ ปี ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดในประวัติศาสตร์สยามประพฤติตนเลวทรามเช่นหลวงสรศักดิ์--”

“---จับพวกที่สงสัยว่ามิใช่พวกของตัวฆ่าเสียมาก ไม่มีหลักฐานก็หาอุบายทำให้มีขึ้น แม้

อุส่าห์หนีไปบวชเป็นพระแล้ว ก็ยังตามไปแทงตาม
ไปแทงตายคาผ้าเหลือง เสร็จแล้วก็ขึ้นราชบัลลังก์
เรียกตามประวัติ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ--”

“....ทางไทย แต่งกองทัพออกไปล้อมค่าย
พม่า แต่ขุนหลวงขี้เรื้อนไม่ใช่พระนเรศวร ไม่ออก
ปล้นเอง ถูกปืนพม่าไม่ถูกพระราชวัง ยังทรงพระ
สำราญได้ ทหารไทยออกปล้นครั้งไร ก็โดนหมัด
เด็ดพม่าวิ่งโร่เข้ากำแพงทุกที ในขณะที่พม่าล้อมกรุง
อยู่นั้น ภายในกรุงก็มีการปล้นแย่งชิงทรัพย์ และฆ่า
กันเองมิได้ขาด เป็นที่น่าทุเรศแท้ๆ คนไทยเราสิ้นคิ
ถึงเพียงนี้ ฆ่ากันเองเพื่อหาใส่กระเพาะตัว ทำได้โดย
มิเจ็บแค้น แทนที่จะรวมกันเข้าปล้นพม่าเป็นการแก้
แค้น กลับนอนรอให้เขาเข้ามาเชือดคอ

ในเวลาคับขันเช่นนี้ ยังมีเหลืออีกคนเดียวที่
มีคนหวังกันอยู่คือขุนหลวงหาวัด มีข้าราชการหลาย
คนให้ลาผนวชขุน แต่หลวงหาวัดสึกไม่ได้อยู่เอง จะ

สึกมาช่วยได้อย่างไร พระเจ้าแผ่นดินไม่ไว้ใจ เห็นราชบัลลังก์สำคัญกว่ากรุง เสียกรุงดีกว่าเสียราชบัลลังก์

เป็นเคราะห์กรรม ของชาติไทย ที่มีคนบัดซบอยู่ในตำแหน่งบริหาร คนดีจึงต้องหนี พระยาตากไม่มีทาง จะช่วยได้ ก็ปลีกตัวคุม พรรคพวก ตีแหกค่ายพม่าออกไป--"

"....พม่าล้อมกรุงอยู่ ๒ ปีก็ยังตีไม่แตก เนื่องด้วยความมั่นคงของอยุธยาในธรรมชาตินั่นเอง แต่ในที่สุด พระเจ้า เมือง ทรงเบื่อ เบื่อ หน่าย ต่อ ความเหลวแหลกของชาวอยุธยาเข้าเต็มทีทีเดียว--"

--ขุนหลวงขี้เรือน ตัวพระเอก เมื่อได้ทำบทบาทอยู่ในโรงอันโอ่โถง จนประเทศ สยาม ล่มจมแล้ว ก็ปิดฉากลงเรือน้อยหนี พวกขุนนางข้าราชการค้านใหญ่ก็เอาตัวรอดหลบหนีหน้าข้าศึกไปตามๆ กัน--"

"––ในขณะนั้นกำลังบ้านแตกสาแหรกขาด ราษฎรกำลังจะอดตายเพราะการทำมาหาเลี้ยงชีพหยุดชงักลงนานแล้ว ทางศาสนาก็เลอะเทอะไปด้วยพวกหัวเมืองต่าง ๆ แตกแยกกัน เบ็นอันว่าการภายในประเทศเหลวแหลกด้วยประการทั้งปวง การที่จะจัดให้เรียบร้อยเบ็นปึกแผ่นจนราษฎรได้มีที่อยู่ที่กินเบ็นปกติสงบสุขได้ในขณะนั้นมิใช่ของง่ายเลย อาศัยความสามารถและความพยายามอดทนเด็ดเดี่ยวของเจ้าตากนั้นเอง กิจการเหล่านี้จึงสำเร็จลงได้ในเวลาเพียงบีเดียว––"

"––พระราชชนนีเวลานั้นประชวรหนัก แต่ไม่เบ็นเหตุให้พระเจ้ากรุงธนรีรอในการเสด็จนำทัพเอง ไม่ทรงเห็นเรื่องส่วนพระองค์สำคัญเท่าเรื่องของชาติ––"